گۆڤاری قەڵای زانست

گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق

بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ڕۆلی سیاسی حزبی دەعوەی ئیسلامی لە عێراق 2003-2006

توێژینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە

هێرۆ ولی جوکل

بەشی مێژوو، کۆلێژی ئەدەبیات، زانکۆی سەلاحەدین –هەولێر،هەرێمی کوردستان، عێراق

hero.jokil@su.edu.krd

زانیاریەکانی توێژینەوە

بەرواری توێژینەوە:

وەرگرتن:٢٠٢٥/١٠/٩

پەسەندکردن:٢٠٢٦/٢/٨

بڵاو کردنەوە:پایز ٢٠٢٦

ووشە سەرەکییەکان

حیزب، حیزبی دەعوەی ئیسلامی، عێراق، حکومەت، حوکمڕانی دوای ٢٠٠٣، دەوڵەتی عێراق.

Doi:
10.25212/lfu.qzj.11.4.31

پوختە

دوای ساڵی 2003 دەوڵەتی عێراق گۆڕانکاریی بنچینەیی لە فەرمانڕەوایی بەخۆیەوە بینی، دیارترینیان گواستنەوەی دەسەڵات بوو لە ڕژێمێکی ناوەندی و تۆتالیتارییەوە بۆ سیستمێکی فرەیی کە لەسەر بنەمای کۆدەنگی دیموکراسی سیاسی و تائیفی دامەزرا. لەو چوارچێوەیەشدا حزبی دەعوەی ئیسلامی وەک یەکێک لە دیارترین حزبە سیاسییە شیعییەکان لە گۆڕەپانی سیاسی عێراق بەشداری لە ئەنجوومەنی حکومڕانی وداڕشتنەوەی دەستووورداکرد، بۆ ماوەی سێ خوولی سەرۆکایەتی حکومەتی گرتە دەست ، لە ڕێگەی هاوپەیمانی یەکگرتووەوە دەسەڵاتی هەڵبژاردنی بەدەستهێناوە، بەڵام لە هەمان کاتدا ڕووبەڕووی ئاستەنگی ناوخۆیی و دەرەکی بووەوە دیارترینیان توندوتیژی تائیفی، کاریگەری ئێران و لاوازی ڕێوشوینی حکومەت بوو. ئەمەش بە تێکڕا کاریگەرییەکەی سنووردار کرد. لە نێوان ساڵانی 2003 بۆ 2006، ڕۆلی حزبی دەعوە لە نێو توێژەراندا هێشتا جێی مشتومڕە، چونکە لە لایەک وەک کارەکتەرێکی سەرەکی لە قۆناغی گواستنەوەی سیاسیدا سەیر دەکرێت، لە لایەکی دیکەشەوە وەک لایەنێک کە لە قووڵبوونەوەی دابەشبوونەکاندا بەشداریکردوە، لەوسۆنگەیەوە بە پێویستمان زانی توێژینەوەیەکی زانستی سەبارەت بەو لایەنە ئەنجام بدەین. بە پشتبەستن بە چەندین سەرچاوەی جۆراوجۆر. توێژینەوەکە شیکاری - وەسفکردن دەگرێتەبەر و ڕێبازەکانی تیۆری سیاسی بەکاردەهێنێت بۆ تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان ئیسلامی سیاسی شیعە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

و بنیاتنانی دەوڵەت لەژێر داگیرکاری ئەمریکا و فشارە ناوچەییەکان. دەرەنجامەکان ئەوە دەردەخەن کە ئەدای ئەو حزبە لە ژێر کاریگەریی چەندین هۆکاردا بووە، لەوانە پێکهاتە ئایدیۆلۆژییە داخراوەکەی، پێکهاتەی ڕێکخراوەیی ڕاست و گوتاری سیاسی ئایدیۆلۆژی، هەروەها پەیوەندییە تێکەڵاوەکانی لەگەڵ زلهێزەکانی ناوچەکە.

پێشەکی

لە ساڵی 2003 وە عێراق گۆڕانکاری ڕیشەیی لە پێکهاتەی سیاسی و کۆمەڵایەتی خۆیدا بەخۆیەوە بینیوە، ئەوەش دوای ڕووخانی ڕژێمی پێشووی عێراق و ڕووخانی دەوڵەتی ناوەندی بەهۆی دەستوەردانی ئەمریکاو وپەیمانەکانی. ئەم گۆڕانکارییە لەناکاوە بووە هۆی بەدیارکەوتنی ڕۆڵی هێزی نوێ لە گۆڕەپانی سیاسی، یەکێك لە م هێزانە حزبی (دەعوە)ی ئیسلامیی شیعەکان بوون. لەو چوارچێوەیەشدا حزبی دەعوەی ئیسلامی وەک یەکێک لە کۆنترین و گرنگترین حزبە سیاسییە شیعەکان سەریهەڵدا و لە هەڵوێستی دژایەتی ئایدیۆلۆژییەوە گۆڕا بۆ بەشداریکردنی ڕاستەوخۆ لە بەڕێوەبردنی پرۆسەی سیاسی نوێدا. ئەم گواستنەوەیە تەنیا ڕووداوێکی تەکنیکی یان ئیداری نەبوو؛ نوێنەرایەتی گۆڕانکارییەکی قووڵی لە پێکهاتەی گوتاری سیاسی حزب و ئەرکەکانی و هاوپەیمانییەکانی و سنووری پەیوەندییەکانی لەگەڵ هەردوو دەوڵەت و کۆمەڵگادا دەکرد.

حزبی دەعوەی ئیسلامی یەکێکە لە دیارترین ئەکتەرە سیاسییە شیعەکانی عێراق. ماوەی نێوان ساڵانی 2002 بۆ 2006 قۆناغێکی سەرەکی بوو لە مێژووی سیاسی خۆیدا، بەو پێیەی لە ئۆپۆزسیۆن و دەربەدەرییەوە گواسترایەوە بۆ بەشداری ڕاستەوخۆ لە بەڕێوەبردنی دەوڵەتی عێراق لە دوای ڕووخانی ڕژێمی سەدام حوسێن. ئەم گۆڕانکارییە هاوکات بوو لەگەڵ بنیاتنانەوەی سیستەمی سیاسی عێراق لەژێر داگیرکاری ئەمریکادا، و ئەو تەحەددای پێکهاتەیی و ئەمنی و سیاسییە ئاڵۆزانەی لەگەڵیدا بوون.

ئەم لێکۆڵینەوەیە لەسەر ئەو بنەمایە دامەزراوە کە ڕۆڵی سیاسی حزبی دەعوە لەم قۆناغەدا بەرهەمی کارلێکی ئاڵۆز بووە لە نێوان میراتی ڕێکخراوەیی و ئایدیۆلۆژیی خۆی لە لایەک و

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

داواکارییەکانی پرۆسەی سیاسی ئینتقالی لەسەر بنەمای تەوافوق و دابەشکردنی دەسەڵات، لە لایەکی دیکەوە. ئەو حزبە بەشداری لە دامودەزگاکانی حکوومەتی ئینتقالیدا کرد و بەشداریی لە پێکهێنانی هاوپەیمانی شیعەدا کرد و ڕۆڵێکی بەرچاوی لە مشتومڕە دەستوورییەکان و داڕشتنی سیماکانی دەوڵەتی نوێدا هەبوو.

ئەم توێژینەوەیە ئامانجی شیکردنەوەی سروشت و سنووردارbوونی ئەم ڕۆڵەیە لە ماوەی 2002-2006 بە شوێن پێهەڵگرتنی گۆڕانی حزبەکە لە بزووتنەوەی داکۆکیکاری ئۆپۆزسیۆنەوە بۆ حزبێکی سیاسی دەسەڵاتدار، هەروەها هەڵسەنگاندنی کاردانەوەکانی ئەم گۆڕانکارییە لەسەر ئەدای سیاسی و لەسەر ڕەوتی بنیاتنانی دەوڵەتی عێراق لە سەردەمی دوای ساڵی 2003دا.

لە نێوان ساڵانی 2003 بۆ 2006، حزبی دەعوە ڕۆڵێکی سەرەکی بینی لە قۆناغە سەرەتاییەکانی ئینتقالی، بەشداری لە ئەنجومەنی حوکمڕانی عێراق و دواتر حکومەتی ئینتقالیەکاندا کرد، کە گەیشتە لوتکە بە دەستبەکاربوونی ئیبراهیم جەعفەری بۆ پۆستی سەرۆک وەزیران لە دوای هەڵبژاردنەکانی مانگی یەکی ساڵی 2005. ئەم بەشدارییە کۆمەڵێک ئاڵنگاری پێکهاتەیی لەگەڵدا بوو، دیارترینیان: خۆگونجاندن لەگەڵ داواکارییەکانی سیستەمێکی سیاسی فرەیی، دووبارە پێناسەکردنەوەی چەمکی دەوڵەت لە چوارچێوەی گوتاری حزب، ململانێ لەگەڵ هاوکێشەی داگیرکاری و سەروەری، و کێبڕکێی ناوخۆیی لە چوارچێوەی کایەی سیاسی شیعەدا، بەتایبەتی لە چوارچێوەی هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقیدا.

گرنگی ئەم بابەتە لە نەبوونی توێژینەوەی ئەکادیمی تایبەتمەندەوە سەرچاوە دەگرێت، کە بە شێوەیەکی سیستماتیک شیکاری و ڕۆشنایی لەسەر حزبی دەعوەی ئیسلامی وەک یەکێک لە دیارترین ئەکتەرە سیاسییە ئیسلامییەکان لە عێراقدا بەتایبەت لە قۆناغی دوای ٢٠٠٣دا. ئەمەش قۆناغێکی ئینتقالی زۆر ئاڵۆز بوو کە شایەتحاڵی داڕمانی سیستەمی سیاسی پێشوو و سەرهەڵدانی سیستەمێکی سیاسی نوێ بوو کە لەسەر بنەمای پرەنسیپەکانی دیموکراسی و سیاسەتی فرە حزبی بوو. حزبی دەعوەی ئیسلامی لەم قۆناغەدا ڕۆڵێکی سەرەکی بینی، چ لە ڕووی بەشداریکردن لە پرۆسەی سیاسی و چ لە ڕووی بەڕێوەبردنی دامودەزگاکانی دەوڵەتەوە.

کێشەی توێژینەوەکە لە ژمارەیەکی سنوورداری توێژینەوە ئەکادیمیەکاندایە کە ئەزموونی حزبی دەعوەی ئیسلامی وەك کەیسێکی سیاسی و فیکریی هەمەلایەنەیان خستووتە ڕوو، بەتایبەتی

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

سەبارەت بە گواستنەوەی لە دژایەتییەوە بۆدەسەڵات و شیکردنەوەی سروشتی ئەم گواستنەوەیە وتەحەددای سیاسی و ڕێکخراوەیی و فیکریی هاوڕێیەتی زۆرینەی ئەدەبیاتی پێشووتر لەسەر دیراسەکردنی دیاریدەی ئیسلامی سیاسی لە عێراقدا بەگشتی چڕبووەتەوە، بەبێ ئەوەی قوڵبیبێتەوە لە ئەزموونی تایبەتی حزبی دەعوەی ئیسلامی و تایبەتمەندییە مێژوویی و تەشکیلاتە جیاوازەکانی .

هەروەها کێشەی توێژینەوەکە لەنەبوونی شیکارییەکی زانستی قووڵدایە سەبارەت بە کاریگەریی بیری سیاسی ئیسلامی گەڕانەوەی سەرکردەکانی ئەو حزبە لەدەربەدەری لە دوای ساڵی 2003 لەسەر ئیدارەی دەوڵەتی عێراق، لە چوارچێوەیەکی ئاڵۆزی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا کە بە هەمە جۆریی تائیفی ونەتەوەیی و سەریەککەوتنی شوناسە سیاسییەکان تایبەتمەندە.

بۆیە ئەم توێژینەوەیە هەوڵدەدات وەڵامی ئەم پرسیارە ناوەندییەی خوارەوە بداتەوە: حزبی دەعوەی ئیسلامی لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ چۆن لە ئۆپۆزسیۆنەوە بۆ دەسەڵات گواسترایەوە و ئەم گۆڕانکارییە چ کاریگەرییەکی لەسەر پراکتیزە سیاسییەکانی و لەسەر ئیدارەی دەوڵەتی عێراق هەبوو، لە چوارچێوەی ژینگەیەکی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا کە بە فرەچەشنی تائیفی و نەتەوەیی تایبەتمەند بوو؟

ئامانجی توێژینەوەیە کە شیکردنەوەی سروشتی ئەو ڕۆڵەیە کە حزبی دەعوەی ئیسلامی لە حکومەتدا گێراویەتی، لە هەڵسەنگاندنی ئەدای کارکردنی لە بەڕێوەبردنی دەوڵەت و دامەزراوەکانیدا، لێکۆڵینەوە لە ڕادەی پابەندبوونی بە بنیاتنانی دەوڵەتێکی مەدەنی هەمەلایەنە، یان هەنگاونان بەرەو حوکمڕانی تائیفی و لایەنگری (موکلیفی).

سەبارەت بەسەرچاوەکان کەلە ئامادەکردنی ئەم توێژینەوەیە سوودی لێوەرگیراوە کتێبەکان بە زمانەکانی عەرەبیی و ئینگلیزی وکوردی پانتاییەکی فراوانیان داگیرکردوە، لەگەڵ بەڵگە نامە حکومی وتوێژینەوە ی زانستی و ڕاپۆرتەکان.لە گرینگترین ئەو کتێبانە، (- صلاح الخرسان، حزب الدعوة الاسلامية المرحلة السياسية 1979م -2019 م ، الطبعة الاولى، 2019) ئەم کتێبە باس لە حزبی دەعوەی ئیسلامی: قۆناغی سیاسی 1979–2019* (2019)ی سەلاح ئەلخەرسان، دەکات لێکۆڵینەوەیەکی گشتگیرە لە مێژووی حزبی دەعوە و گۆڕانکارییە سیاسییەکانی لە ماوەی چوار دەیەدا. باسێکی وردی پەرەسەندنی حزب لە بزووتنەوەیەکی ئۆپۆزسیۆن لە ژێر

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ڕژێمە سەرکوتکەرەکانەوە بۆ ئەکتەرێکی سیاسی کاریگەر لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ دەخاتە ڕوو، کە تیایدا تیشک دەخاتە سەر داینامیکی سەرکردایەتی ناوخۆیی، ستراتیژییەکانی ڕێکخراوەیی و هاوپەیمانییە ناوچەیی و نێودەوڵەتییەکان. هەروەها تیشک دەخاتە سەر ئەو تەحەددایانەی کە لایەنەکە ڕووبەڕووی بووەتەوە لە تێکەڵبوون بە دامەزراوە فەرمییەکان، (Haddad, Fanar. Sectarianism in Iraq: Antagonistic Visions of Unity. Oxford University)

ئەم کتێبە گرنگی خۆی هەیە ، حزبی دەعوەی ئیسلامی و تایفەگەری وەك " شەرعیەتی دەوڵەت " ئەزموونی حزبی دەعوە دەتوانرێت لە ڕێگەی شیکارییەکانی ڤەنارحەدادەوە وەك مۆدێلێك لێکبدرێتەوە کەناوی دەنێت " تایفەگەری لەبەردەم گوتاری دەوڵەتدا" قورخکردنی نوێنەرایەتی زۆرینە ، گوتاری حزبی دەعوە لەسەر دابڕانی تائیفی نەبووە بەڵکو لەسەر وێناکردنی حزب وەك نوێنەری سروشتی " زۆرینەی ستەملێکراوی مێژوویی " بووە، ئەمەش ڕێگەی پێدا لە ڕێگەی هەژموونی شیعە بەسەر دەوڵەتدا بەناوی دادپەروەری مێژووییەوە چەمکی یەکێتی نەتەوەیی لە قاڵب بداتەوە).

ئەم توێژینەوەیە لە پێشەکیەك وچوارتەوەری سەرەکی ودەرئەنجام پێکهاتووە : تەوەری یەکەم تیشك دەخاتە سەر مێژوویی دروستبوونی حزبی دەعوەی ئیسلامی ، تەوەری دووەم باس لە بەشداری حزبی دەعوەی ئیسلامی لەئەنجومەنی حوکمڕانی لە ساڵی 2003-2006دە کات، تەوەری سێیەم تەرخانکروە بۆ پەیوەندی حزبی دەعوەی ئیسلامی لەگەڵ حزبەکانی دیکەی شیعەکانی عێراق 2003-2007، تەوەری چوارەم تایبەت کراوە بۆخستنەڕووی ڕۆلی هاوپەیمانی سیاسی حزبی دەعوەی ئیسلامی لە گەڵ (ئێران و ئەمەریکا وکورد).

تەوەری یەکەم: مێژوویی دروستبوونی حزبی دەعوەی ئیسلامی:-

حزبی دەعوەی ئیسلامی یەکێکە لە کۆنترین و کاریگەرترین ڕێکخراوە سیاسییە ئیسلامییەکانی عێراق و ڕێڕەوی دەوڵەتی مۆدێرنی عێراقی لە قاڵب داوە. سەرهەڵدانی پەیوەست بوو بە زەمینەیەکی مێژوویی و فیکرییەوە کە بە گۆڕانکاریی قووڵ لە کۆمەڵگەی عێراقدا لە ماوەی ساڵانی پەنجاکاندا دیار بوو، بەتایبەتی سەرهەڵدانی بزووتنەوە ناسیۆنالیستی و چەپەکان و دابەزینی ڕۆلی سیاسی دامەزراوەی ئایینی و پەرەسەندنی هەستی پەراوێزخستنی سیاسی و

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

کۆمەڵایەتی لەنێو توێژێکی بەرفراوانی دانیشتوانی شیعەی عێراقدا. لەم چوارچێوەیەدا حزبی دەعوەی ئیسلامی وەک پرۆژەیەکی فیکری و ڕێکخراوەیی دامەزراوە کە هەوڵی پێناسەکردنی پەیوەندی نێوان ئیسلام و سیاسەت دەدات لە ڕێگەی گواستنەوەی ئیسلام لە بواری بانگەوازی تاکەکەسی ئایینی بۆ کایەی کرداری بەکۆمەڵی ڕێکخراو و چالاکوان (حەداد، 2011؛ شاناهان، 2004).

سەرچاوەی حزبی دەعوەی ئیسلامی دەگەڕێتەوە بۆ شاری پیرۆزی نەجەف لە کۆتاییەکانی ساڵی 1957 و سەرەتای ساڵی 1958 کە ناوکەکەی لە نێو خوێندکارانی قەتابخانە ئایینیەکان و ڕۆشنبیرانی سەر بە ئیسلامی پێکهاتووە. زۆربەی توێژەران هاوڕان لەسەر ئەوەی کە حزب لە کاتی دامەزراندنیدا بە فەرمی ڕانەگەیەندراوە، بەڵکو وەک ڕێکخراوێکی نهێنی سەریهەڵداوە کە پشت بە شانە بچووکەکان و کاری پەروەردەیی وردە وردە دەبەستێت، کە لە ژێر کاریگەری ئەزموونی بزووتنەوە ئیسلامییە هاوچەرخەکان و واقیعە سیاسییە هەستیارەکانی عێراق لەو کاتەدا بووە (الکادمی، ٢٠١٨).

محمد باقرسەدر بە دیارترین دەسەڵاتی فیکریی ئەو حزبە دادەنرێت و یەکێک لە گرنگترین تیۆریستەکانی ئیسلامی سیاسی شیعە لە سەدەی بیستەمدا. بەشدارییەکی یەکلاکەرەوەی لە داڕشتنی بناغە ئایدیۆلۆژی و فیکرییەکانی ڕێکخراوەکەدا کردووە، بەتایبەتی لە ڕێگەی دەقە بنەڕەتییەکانییەوە، وەک "بناغەکان" و نووسینەکانی لەسەر "کاری میسیۆنەری" و "گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی". محمد باقرسەدر لە بەڵگەنامەی دامەزراندنی خۆیدا دووپاتی دەکاتەوە کە ئامانجی بنەڕەتی بزووتنەوەی ئیسلامی بریتییە لە "دروستکردنی تاکی پابەند کە توانای هەڵگرتنی ئیسلام وەک شێوازێکی ژیان و سیستەمێکی حوکمڕانی هەبێت، نەک تەنها وەک عەقیدەی پەرستراو" (السەدر، ن.د.، بڕگەی ٣). ئەم دیدە ڕەنگدانەوەی تێگەیشتنێکی دینامیکییە لە ئیسلام کە عەقیدەی و ڕێکخستن و کردەی سیاسی بەیەکەوە دەبەستێتەوە، کە لە قۆناغە سەرەتاییەکانیدا بڕبڕەی پشتی ئایدۆلۆژیای حزبی دەعوەی پێکهێناوە.

شانبەشانی سەدر، ژمارەیەک لە زانا و چالاکانی ئیسلامی بەشدارییان لە دامەزراندنی قوتابخانەکەدا کرد، دیارترینیان محمد مەهدی حەکیم، مورتضی عەسکەری و عبدالصاحب دخیل و هەروەها کەسایەتییە ئایینی و ڕۆشنبیرانی دیکەی پەیوەندیدار بە قوتابخانەکانەوە. ئەوان

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

دامەزراندنی حزبەکەیان وەک پێویستیەکی مێژوویی دەبینی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەوەی کە بە "داگیرکاری فیکری" کۆمۆنیزم و عەلمانیەت وەسفیان دەکرد، هەروەها بۆ پاراستنی ناسنامەی ئیسلامی کۆمەڵگەی شیعە (عەزیز، ٢٠١٧). ئەم دامەزراندنە بە سروشتی بەکۆمەڵ و نەبوونی گرنگیدان بە سەرکردایەتی تاکەکەسی تایبەتمەند بوو، کە هاوتەریب بوو لەگەڵ خۆبینینی حزب وەک "بزووتنەوەی نەتەوە" نەک "ڕێکخراوێکی داخراو و نوخبەگەرایی".
هەڵبژاردنی ناوی "دەعوە" (بانگەواز) پەیوەستە بە گرنگییەکی فکری قووڵەوە. دامەزرێنەرانی ئەو حزبە نەیاندەویست بە مانا تەقلیدییەکەی حزبێکی سیاسی ناوی ببەن، بەڵکو بە بزووتنەوەیەکی "دەعوە" ناوی ببەن کە پێش ئەوەی دەست بەسەر دەسەڵاتدا بگرن، هەوڵی چاکسازی لە تاک و کۆمەڵگەدا دەدا. محمد باقرسەدر لە یەکێک لە دەقە ڕێنماییەکانیدا باس لەوە دەکات کە "بانگەواز بۆ ئیسلام ئەو بناغەیە کە پێش دەوڵەت دێت، دەوڵەتیش بەرهەمی هۆشیاری کۆمەڵایەتییە، نەک بڕیارێکی شۆڕشگێڕانە" (السەدر، ١٩٧٩: ٤٥). ئەم تێگەیشتنە ڕەنگدانەوەی قەناعەتێکی سەرەتاییە کە گۆڕانکاری سیاسی ڕاستەقینە تەنیا لە ڕێگەی بنیاتنانی بنکەیەکی کۆمەڵایەتییەوە بەدەست دێت کە باوەڕ بە پڕۆژەی ئیسلامی هەبێت، کە ئەمەش سەرنجی حزب لە قۆناغە سەرەتاییەکانیدا لەسەر کاری پەروەردەیی و ڕێکخستنی نهێنی ڕوون دەکاتەوە، بۆیە دەکرێ بڵێین حزبی دەعوەی ئیسلامی تەنیا بەرهەمی هەلومەرجێکی سیاسی دیاریکراو نەبوو، بەڵکو بەرهەمی پڕۆژەیەکی فیکری درێژخایەن بوو کە هەوڵی دەدا ئیسلام وەک ئایدۆلۆژیایەکی هەمەلایەنە پێناسە بکاتەوە کە توانای بەڕێوەبردنی دەوڵەت و کۆمەڵگای هەبێت، بەڵام ئەم پڕۆژەیە دواتر گۆڕانکاریی بنەڕەتیی بەخۆیەوە بینی، بەتایبەتی دوای پێکدادانی توندوتیژی لەگەڵ ڕژێمی بەعس و دواتر گواستنەوەی لە ئۆپۆزسیۆنەوە بۆ دەسەڵات لە دوای ساڵی 2003. ئەمەش دەرگای لێکۆڵینەوەی ڕەخنەگرانە دەکاتەوە لەسەر کەلێنی نێوان تیۆری بناغەیی و پراکتیکی سیاسی دواتر.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

تەوەرەی دووەم: بەشداری حزبی دەعوەی ئیسلامی لە ئەنجوومەنی حوکم ویەکەمین کابینەی دوای روخانی رژێمی عێراق لە ساڵی 2006-2003.

پێش پێکهێنانی ئەنجوومەنی حوکمڕانی چالاکی چڕ و پڕی ئۆپۆزسیۆنی عێراقی لە دەرەوەی وڵات بەڕێوەچوو. یەکێک لە دیارترین ڕووداوەکانی کۆنفرانسی ئۆپۆزسیۆنی لەندەن بوو (١٤-١٥ی کانوونی دووەمی ٢٠٠٢)، کە بەشێوەیەکی بەرفراوان هێزە ئۆپۆزسیۆنەکانی عێراقی کۆکردەوە، کە پێکهاتبوولە نوێنەرانی ئیسلامی شیعی نوێنەرانی حزبی دەعوە لەگەڵ حزبە کوردییەکان و علمانییەکان بەشدارییان کرد، حزبی دەعوەی ئیسلامی دەستپێشخەری کرد بۆ پێکهێنانی هاوپەیمانی نوێ بەناوی (هاوپەیمانی هێزە نیشتیمانییەکانی عێراق) هاوپەیمانیەتیەکە بریتی بوون لە (حزبی دەعوەی ئیسلامی ، حزبی شیوعی عێراق ، گرووپی زانایانی موجاهیدین ، یەکگرتووی ئیسلامی تورکمانەکانی عێراق) لە گرینگترین ئامانجەکانیدا ڕووخانی ڕژێمی سەدام حوسێن بوو بە دەستی عێراقیەکان خۆیان بەبێ دەست وەردانی دەرەکی، لە نێوان دووبەرەکی لەناو هەندێک کوتلەدا لەسەر هەوڵی کاری هاوبەش. کۆنفرانسەکە ڕەنگدانەوەی گواستنەوەی ئۆپۆزسیۆن بوو بۆ بنیاتنانی بەرەیەکی سیاسی یەکگرتوو وەک ئامادەکارییەک بۆ قۆناغی دوای ڕژێم (عبود، ٢٠١٩: ٢١٩).

تا ساڵی 2003 گوتاری حزبی دەعوەی ئیسلامی بە سروشتێکی شۆڕشگێڕانە تایبەتمەند بوو کە لەسەر بنەمای بنەما ئیسلامییە شیعە هەمەلایەنەکان دامەزرابوو، هەوڵی هێنانەدی گۆڕانکاریی ڕیشەیی سیاسی و کۆمەڵایەتی دەدا. بەڵام دیمەنی عێراق دوای لەشکرکێشی ئەمریکا وهاوپەیمانەکانی شایەتی گۆڕانکاری ئاڵۆز بوو کە تایبەتمەند بوو بە بوونی دەسەڵاتێکی داگیرکەری ڕاستەوخۆ، قووڵبوونەوەی کردەوەکانی پشکی تائیفی، پارچەپارچەبوونی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی و پەسەندکردنی حکومەتێکی ڕاگوزەر ملکەچی هەژموونی ئەمریکا. ئەم گۆڕانکاریانە بوونە هۆی ئەوەی حزب گوتاری شۆڕشگێڕانەی پێشووی خۆی لەگەڵ پێداویستیەکانی کاری پەرلەمانی و دامەزراوەیی بگونجێنێت، کە گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی لە پێکهاتەی فیکری و سیاسیی خۆیدا پێکدەهێنا، لە چوارچێوەی بەرخۆدانی ئایدیۆلۆژییەوە گۆڕا بۆ چوارچێوەی بەشداری سیاسی فەرمی (سەعید، ٢٠١٠: ٦٣).

لە نێو ئەو دەستەواژانەی کە حیزب لە گوتاری سیاسی خۆیدا بۆ قۆناغی نوێ تیشکی خستە سەر، دەستەواژەی "المصالحة الوطنية" "ئاشتەوایی نەتەوەیی" بوو، کە توخمەکانی ڕەسەنایەتی و بناغەکانی شوناس و پێکەوە ژیانی قووڵی مێژوویی و برایەتی هاوبەشی وەبیرهێنایەوە ، هەروەها جەختی لەسەر واقیعی فرەچەشنی و داهێنەری عێراقی کردەوە، جگە لەوەش حیزب لە بانگەوازی ئاشتەواییدا پشت بە پرەنسیپەکانی شەریعەت و هاوبەشییە نەتەوەییەکان دەبەستێت (الشامي، ٢٠١٣: ٣١٩).

لە ڕۆژی 26ی نیسانی 2003 ئیبراهیم جەعفەری بە یاوەری (دە)کادیری حزبی دەعوەی ئیسلامی لە پارێزگای هەولێر چوونە ناو خاکی عێراق. هەروەها سەرکردەکانی دیکەی حزبی دەعوە لە سنوورەکانی ئێران و سووریاوە گەیشتنە عێراق، لەوانە :- (سەید حەسەن شبر، نوری مالیکی، شێخ مەهدی عەتار، شێخ عەبدولحەلیم زوهێری، عەلی جەبر حەسون و چەندانی دیکە). دەستیان کرد بە کردنەوەی بارەگای دەعوەی ئیسلامی لە پارێزگا جۆراوجۆرەکان (الجعفری، ٢٠٠٨: ٦٩).

لە نێو ئەو دەستپێشخەری و چالاکیانەی حزبی دەعوە کە ئیبراهیم جەعفەری دوای هاتنی بۆ بەغدا ئەنجامیدا، بڵاوکردنەوەی نامیلکەیەکی (100) لاپەڕەیی (ناساندنی حزبی دەعوەی ئیسلامی، حزبی شەهیدان) بوو. هەروەها زیاتر لە (50) دروشم و وتەی نیشتمانپەروەرانەی نووسیوە کە لەسەر ژمارەیەکی زۆر لە لافیتە و پۆستەر و گۆڕەپان و شوێنە گشتییەکان لە سەرتاسەری بەغدای پایتەختدا بڵاوکراونەتەوە (الخرسان، ٢٠١٩: ٢٣٠).

ئیبراهیم جەعفەری دوو بارەگای بۆ حزبی دەعوەی ئیسلامی کردەوە کە مەڵبەندی گشتی بوو، بەو پێیەی ناسرا بە جیاکردنەوەی لە کۆنفرانسی (ئیمام حسێن)، حزبی دەعوە دوای گەڕانەوەی بۆ عێراق ناوەکەی گۆڕدرا بۆ ئەوەی ببێتە حزبی دەعوەی ئیسلامی، (ڕێکخراوی عێراق) . یەکێکیان لە کەربەلا و ئەوی تریان لە بەغدا بوو. پەیوەندییەکان بەو بانگخوازە کۆنانەی کە مابوونەوە و عێراقیان بەجێنەهێشتبوو دەستی پێکرد. بۆ جێگیرکردنی پێشهاتە خێراکانی ناوخۆی عێراق، فەرماندەیی گشتی حزبەکە کۆمەڵێک ڕێنمایی نوێی بۆ ڕێکخراوەکانی دەعوە دەرکرد، کە بۆ یەکەمجار لە دوای دامەزراندنی حزبەکەوە لە ساڵی ١٩٥٧ بە ئاشکرا دەستیان بە چالاکیی کرد (الخرسان، ٢٠١٩: ٢٣١).

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

سەبارەت بەو قۆناغە، ئیبراهیم جەعفەری دەڵێت:- "توانیمان بناغەی تۆکمە بۆحزبی(دەعوە) دابمەزرێنین و چالاکی و کاریگەریی خۆمان بەدەستبهێنینەوە، ئەمەش سەرنجی ئەو هێزە سیاسییانەی کە بە هەموو توانایانەوە گەڕابوونەوە بۆ عێراق، هەروەها دەسەڵاتدارانی داگیرکەری ئەمریکی، دوای ئەوەی هەستیان بە بوونی بەهێزی ئێمە کرد لەسەر گۆڕەپانی عێراق، دەستیان کرد بە پەیوەندیکردن بە ئێمەوە، بە تایبەت کە پێشتر دەستیان کردبوو بە ڕێکخستنی سیاسی بۆ پێکهێنانی حکومەتی عێراق (الجعفری،٢٠٠٨: ٦٩-٧٠).

یەکەم پەیوەندی نێوان حزبی دەعوە ی ئیسلامی و باڵاترین بەرپرسی ئەمریکی لە عێراق کاتێک بوو کە ئیبراهیم جەعفەری لە ١٧ی ئایاری ٢٠٠٣ لە کۆشکی کۆمارییەکان لەگەڵ پۆڵ بریمەر، کارگێڕی گشتی مەدەنی و جۆگارنەر، کارگێڕی پێشوو کۆبووەوە.

دەکرێ بڵێین یەکەمین داهێنان لە پرۆسەی سیاسی دوای ڕووخانی ڕژێمی پێشوو پێکهێنانی گروپی حەوت کەسی بوو کە ئەم ژمارانەی خوارەوەی لەخۆگرتبوو (بە ڕیزبەندی ئەلفوبێ):

1- ئیبراهیم جەعفەری، عەرەبی شیعە بە نوێنەرایەتی حزبی دەعوەی عێراق.

2- ئەحمەد چەلەبی، عەرەبی شیعە نوێنەرایەتی کۆنگرەی نیشتمانی عێراق دەکات(1944-2015).

3- ئەیادعەللاوی، عەرەبی شیعە بە نوێنەرایەتی بزووتنەوەی ڕێککەوتنی نیشتمانی عێراق.

4- جەلال تاڵەبانی، کوردێکی سوننە بە نوێنەرایەتی یەکێتی نیشتمانی کوردستان (1933-2017).

5- عبدالعزیز حکیم ، عەرەبی شیعە بە نوێنەرایەتی ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق(1950-2009).

6- مەسعوود بارزانی، کوردی سوننە بە نوێنەرایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان.

7- نەسیر چادرجی، عەرەبی سوننە بە نوێنەرایەتی پارتی دیموکراتی نیشتمانی(عربي سني يمثل الحزب الوطني الديمقراطي) جگە لەمانە (عدنان پاچەچی عەربی سونەی سەربە خۆ، محمود عثمان کوردی سوننە)بەشدارییان لە کۆبوونەوە بەراییەکان کردوە.

(Burns,2003:5).

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

قۆناغی دوای ساڵی ٢٠٠٣ خاڵی وەرچەرخانێکی سەرەکی بوو لە ڕێڕەوی سیاسی حزبی دەعوەی ئیسلامیدا. ئەو حزبە لە هەڵوێستی ئۆپۆزسیۆنی لەمێژینەوە بۆ کردەوەی سیاسی ڕاستەوخۆ لە چوارچێوەی داگیرکارییەکی دەرەکیدا گواسترایەوە کە پێکهاتەی دەوڵەتی عێراق و دامودەزگاکانی داڕشتەوە. ئەم گۆڕانکارییە تەنیا بەرهەمی گەشەسەندنی وردە وردەی ناوخۆیی نەبوو، بەڵکو لە چوارچێوەی پەیوەندییەکی ئاڵۆز لەگەڵ دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانی (CPA)دا ڕوویدا، کە ڕۆڵێکی ناوەندی لە بەڕێوەبردنی قۆناغی ئینتقالی و داڕشتنی ڕێساکانی پرۆسەی سیاسی نوێدا هەبوو (Bremer, 2006).

لە لایەک داڕووخانی ڕژێمی پێشوو و دامەزراندنی دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانی (CPA) دەرفەتێکی مێژوویی بۆ حزبی دەعوە، وەک یەکێک لە کۆنترین ڕێکخراوە ئیسلامییە سیاسییە شیعەکان، بۆ گواستنەوە لە چالاکیی نهێنی و دەربەدەرییەوە بۆ بەشداریکردنی کراوە لە دامودەزگاکانی حوکمڕانی تازەپێگەیشتوو، بەتایبەتی ئەنجومەنی حوکمڕانی ڕەخساند. بەڵام ئەم گواستنەوەیە دەربڕینی هەڵبژاردنێکی تەواو سەروەرانە نەبوو، بەڵکو لە چوارچێوەی پێکهاتەیەکی زۆرەملێدا ڕوویدا کە لەلایەن CPA سەپێنرابوو، کە بڕیاردانی سیاسی و ئەمنی قۆرخ دەکرد و ڕاستەوخۆ سروشتی ڕێکخستنە ئیداری و دەستورییە کاتیەکانی دیاری دەکرد (Dodge, 2012).

لەم چوارچێوەیەدا، حزبی دەعوە خۆی لە بەرامبەر هاوکێشەیەکی سیاسی زۆر ئاڵۆزدا بینیەوە: سوودمەندبوون لەو پەراوێزەی دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانی بۆ بەشداریکردن لە بەڕێوەبردنی دەوڵەتدا بەخشیبوو، لە بەرامبەر قبوڵکردنی ئەو سنووردارکردنە پێکهاتەییانەی کە سەربەخۆیی سیاسییەکەی سنووردار دەکرد. ئەم سنووردارکردنانە لە سروشتی سیستەمی ئینتقالیدا دەرکەوت کە لەلایەن CPA داڕێژرابوو، کە لۆژیکێکی دابەشکردنی دەسەڵاتی تائیفی و نەتەوەیی وەک میکانیزمێک بۆ بەڕێوەبردنی فرەیی دامەزراند. ئەمەش حیزبی ناچار کرد گوتار و بەرنامە سیاسییەکانی خۆی لەگەڵ ڕێسا نوێیەکانی یارییەکەدا بگونجێنێت، نەک هەوڵبدات بۆ سەپاندنی پرۆژەیەکی نەتەوەیی بەدیل بۆ بنیاتنانەوەی دەوڵەت (International Crisis Group, 2004: 21).

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەڕەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

جگە لەوەش، بەشداری سەرکردەکانی حزبی دەعوە لە دامەزراوە ئینتقالیەکاندا ئەوەندە دەربڕینێک نەبوو بۆ هاوئاهەنگی ستراتیژی لەگەڵ دەسەڵاتی داگیرکەر، بەڵکو وەڵامێکی پراگماتیک بوو بۆ واقیعی ناهاوسەنگی دەسەڵات و هەوڵدانێک بوو بۆ دوورکەوتنەوە لە وەدەرنانی سیاسی لە قۆناغێکدا کە بە شلەژانی دامەزراوەیی و نەبوونی گەرەنتی دەستووری تایبەتمەند بوو (المراشی، ٢٠٠٧). بەم مانایە دەتوانرێت هەڵسوکەوتی حزب وەک مومارەسەی سەربەخۆیی سیاسیی ڕێژەیی و مەرجدار وەسف بکرێت، کە لە لایەک بەهۆی ئەو سنووردارکردنانەی کە داگیرکەری سەپێنراوە و لە لایەکی دیکەوە بەهۆی حیساباتی کێبڕکێی ناو دامەزراوەی سیاسی شیعە و سروشتی هاوپەیمانییە تایفەگەرییەکان سنووردار کراوە (دۆج، ٢٠١٢: 11).

دوای 2003 ئەنجومەنی حوکمڕانی عێراق لە 13ی تەمووزی ئەو ساڵەدا بە بڕیارێکی دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانی ڕاگەیەنرا، کە ئەوکات دەسەڵاتی ڕاستەقینە لەو وڵاتەدا بەکاردەهێنا. ئەنجوومەنەکە بە هەنگاوێکی گرنگ دادەنرا بۆ دامەزراندنی قەوارەیەکی سیاسی عێراقی بە دانپێدانانی نێودەوڵەتی، بەبێ ئەوەی لە هەمان کاتدا سەروەری ڕاستەقینە بە عێراق بدرێت. حزبی دەعوەی ئیسلامی بەشدارێکی دیاری ئەم ئەنجومەنە بوو کە ئیبراهیم جەعفەری نوێنەرایەتی دەکرد لە چوارچێوەی فۆرمولەی تەوافوقی ناسراو بە "موحەساسە" کە پێکهاتە سەرەکییەکانی کۆمەڵگەی عێراقی لەخۆگرتبوو: شیعە و سوننە و کورد، لەگەڵ کەسایەتییە سەربەخۆکان.

ئەنجومەنەکە لەسەر بنەمای فەرمانی کارگێڕی ژمارە (٦) دامەزرا کە لە لایەن دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانییەوە دەرچووە، کە دەسەڵاتەکانی ئەنجومەنەکەی بۆ دانانی وەزیرانی کاتی و نوێنەرایەتیکردنی عێراق لە ئاستی نێودەوڵەتی و بەشداریکردن لە ئامادەکردنی چوارچێوەی دەستووری بۆ قۆناغی ڕاگوزەر (ئینتقالی) دیاری کردووە. بەڵام سەروەری ڕاستەقینە لە دەسەڵاتی داگیرکاری ئەمریکا- بەریتانیدا مایەوە (ئەلزهەیری، ٢٠٠٧: ٢٠). هاتنی حزبی دەعوەی ئیسلامی بۆ ناو دامودەزگا حکومییەکان لە دوای ساڵی 2003، وەرچەرخانێکی یەکلاکەرەوە بوو لە گەشتە سیاسییەکەیدا، چونکە لە چالاکی نهێنی ئۆپۆزسیۆن و دەربەدەرییەوە گواسترایەوە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بۆ بەشداریکردنی ڕاستەوخۆ لە بڕیاردان لە چوارچێوەی پێکهاتەیەکی ڕاگوزەردا بە سەرۆکایەتی دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانی و پاشان حکومەتی کاتی.

ئەنجومەنی حوکمڕانی لە ١٣ی تەمموزی ٢٠٠٣ تا ١ی حوزەیرانی ٢٠٠٤ بەردەوام بوو و نوێنەرایەتی قۆناغی یەکەمی بەشداری حزبەکەی لە حکومەتدا دەکرد. دوابەدوای ئەوە قۆناغەکانی دواتر هاتە ئاراوە، لەوانە یاسای ئیداری ئینتقالی (٨ی ئازاری ٢٠٠٤) و هەڵبژاردنی پەرلەمانی لە مانگی یەکی ساڵی ٢٠٠٥ کە لە ئەنجامدا ئیبراهیم جەعفەری سەرۆکی حزبی دەعوەی ئیسلامی پۆستی سەرۆک وەزیرانی حکومەتی ئینتقالی بەدەستهێنا. لە مانگی ئایاری ساڵی ٢٠٠٦ نووری مالیکی دوای دەستوور یەکەم حکومەتی هەمیشەیی پێکهێنا (حەمەسەعید، ٢٠٢٠: ١٥).

هەڵبژاردنی 15ی 1ی 2005، ساتێکی گرنگ بوو لە مێژووی سیاسی عێراقدا. ئەوان بۆ هەڵبژاردنی پەرلەمانێک بە شەرعیەتی دەستووری تەواوەوە بۆ ماوەی چوار ساڵ بەڕێوەچوو، لە ئەنجامدا نەخشەی سیاسی بە پێی هاوسەنگی نوێی تائیفی و نەتەوەیی دووبارە کێشرایەوە. هاوپەیمانییە سیاسییە گەورەکان بەم شێوەیە سەریان هەڵدا:

- هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراق (هاوپەیمانی شیعە) کە زۆربەی لایەنە شیعەکانی لەخۆگرتبوو، بە سەرۆکایەتی حزبی دەعوە کە زۆرترین کورسی بەدەستهێنا.
- هاوپەیمانی کوردستانی کە نوێنەرایەتی هێزە کوردییەکانی باکووری عێراق دەکرد و هەوڵی فراوانکردنی نفوزی خۆی دەدا تا کەرکوکیش بگرێتەوە.
- بەرەی ڕێککەوتنی عێراقی کە نوێنەرایەتی عەرەبی سوننە دەکات لە پارێزگاکانی ئەنبار و سەڵاحەدین و موسڵ.
- لیستی عێراقی بە سەرۆکایەتی ئەیاد عەللاوی، ئاراستەیەکی تێکەڵاوی سوننە و شیعەی هەبوو.

ئەنجامەکان بووە هۆی ئەوەی هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقی (١٢٨) کورسی، هاوپەیمانی کوردستانی (٥٣) کورسی، بەرەی ڕێککەوتن (٤٤) کورسی و لیستی عێراقی (٢٥) کورسی بەدەستهێناوە (عبد الستار، هـ.ح. وآخرون ، ٢٠١٥: ٣٤٦). ئەم دابەشکردنە بەشداری کرد لە چەسپاندنی پرەنسیپی "شەرعیەتی دەستووری" کە حزبی دەعوەی ئیسلامی بۆ ڕەوایەتیدان بە بەشداریکردنی لە حکومەتدا پەسەندی کرد. حزبەکە لە ڕێگەی پێگەی خۆی لە هاوپەیمانی

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

یەکگرتووی عێراقی ڕۆڵێکی کاریگەری لە داڕشتنی دەستووری هەمیشەیی لە ساڵی ٢٠٠٥دا بینی (بەلقیس و کازم، ٢٠١٧: ١١٥).

هەروەها سەرکردەکانی ئەو حزبە پۆستی باڵایان لە دەوڵەتی عێراق وەرگرت و لوتکەی گۆڕانی ئەو حزبە لە بزووتنەوەیەکی ئۆپۆزسیۆنی نهێنییەوە بۆ ئەکتەرێکی سیاسی فەرمی بوو. ئیبراهیم جەعفەری (٢٠٠٥-٢٠٠٦) یەکەم سەرۆک وەزیرانی هەڵبژێردراو بوو دوای دەرکردنی دەستوور. دوای ئەو نووری مالیکی (2006-2014) دەسەڵاتی وەرگرت، کە بۆ ماوەی دوو خولی یەک لە دوای یەک سەرکردایەتی حکومەتی کرد و حزبەکەی کردە ناوەندی بڕیاردانی جێبەجێکردن لە دەوڵەتدا (سالح، ٢٠٢١: ٢٥٤).

بەم شێوەیە بڕگەی یەکەم تەواوکەری دووەمە بە واتای ڕێکخستنی ڕووداواەکان بە ڕێزبەندی کرۆنۆلۆژی، گواستنەوەی حزبی دەعوە لە ئۆپۆزسیۆنەوە بۆ بەشداریکردنی کارا لە دامودەزگاکانی حکومەتدا، لە ڕێگەی دامەزراندنی ئەنجومەنی حوکمڕانی و هەڵبژاردنی پەرلەمان و داڕشتنی دەستووری نوێ.

پاشان، لە 30ی تەمموزی 2003، بڕیار دەرچوو کە ئەنجومەنی حوکمڕانی عێراق پێکبێت، و ئیبراهیم جەعفەری لە لایەن حزب دعوەی ئیسلامی وەک یەکەم سەرۆکی ئەنجومەنی حوکمڕانی هەڵبژێردرابوو. ئەم ئەنجومەنە دوو ئامانجی سەرەکی هەبوو:

1. دەستپێکردنی ڕەشنووسی بەرنامەی دەستوور.
2. پێکهێنانی حکوومەتی عێراق.

لە سەروبەندی پێکهێنانی حکومەت، پارێزەران (حەسەن شەبر و عەلی ئەدیب و د.وەلید الحلی)، حەسەن شەبار سەرکردەیەکی دێرین لە حزبی دەعوەی ئیسلامی دوای ڕووخانی ڕژیم، بە لەبەرچاوگرتنی شارەزایی یاسایی و پەیوەندییە تەشکیلاتییەکەی، وەک یەکێک لە ئەندامانی شایستەی حزب بۆ وەرگرتنی وەزارەتی داد دەرکەوت، عەلی ئەدیب ئەندامی مەکتەبی سیاسی حزب بووە،بە لێهاتوویی دانوستان و پەیوەندییە سیاسییەکانی ناسرابوو، ئەمەش وایکردبوو ببێتە کاندیدێکی لۆژیکی بۆ وەزارەتی دەرەوە، ڕۆلی گرنگی هەبووە لە نوێنەرایەتیکردنی حزب لە گفتوگۆ سیاسییەکان لە دوای ساڵی ٢٠٠٣. ولید الحلی سەرکردەیەکی دیاری حزبی دەعوە و ئەکادیمیست و سیاسەتمەدار و کەسایەتییەکی یاسایی و سیاسی بووە کە لە قۆناغی ئینتقالیدا

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بەشداری لە دارشتنی هەڵوێستەکانی حزبدا بووە، دواتر پۆستی یاسادانانی هەبووە (ئەندامی ئەنجومەنی نوێنەران) و یەکێک بووە لە کەسایەتییە پێشەنگەکانی حزب لە دیبەیتە دەستوورییەکاندا. بۆ ئاگاداربوون لە ئایندەی وەزارەت سەردانی جەعفەرییان کرد. ئیبراهیم جەعفەری وێنەیەکی دۆخەکەی پێشکەش کردن و ڕوونی کردەوە کە ئەگەر بتوانین وەزارەتی دەرەوە مسۆگەر بکەین، ئەوا کاندیدەکەمان ئەبو بیلال (عەلی ئەدیب) دەبێت. ئەگەر وەزارەتی دادمان بۆ دیاری بکرایە کاندیدەکەمان (حەسەن شبر) دەبوو. ئەگەر بتوانین وەزارەتی ناوخۆ مسۆگەر بکەین، کاندیدەکەمان ئەبو ئیسرا (نوری مالیکی) دەبوو (الخرسان،٢٠١٩: ٢٣١).

یاسای ئیداری بۆ دەوڵەت بۆ قۆناغی ڕاگوزەر- ئینتقالی که لە ٨ی ئازاری ٢٠٠٤ دەرچووە، بەڵگەنامەی دەستووری پێکهێنا کە قۆناغی ڕاگوزەر (حوکمڕانی، مافەکان، فیدراڵیزم و میکانیزمەکانی هەڵبژاردن) بەڕێوەدەبات. نوێنەری ئەو هێزانەی کە نوێنەرایەتیان لە ئەنجومەنی حوکمڕانیدا هەبووە، بەشدارییان کرد لە دانوستاندن لەسەر ناوەڕۆکەکەی. حزبی دەعوە ی ئیسلامی بەشداری لەو حکومەتەدا کرد کە لە 1ی حوزەیرانی 2004 حکومەتی کاتی عێراق بە نێوەندگیری نەتەوە یەکگرتووەکان (الأخضر الإبراهيمي) ڕاگەیەندراو ئیبراهیم جعفەری پۆستی جێگری سەرۆك کۆماری وەرگرت، و پێگەی سەرەکی حزبی دەعوەی ئیسلامی لە لوتکەی هەرەمی سیاسیدا پاراست لەکاتی گواستنەوەی سەروەری لە 28ی حوزەیرانی 2004 (مرکز دراسات الوحدة العربية، ٢٠٠٧: ١١٠٥).

حزبی دەعوەی ئیسلامی بەشداری ئەو حکومەتەی کرد کە لە28 حوزەیرانی 2004 لەلایەن ئەیاد عەللاوی پێکهێنرا، مەبەست لە حکومەتە کاتییەکە کار ئاسانی وزەمینە ڕە خساندن بوو بۆسازدانی هەڵبژاردنی گشتی بەتایبەتی دوای ئەوەی شیعەکان ، لەسەرووی هەمووشیانەوە (عەلی سیستانی) گەورە مەرجەعی شیعەکان پێداگرییان لەسەر ئەنجامدانی هەڵبژاردنەکان کرد (کرمانج، ٢٠١٧: ٤٦٠).

لەژێر ڕۆشنایی ئەو قەیرانەی لە دەوری پێکهێنانی حکومەتی عێراق لە دوای هەڵبژاردنەکانی 15ی کانونی یەکەمی 2005، حزبی دەعوەی ئیسلامی مامەڵەی لەگەڵ سیستمی سیاسی سەرهەڵداو وەک سیستەمێکی زۆرینەی پەرلەمانی کە لە ڕووی دەستوورییەوە فەرمانی پێکراوە، مامەڵەی لەگەڵدا کرد، نەک ڕێکخستنێکی تەواوەتی دابەشکردنی دەسەڵات، سەرەڕای

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

میکانیزمە کردەییەکانی تەوافوق کە لە لایەن هاوسەنگی هێزە سیاسی و نەتەوەییەکانەوە سەپێندرابوو. لەناو هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقیدا، حزبەکە جەختی لەوە کردەوە کە زۆرینەی هەڵبژاردنەکانی ئەرکێکی دیموکراسییان پێ بەخشیوە بۆ پێکهێنان و سەرکردایەتیکردنی حکومەت،دابەشکردنی پۆستەکان لە چوارچێوەی سیستەمێکی ئاڵۆزی پشکدا ڕوویداوە، دوای هەڵبژاردنەکان (١٥ی کانوونی دووەمی ٢٠٠٥)، سەرەڕای کۆدەنگی لەسەر پێکهێنانی حکومەتێک کە هەمووان لەخۆبگرێت، ناکۆکی بە درێژایی پێنج مانگی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٦ لەسەر ڕێساکانی بەڕێوەبردنی ئەم کارە بەردەوام بوو. هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقی هەوڵی هێشتنەوەی مافی هەڵبژاردن و دەرکردنی وەزیرەکانی ناو کوتلەکەی دەدات، هەڵوێستێک کە لەلایەن هێزە سوننەکانەوە ڕەتکرایەوە، بۆیە چوارچێوەی ڕاوێژکاری (ئەنجومەن/ لیژنەیەکی هاوبەشی کردەوەی نیشتمانی) بۆ کۆنترۆڵکردنی ناکۆکییەکە دروستکرا، هاوکات دووبەرەکی لەناو کەمپی شیعەکان لەسەر پۆستی سەرۆک وەزیران لە نێوان ئیبراهیم جەعفەری و عادل عەبدولمەهدی پەرەی سەند، سەرەڕای سەرکەوتنی ئیبراهیم جەعفەری بە پاڵپشتی ڕەوتی سەدری، بەڵام لەلایەن کوتلەی کورد و سوننە ڕەتکرایەوە و هەروەها ئیدارەی ئەمریکا بە دووبەرەکی و بێکاریگەر و زۆر نزیک لە موقتەدا سەدر تەماشای دەکرد (Security Council, 2006:8).

هەرچەندە هاوپەیمانی یەکگرتوو زۆرینەی دەنگی پەرلەمانی هەیە، بەڵام لە دەستووردا هاتووە کە ئەنجوومەنی سەرۆکایەتی هەرێم کە لە سەرۆک و دوو جێگرەکەی پێکهاتووە، دەبێت لەسەر کاندیدکردنی سەرۆک وەزیران ڕێکبکەون، ئەمەش بە شێوەیەکی کاریگەر دەسەڵاتی ڤیتۆ بە کورد و عەرەبی سوننە دەدات لەسەر هەڵبژاردنەکە. هاوپەیمانی عێراقی ئەم دەستێوەردانەی ڕەتکردەوە و هەڕەشەی کرد کە ڕێوشوێنی هاوشێوە لە دژی هەڵبژاردنی هێزەکانی دیکە لە نوێنەرەکانیان لە حکومەت و پۆستەکانی دیکەدا بگرنەبەر، وەک نوێنەکردنەوەی خولی تاڵەبانی و لیدانی کاندیدی سوننە بۆ سەرۆکی پەرلەمان. ناکۆکییەکانی ناو هاوپەیمانی خزمەتی خواستەکانی سوننە و کوردی کرد بۆ مانۆڕکردن و بەرزکردنەوەی سەقفی داواکارییەکانیان (Security Council, 2006:9).

شیعەکان ترسی ئەوەیان هەبوو کە حکومەتیك (ئەیادعلاوی) کە وەك کەسێکی سیکولار ونزیك لە ئەمەریکییەکان ناسرابوو نوێنەرایەتی ئەوان نەکات، لەپشتەوە توندوتیژییەکان بەردەوام

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بوون لەتەشەنەکردن دابووله نێو جەرگەی شەڕ و ململانێدا یەکەم هەڵبژاردنی گشتی لە 30 کانوونی دووەمی 2005 ئەنجام درا،کە مەبەستی سەرەکی لێی هەڵبژاردنی نوێنەرانی گەڵی عێراق بوو بۆ نووسینەوەی (دەستوورێکی هەمیشەیی)، کە نزیکەی هەشت ملیۆن کەس بەشدارییان لە هەڵبژاردنەکانی ئەنجوومەنی نیشتمانی کاتیدا کرد، ئەنجومەنە هەڵبژێردراوەکە لێژنەیەکی پێکهێنا بۆ نووسینەوەی دەستووری هەمیشەیی (مرکز دراسات الوحدة العربیة، ١١٠٧:٢٠٠٧).

لیژنەی داڕشتنی دەستووری عێراق لە ٧١ ئەندام پێکهاتبوو کە نوێنەرایەتی لایەنە سیاسییە جیاوازەکان و پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان دەکرد، لەوانە هاوپەیمانی یەکگرتووی شیعە، هاوپەیمانی کوردستان، لیستی عێراقی، سوننە، و کەمینەکانی (تورکمان، مەسیحی، ئاشووری، و ئێزیدی)، بە بەشدارییەکی بەرچاوی ژنان. لیژنەکە چەندین کۆبوونەوە و گفتوگۆی بەرفراوانی ئەنجامدا بۆ گەیشتن بە ڕەشنووسی دەستووری کۆدەنگی، هەرچەندە پێشکەوتنی پرۆسەکە بەشێوەیەکی بەرچاو لە ژێر کاریگەری بۆچوونی هەردوو کوتلەی سەرەکی شیعە و کورددا بوو. دەستوور بە کۆی دەنگ و بە بەشداری هەموو چین و توێژەکانی کۆمەڵگا ڕێککەوتنی لەسەر کرا (الزبیدي، ١٨١:٢٠٠٧).

یەکەم و گرنگترین ئەرکی حکومەتی ڕاگوزەر ئەنجوومەنی نیشتمانی هەڵبژێردراو، داڕشتنی دەستووری هەمیشەیی کۆماری عێراق بوو. لە 10ی ئایاری 2005 ، داڕشتنی دەستووری ساڵی ٢٠٠٥ی کۆماری عێراق ساتێکی سەرەکی بوو لە گۆڕانی حزبی دەعوە ی ئیسلامی لە گوتارێکی دەوڵەت مەرکەزی کە تیشکی خستە سەر بنیاتنانەوەی دامەزراوە نیشتمانییەکان و پاراستنی یەکرێزی و سەروەری، بۆ گوتارێکی دەسەڵات بە ئامانجی چەسپاندنی نفوزی حزب لە چوارچێوەی دەسەڵاتی جێبەجێکردن و گەیشتن بە کۆنترۆڵ لەسەر دامەزراوە سەرەکییەکانی دەوڵەت. حزبەکە لە ڕێگەی هاوپەیمانییەکەیەوە لەناو هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقیدا، هەوڵیدا زۆرینەی پەرلەمانی خۆی بەکاربهێنێت بۆ داڕشتنی دەستوورێک کە هاوسەنگی فیدرالیزمی تێدا بێت- کە باس لە داواکارییەکانی کورد و سوننە دەکات- لەگەڵ پاراستنی یەکێتی نەتەوەیی و مافی زۆرینە بۆ هەڵبژاردنی حکومەت (دەستووری کۆماری عێراق، ٢٠٠٥؛ ئەلزوبەیدی، ٢٠٠٧: ١٨٣). دەستوور تەنیا بەڵگەنامەیەکی یاسایی نەبوو، بەڵکو ئامرازێکی سیاسی

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەڕەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بوو کە ڕێگەی بە حزبی دەعوە دەدا دەستکەوتە هەڵبژاردنەکانی خۆی بگۆڕێت بۆ دەسەڵاتی جێبەجێکردنی کاریگەر. مادەی یەکەم بۆ پاساودانی هەڵوێستی حزبەکە لەبەرامبەر هەوڵی ڤیتۆی کورد و سوننە بۆ کاندیدکردنی سەرۆکوەزیران، هەروەها بۆ بەڕێوەبردنی ململانێ لەسەر حوکمڕانی زۆرینە بەکارهێنرا. جگە لەوەش کۆمیتەی دەستووری ٥٥ کەسی کە نوێنەرایەتی گرووپە نەتەوەیی و ئایینییە جۆراوجۆرەکانی دەکرد، بەشدارییان کرد لە بەرهەمهێنانەوەی لۆژیکی دابەشکردنی دەسەڵات لەناو خودی دەقی دەستووریدا. ئەمەش ڕێگەی بە حزب دا کە بڕگە دەستوورییەکان وەکو چەقۆیەکی موزایەدە بۆ چەسپاندنی پێگەی دەسەڵاتی خۆی بەکاربهێنێت، نەک وەک چوارچێوەیەکی دەستووری گشتگیر بۆ هاووڵاتیبوون. بۆیە دەتوانرێت لەم قۆناغەدا دەستووری ساڵی ٢٠٠٥ وەک ئامرازێکی ئینتقالی سەیر بکرێت کە ڕێگەی بە حزبی دەعوە دا گوتاری گشتی دەوڵەت بگۆڕێت بۆ مومارەسەی ڕاستەقینەی دەسەڵات، لە هەمان کاتدا هاوسەنگییەکی ناسک لە نێوان پێکهاتە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی عێراقدا بپارێزێت (کرمانج، ٢٠١٧: ٤٦١؛ ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان، ٢٠٠٦: ٨-٩).مەجلیس لیژنەیەکی پێکهێنا لە (55) ئەندام کە نوێنەرایەتی مەزهەب و نەتەوە جیاجیاکانی عێراق دەکەن، ئەرکی داڕشتنی دەستووریان پێسپێردرا (الزوبەیدی، ٢٠٠٧: ١٨٣). دەستووری نوێ دووپاتی کردەوە کە "کۆماری عێراق دەوڵەتێکی یەکێتی فیدراڵی و سەربەخۆ و خاوەن سەروەریە، سیستمی حکوومەتی دیموکراسی و نوێنەرایەتی و کۆماریانەی هەیە. ئەم دەستوورە گەرەنتی یەکڕیزی عێراق دەکات" (کرمانج، 2017: 461).

ئەو هەڵبژاردنانەی لە مانگی یەکی ساڵی ٢٠٠٥ ئەنجامدرا، دەرفەتێکی مێژوویی بوو بۆ حزبە شیعەکان بۆ ئەوەی سەنگی ژمارەیی و سیاسی خۆیان نیشان بدەن بە بەدەستهێنانی زۆرینەی کورسییەکانی ئەنجومەنی نیشتمانی، ئەمەش کاریگەرییەکی یەکلاکەرەوەی پێبەخشی لە داڕشتنی پێکهاتەی دەستووری دەوڵەتدا (عبدالجبار، ٢٠٠٦: ٧٢-٧٣). لە 15ی تشرینی یەکەمی 2005 ڕەشنووسی دەستوور خرایە ڕیفراندۆمێکی جەماوەرییەوە، کە تیایدا 78%ی دەنگدەران پەسەندی کرد، بەمەش بووە یەکەم بەڵگەنامەی دەستووری هەمیشەیی کە لە ڕێگەی ئەنجوومەنی هەڵبژێردراو و ڕیفراندۆمی جەماوەرییەوە پەسەند بکرێت (هادی، ٢٠٠٥: ٤٧-٤٨).

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ئەو حزبە سیاسیانەی کە هاوبەشی پرۆسەی داڕشتنی دەستوور کرد، ڕەنگدانەوەی ئەو حزبە سیاسییە کاریگەرانە بوو کە لەو کاتەدا زاڵ بوون بەسەر گۆڕەپانی سیاسیدا. ئەم حزبانە زۆر حەزیان دەکرد بیرۆکەی دابەشبوونی مێژوویی و چۆنیەتی ئاشتکردنەوەیان لە گەلی عێراقدا بچێنن (حسن،٢٠١٩: ٥٤).

دوایی دەستبەکاربوونی ئیبراهیم جەعفەری لە ساڵی ٢٠٠٥دا، ئاڵنگاری ئەمنی وسەردەمی ناسەقامگیری ئاسایش وڵاتی عێراق ڕووبەڕووی پەرەسەندنی توندوتیژی تائیفی بووەوە دوای بۆردومانکردنی مەزارگەی عەسکەری (١) لە سامەرا لە22ی شوباتی ساڵی(٢٠٠٦)، حیزبی دەعوە لە ڕێگەی حکومەتەوە هەوڵی دروستکردنی هێزی ئەمنی بە پاڵپشتی هێزەکانی هاوپەیمانان دەدا، بەڵام ڕووبەڕووی توانای سنووردار بووەوە بۆ کۆنترۆڵکردنی میلیشیا چەکدارەکان و یەکخستنی بڕیارە ئەمنییەکان، ئەمەش ئالینگاری پێکهاتەیی بوو بۆ گەڕاندنەوەی شکۆمەندی دەوڵەت (حسن،٢٠١٩: ٥٥).

لە ٢٠ی نیسانی ٢٠٠٦ ئیبراهیم جەعفەری ڕایگەیاند کە پابەند دەبێت بە هەربڕیارێکی هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراق سەبارەت بە کاندیدبوونی بۆ پۆستی سەرۆک وەزیران. لە ئەنجامدا هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقی لە 21ی نیسانی 2006 کۆبووەوە و بووە هۆی ئەوەی کەهەڵبژاردنی کاندیدێکی جێگرەوە لە حزبی دەعوە — نوری مالیکی — وەک کاندیدی نوێی هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراق بۆ پۆستی سەرۆک وەزیرانی عێراق،ئەم پێشهاتە یارمەتیدەر بوو بۆ پێشخستنی پرۆسەی سیاسی ((UN Security Council, 2006:2).

ئەمەش هەنگاوێک بوو کە هەردوو هێزی کوردی و سوننەی ڕازی کرد. وا دیارە کشانەوەی ئیبراهیم جەعفەری لە چوارچێوەی ڕێککەوتنێکی سیاسیدا بوو کە تیایدا مالیکی دەستبەرداری هەوڵەکانی بۆ مانەوە لە پۆستەکەیدا بوو، لە بەرامبەردا حزبی دەعوەی ئیسلامی مافی تایبەتی خۆی بۆ کاندیدکردنی جێنشینەکەی هێشتەوە (المساري،٢٠١٩: ١٦٢).

بۆیە دانیشتنی پەرلەمانی عێراق کە لە ٢٣ی نیسانی ٢٠٠٦ بەڕێوەچوو، جەلال تاڵەبانی بۆ خولێکی نوێ بە سەرۆکی کۆماری عێراق هەڵبژێردرا. عادل عەبدولمەهدی (لە ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق، ئەندامی هاوپەیمانی یەککگرتووی عێراق) و تاریق هاشمی (لە حزبی ئیسلامی عێراق، ئەندامی بەرەی ڕێککەوتن) وەک جێگری سەرۆک کۆمار هەڵبژێردران. مەحمود

مەشهەدانی (لە بەرەی دیالۆگی نیشتمانی، بەرەی ڕێککەوتن) بە سەرۆکی پەرلەمان هەڵبژێردرا، لەگەڵ دوو جێگر کە بریتین لە عارف تەیفور (لە هاوپەیمانی کوردستانی) و خالد ئەلعەتیە (لە هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقی).

هەر لەو خولەدا، نووری مالیکی بەفەرمی ئەرکی پێکهێنانی حکوومەتی پێ سپێردرا بەگوێرەی ماددەی (76)ی دەستوور، دوای ئەوەی کێشەکانی سەرۆکایەتی پەرلەمان و هەردوو جێگرەکەیان یەکلایی کرانەوە. ئەمەش چوارچێوەی دەستووری دابەشکردنی سێ دەسەڵاتی باڵای وڵاتەکەی تەواو کرد. ئەم ڕێکخستنە بەرجەستەی ئەوە بوو کە بە داب و نەریتی سیاسی عێراقی ناسرا لەسەر بنەمای کۆتا، واتە دابەشکردنی سێ پۆستە سەروەرییەکە لە نێوان پێکهاتە سەرەکییەکان: شیعە و کورد و سوننە، کە پێگەی سەرۆکایەتی کۆمار بۆ کورد دیاریکرا، سەرۆکوەزیران بۆ شیعەکان، سەرۆکایەتی پەرلەمان بۆ سوننەکان (عبد الستار وآخرون، ٢٠١٥: ٣٥٢).

"نوری مالیکی لە 20 ی ئایاری 2006 حکومەتەکەی پێکهێنا ، لەسەر بنەمای هاوپەیمانییەکی زۆرینەی پەرلەمانی کە پێکهاتبوو لە هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقی (زۆرینەیان شیعە) و هاوپەیمانی کوردستانی ، کە ڕێگەی پێدا بنکەیەکی پەرلەمانی تەواو بۆ پەسەندکردنی کابینەکەی دەستەبەر بکات " (السامرائي،٢٠١٥: ٣٤).

نوری مالکی لەیەکەم کۆنگرەی ڕۆژنامەوانیدا دوای ئەوەی حکومەتەکەی دەنگی متمانەی پێدرا لە ٢٠ی ئایاری ٢٠٠٦دا وتی: لە گرنگترین ئەو بابەتانەی کە حکومەتی نوێی عێراق باسی دەکات، ئاسایش و بەرەنگاربوونەوەی گەندەڵی و پێشکەشکردنی خزمەتگوزارییە بۆ گەلی عێراق. ڕوونیشی کردەوە کە حکومەتەکەی حکومەتێکی تائیفی نییە، مالیکی ڕوونیکردەوە کە حکومەتی نوێ ڕووبەڕووی ئاستەنگی گەورە دەبێتەوە کە یەکەمیان ئاڵنگاری ئاسایش و بەرەنگاربوونەوەی تیرۆرە. ئاماژەی بەوەشکرد، تیرۆریستان دەبێت بزانن کە ئەم حکومەتە بڕیاریداوە ڕووبەڕووی ئەم ئاڵنگارییانە بێتەوە. ئاماژەی بەوەشکرد: کاردەکەین بۆ ئەوەی عێراق بە تەواوی سەروەر بێت و سنوورەکانی بپارێزێت و تیرۆریستان دەربکات (السامرائي،٢٠١٥: ٤٥). ئاڵنگاریی دیکە بۆ حکومەت کارکردنە بۆ ئەوەی خزمەتگوزاریی پێویست بۆ گەلی عێراق دابین بکات، کە زۆرێک لەو خزمەتگوزارییانە بێبەش کراون، دووپاتیشی کردەوە کە ئەم حکومەتە لە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بەرامبەر ئالنگاری لاواز دەبێت بەبێ پاڵپشتی گەلی عێراق، کە متمانەی سەرۆکایەتی کۆمار و ئەنجوومەنی نوێنەرانی بەدەستهێناوە، جگە لەمەش مالیکی ڕایگەیاند کە وەزارەتەکانی ناوخۆ و بەرگری تەنها بۆ دوو کەسی سەربەخۆ دادەنرێت، کە پەیوەندییان بە هیچ حزب و بەرەیەکی سیاسییەوە نییە. جەختی لە هەڵوەشاندنەوەی میلیشیاکان لە عێراق و سنووردارکردنی چەکەکان بۆ هێزە ئاسایی و حکومییەکان کردەوە. ستراتیژی مالیکی بە هاوسەنگی نێوان هێز و ئاشتەوایی نەتەوەیی تایبەتمەند بوو. ئامانجی ئەو تەنیا لە کردەوەی سەربازیی دژ بە میلیشیاکان سنووردار نەبوو بەڵکو تێپەڕاندنی دابەشکاریی تائیفی و نەتەوەیی لە عێراق و پێشخستنی یەکگرتنی هێزە چەکدارەکان لە ناو دەوڵەتدا بە شێوەیەک کە هاوسەنگییەکی سیاسی لە نێوان پێکهاتە جیاوازەکانی عێراقدا بپارێزێت، لەوانەش گرووپە شیعە و سوننە و کوردەکان (International Crisis Group, 2004: 18). ئەمەش بە ڕوونی لە سیاسەتی ئەو بەرامبەر بە پێشمەرگەی کورد کە هێزێکی نیمچە فەرمییە لە ناو هەرێمدا دیارە. کاری کرد بۆ دانانی میکانیزمی هاوکاری و چوارچێوە یە کی یاسایی بۆ دانانی پێگە ی فە رمانی خۆیان لە چوارچێوە ی پێکهاتە ی دە وڵە تی فیدراڵدا، بە بێ ئە وە ی ڕێگە یان پێبدات لە بە غدا تەحەدای دەسەڵاتی حکومەتی ناوەند بکەن.

بۆیە دەتوانرێت بڵێین ستراتیژی مالیکی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی میلیشیاکان تەنیا هەڵمەتێکی سەربازی نەبووە، بەڵکو پلانێکی گشتگیر و پراگماتیک بووە کە سەپاندنی دەسەڵاتی دەوڵەتی ناوەندی و یەکخستنی هێزە چەکدارەکان لە دەرەوەی پێکهاتە تائیفیەکان و بەرەوپێشبردنی ئاشتەوایی نیشتمانی تێکەڵاو بووە، لە هەمان کاتدا هاوسەنگییەکی سیاسی لە نێوان ئەو هێزانەی کە لە حکومەتی هاوپەیمانی پێکدێن. ئەمەش سەقامگیری دەوڵەتی تازەپێگەیشتووی لە قۆناغێکی هەستیاردا لە مێژووی مۆدێرنی عێراقدا مسۆگەر کرد (International Crisis Group, 2006: 23; UN Security Council, 2006:3). هە روە ها ڕایگە یاند کە کار بۆ جێبە جێکردنی پرۆژە ی ئاشتەوایی نیشتیمانی و پردکردنە وە ی بۆشایی نێوان پێکهاتە نیشتمانییە کانی گە لی عێراق دە کات،کابینەکەی نوری مالیکی بەبێ وەزارەتەکانی ناوخۆ و بەرگری ڕاگەیەندرا. حکومەتێکی هاوپەیمانی بوو کە لە هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراق و لیستی نیشتمانی عێراق و کورد و بەرەی ڕێککەوتن پێکهاتبوو، لە 8ی حوزەیرانی 2006 وەزیرانی

ناوخۆ و بەرگری لە حکومەتەکەی نوری مالیکی دامەزران: (محەمەد عەبدولقادرعوبەیدی وەک وەزیری بەرگری، جەواد بۆلانی لە حزبی فەزیلەی هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراق وەک وەزیری ناوخۆ، و شێروان وەیلی لە حزبی دەعوە لە هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراق وەک وەزیری دەوڵەت بۆ ئاسایشی نیشتیمانی.) دەستنیشانکرا (United Nations Security Council, 2006:2).

سەرەڕای ئەمەش پرۆسەی پێکهێنانی حکومەتی مالیکی مشتومڕی سیاسی توندی لەگەڵدا بوو، دوای هەڵبژاردنی بە سەرۆک وەزیران، مالیکی کابینەکەی پێشکەش بە پەرلەمان کرد کە 37 وەزیر لەخۆدەگرت، لەنێویاندا وەزیری بە وەکالەت بۆ وەزارەتەکانی بەرگری و ناوخۆ. دواتر وەزیرانی هەمیشەیی بۆ ئەو پۆستانە دەستنیشانکران دوای ئەوەی ڕێککەوتن لەنێوان کوتلە سیاسییەکان کرا. هاوپەیمانی یەکگرتووی شیعەکان بەدوای وەزارەتەکانی بەرگری و ناوخۆدا دەگەڕا، لە کاتێکدا لیستی عێراقی کێبڕکێی وەزارەتی ناوخۆی دەکرد، بە ڕێککەوتنێکی ناڕاستەوخۆ کە بەرپرسێکی سەربەخۆی هاوپەیمانییەکە وەزارەتی بەرگری لە ئەستۆ دەگرێت. هاوکات بەرەی ڕێککەوتن و هاوپەیمانی کوردستانی لەسەر وەزارەتی دەرەوە دانوستانیان دەکرد (Sullivan, 2013:4).

سەرهەڵدانی حزبی دەعوەی ئیسلامی بۆ سەر دەسەڵات لە دوای هەڵبژاردنەکانی کانوونی دووەمی ٢٠٠٥، وەرچەرخانێکی سەرەکی بوو لە ڕێڕەوی ئەو حزبەدا. لە گوتارێکی تیۆری کە جەختی لەسەر بنیاتنانی دەوڵەت و گەشەپێدانی دامەزراوەیی دەکردەوە، گواسترایەوە بۆ پراکتیکێکی سیاسی کە سەرنجی لەسەر چەسپاندنی دەسەڵات و دەستەبەرکردنی مانەوەی لە چوارچێوەی ژینگەیەکی ئەمنی زۆر هەستیاردا بوو. ئەم گۆڕانکارییە هاوکات بوو لەگەڵ پەرەسەندنی توندوتیژی تائیفی، ئەمەش وایکرد حزبەکە و هاوپەیمانە شیعەکانی، گروپە چەکدارەکان و لیژنە ئەمنییەکانی نیمچە فەرمی وەک ئامرازێکی کاریگەر بۆ بەڕێوەبردنی ململانێ و پاراستنی کۆنترۆڵی سیاسی کەڵک وەربگرن.

لەم چوارچێوەیەدا، یەکەم حکومەتی نوری مالیکی سوودی لە گەشەسەندنی کاریگەریی هێزە شیعەکان لە ناو وەزارەتی ناوخۆدا وەرگرت، بەتایبەتی لە سەردەمی وەزیر بەیان جابر سۆلاغ. میلیشیا شیعەکان- وەک (ڕێکخراوی بەدر، فراکسیۆنەکانی سوپای مەهدی)، و تۆڕەکانی ناسراو

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

لە میدیاکاندا بە "فەقەی مەرگ"-«فرق الموت»- بە فەرمی یان لە ڕێگەی هاوکاری دامەزراوەیی بێدەنگەوە لە ئامێری ئەمنی دەوڵەتدا یەکخران (کرمانج، ٢٠١٧: ٤٦٢؛ حەداد، ٢٠١١). ئەم سەریەککەوتنە لە نێوان دەوڵەت و میلیشیاکان بەشداری کرد لە داڕشتنەوەی خزمەتگوزارییە ئەمنییەکان بە درێژایی هێڵە تائیفیەکان، لە ڕێگەی وەدەرنانی کارمەندانی سوننە، بە تایبەت بەعسییەکانی پێشوو و ئەوانەی کە لە دامەزراوەکانی ڕژێمی پێشوودا کاریان کردبوو، بە بیانووی بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر.

ئەم گۆڕانکارییە تەنیا پرسێکی ئەمنی نەبوو، بەڵکو پرسێکی قووڵی سیاسی بوو. ڕەنگدانەوەی گۆڕانی حزبی دەعوە بوو لە هێزێکەوە کە هەوڵی بنیاتنانی دەوڵەتێکی یەکگرتوو دەدات بۆ هێزێکی تاکڕەو کە توندوتیژی نارێک بەکاردەهێنێت بۆ دەستەبەرکردنی باڵادەستی لەناو دامەزراوەکانی دەوڵەتدا. ئەم ڕەوتە دوای بۆردومانکردنی مەزارگەی عەسکەری لە سامەرا لە ٢٢ی شوباتی ٢٠٠٦دا بەهێزتر بوو، کە خاڵی وەرچەرخانێک بوو لە شەرعیەتدان بە توندوتیژی تائیفی وەک "وەڵامێکی بەرگریکارانە" -"ردًا دفاعيًا". ئەمەش بووە هۆی پەرەسەندنی کوشتن و ئاوارەبوونی زۆرەملێ لە بەغدا، زۆرجار بە تێوەگلانی ڕاستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆی پۆلیس و هێزە ئەمنییەکان (ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوە یەکگرتووەکان، ٢٠٠٦).

ڕاپۆرتەکانی نێردەی هاوکاری نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ عێراق (یونامی) ئاماژە بەوە دەکەن کە ئەم بۆردومانە نەک هەر توندوتیژی تائیفی پەرەپێدا بەڵکو لاوازبوونی قۆرخکاری دەوڵەتی لەسەر بەکارهێنانی هێز ئاشکرا کرد. گروپە چەکدارە شیعەکان دەستیان کرد بە ئەنجامدانی ئەرکە ئەمنییەکان هاوتەریب لەگەڵ ئەرکەکانی دەوڵەت، ئەمەش وای لە نەتەوە یەکگرتووەکان کرد داوای درێژکردنەوەی کۆنترۆڵی حکومەت بکات بەسەر هەموو پێکهاتە چەکدارە مەدەنی و نامەدەنیەکاندا ، بەڵام ئەم بانگەوازانە لەگەڵ واقیعێکی سیاسیدا بەریەککەوتن کە تیایدا ئەم گروپانە بەشێک بوون لەو هاوسەنگییە دەسەڵاتەی کە حزبی دەعوە پشتی پێبەستبوو بۆ حوکمڕانی.(UN Security Council,2006:3).

بەم پێیە ئەزمونی حیزبی دەعوەی ئیسلامی لە ماوەی ساڵانی 2005-2006 دەتوانین بە نموونەیەکی ڕوونی گۆڕانی پارتە ئیسلامیە سیاسییەکان لە گوتاری "دەوڵەتی دامەزراوەیی" بۆ گوتارێکی "دەسەڵاتی دەوڵەت" هەژمار بکرێت. میلیشیا و لیژنە چەکدارەکان بوونە بەشێک

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

لە میکانیزمە ڕانەگەیەندراوەکانی حوکمڕانی. ئەم گۆڕانکارییە بەشداری کرد لە چەسپاندنی لۆژیکی دابەشکردنی دەسەڵاتی تائیفی و لاوازکردنی توانای دەوڵەت بۆ کارکردن وەک قەوارەیەکی بێلایەن و ڕێگە خۆشکردن بۆ چاکسازی و گۆڕانکاری قووڵتر لە پێکهاتەی سیستەمی سیاسی عێراقدا.

دوای پێکهێنانی حکومەتی نوری مالیکی ، شیعە تازە دامەزراوەکان ئەو هەلە یان قۆستەوە لەگەڵ هەلی بوونی بەیان جەبر لەوەزارەتی ناوەخۆ بۆ دانانی سەرکردەکان وئەندامانی هێزە شیعییەکان لە پۆست وجومگە سەرەکییەکانی دامەزراوە ئەمنییەکان بۆ جێگرتنەوەی سوننەکان ، شیعەکان تازە دامەزراوەکان پۆستە نوێیەکانیان بەکار دەهێنا بۆیەکلاکردنەوەی تۆڵە وغەدرو دۆژمندارییە کۆنەکانییان لە گەڵ سوننە کان ، بەتایبەتی کۆنە بەعسییەکان و ئەوکەسانەی کەلە دەزگای سیخوری وئەمنییەکانی ڕژێم پێشتر کاریان دەکردو گوایە دەستیان لە خراپەکاریدا هەبووە، ئەم کارە توندو تیژی ونایەکسانییەی شیعەکان لەدەرەوەی دام ودەزگاکانی حکومەت ، سوننەکان ڕۆژبە ڕۆژ هەڵمەتە توند وتیژییەکان و کارە تیرۆرستییەکانیان درێژە پێ دەدا، بەو مەبەستەی کە دەسەلاتە سیاسییە تازە دامەزراوەکە بنکۆڵ بکەن و ئەگەرەکانی گەڕانەوەی خۆیان بۆ دەسەلات زیاد بکەن (کرمانج،٢٠١٧: ٤٦٢).

لە تۆڵەی کارو کردەوە تیرۆرستییەکانی گروپە توندڕەوەسوننەکان و ترسی تەشەنەکردنی پاکتاوی مەزهەبی لە بەغدا ، میلیشیا شیعیەکان بە هاوکاری ڕاستەوخۆ ناڕاستەوخۆی پۆلیس ودەزگا ئەمنییەکان وەك پەرچە کردارو تۆڵە ژمارەیەك لیژنەیان دروستکرد ، لەسەرەتا لە ئاستێکی سنورداركارەكانیان ئەنجام دەدا تەنیا کۆنە ئەفسەرە باڵاکانی سوپای عێراق وهێزە ئاسمانیەکانیان کردبووە ئامانج، بەڵام دوای بۆردومانکردنی مەزاری (حەسەن عەسکەری) لە سامەرا لە 22ی شوباتی 2006 دا ، توندوتیژییەکانی گۆڕی بۆ ڕێککەوتنی تائیفی فراوان و بەشێوەیەکی لەناکاو دیمەنی پێشێلکاری و ئاوارەبوونی ناوخۆی دارِشتەوە.شەپۆلی توندوتیژی هیچ بەربەستێك ڕای نەدەگرت چ ئەوانەی شیعەکان لە دژی سوننەکان چ پێچەوانەکەی وێنەرایەتی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هاوکاری عێراق (یونامی) بۆردومانەکەی بە خاڵی وەرچەرخان زانی کە پێویستی بە درێژکردنەوەی کۆنترۆڵی دەوڵەت بەسەر هێزە ئاساییەکان و سەرجەم پێکهاتە چەکدارەکاندا هەبوو (UN Security Council,2006:3).

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

لە 1ی ئەیلولی 2006، نووری مالیکی، سەرۆک وەزیرانی عێراق، میلیشیا چەکدارەکانی بە شێوەیەکی بەرچاو بەرپرسیاری لە دارمانی ئەمنی و بڵاوبوونەوەی کوشتن و هێرشی تۆڵەسەندنەوە زانی، بەڵێنیدا بە هەڵوەشاندنەوەی میلیشیاکان و چەکداماڵینیان کۆتایی بەم دیاردەیە بهێنێت، جەختی لەوە کردەوە کە دواتر فەرمانەدەی ناوەندی (جەنەراڵ جون أبي زيد (٢)، جەختی لەسەر پێویستی نەهێشتنی میلیشیاکان کردەوە و هۆشداریدا لەوەی عێراق خەریکە دەخزێتە ناو شەڕی ناوخۆوە، ئەمە ئەو قسانەیە کە مالیکی هەمیشە بە سەردانکەرانی ئەمریکی خۆی گوتوویەتی، لە ٢١ی ئەیلوولی ٢٠٠٦، نوێنەری نەتەوە یەکگرتووەکان لە عێراق،(مەنفرێد نۆواک)(٣)، ڕایگەیاند کە ئەشکەنجەدان لە عێراق بە ڕێژەیەکی زیاتر لە سەردەمی دەسەڵاتی سەدام حوسێن، سەرۆک کۆماری پێشووی عێراق ئەنجام دەدرێت، ئاماژەی بەوەشکرد ئەشکەنجەدان لە عێراق لە ژێر کۆنترۆڵ دەرچووە، گۆڤاری (زەلانسێت)ی بەریتانی بڵاویکردەوە، لەدوای لەشکرکێشییەکەی ساڵی 2003ەوە (655) هەزار عێراقی لە عێراق کوژراون،کە دەکاتە 2.5%ی دانیشتوانی عێراق. مالیکی وەڵامی ئەم ڕاپۆرتەی دایەوە و ڕایگەیاند، چارەسەری خێرا بۆکێشەی توندوتیژی تائیفی لە عێراق پێویستە، چارەسەرێک کە ببێتە هۆی هەڵوەشاندنەوەی میلیشیاکان (السامرائي،٢٠١٥: ٦٠).

لە کۆتاییەکانی ساڵی 2006 سەرکەوتنی مالیکی لە چەسپاندنی (تارادەیەك) ئاسایشی ناوچەکانی عێراق ، بەتایبەت هەردوو پارێزگای (بەغدا و بەسرە) ، نەهێشتنی دەسەڵاتی میلیشیای (سوپای مەهدی)(٤) کۆکردنەوەی زۆربەی سەرکردە سەربازی و ئەمنییەکان لە دەوری خۆی ، بە حوکمی ئەوەی فەرماندەی هێزە چەکدارەکانی عێراقە لەگەڵ پەیرەوکردنی گوتارێکی سیاسی جیاواز ،بە ئاراستەی بوونیاتنانەوەی دەوڵەت لەسەر شێوازی دەوڵەتی دامەزراوەکان،گرینگترین خاڵە بەهێزەکانی سەرکەوتنی مالیکی وهاوپەیمانەکەیەتی .(Janab,2008:4)

ئەم بەشە ئەوە دەردەخات کە بەشداری حزبی دەعوەی ئیسلامی لە ئەنجومەنی حوکمڕانی عێراق لە ماوەی 2003-2004 و دواتر لە حکومەتە ئینتقالیەکان تا ساڵی 2006، گۆڕانکارییەکی بنەڕەتی لە ڕێڕەوی سیاسی حزبەکەدا پێکهێنا. لەچوارچێوەی سیستەمێکی سیاسی نوێ کە لەژێر داگیرکاریی دەرەکی و گواستنەوەی دامەزراوەیی ئاڵۆزدا پێکهاتبوو، لە ڕێکخراوێکی

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ئۆپۆزسیۆنەوە کە بەنهێنی و لە دەربەدەریدا کاردەکات، بۆ ئەکتەرێکی سیاسی فەرمی بەشداری لە بەڕێوەبردنی دەوڵەتدا کرد. ئەم بەشدارییە تەنیا ئامادەبوونێکی فەرمی نەبوو لە دامودەزگاکانی حکومەتدا، بەڵکو نوێنەرایەتی سەرەتای پێگەیشتنێکی سیاسی و ئایدیۆلۆژیی حزبی لە چوارچێوەی قەوارەی دەسەڵاتدا دەکرد.

جگە لەوەش ئەم گۆڕانکارییە حزبی دەعوەی ئیسلامی ناچار کرد کە گوتاری سیاسی و ئامرازە تەشکیلاتیەکانی خۆی دابڕێژێتەوە بۆ ئەوەی لەگەڵ پێداویستییەکانی کاری دەستووری و پەرلەمانیدا بگونجێت. ئەمەش لە بەرامبەردا گرژییەکی پێکهاتەیی لە نێوان چوارچێوەی فیکری ئیسلامی شیعەی خۆی و داواکارییەکانی حوکمڕانی لە دەوڵەتێکی فرە تائیفی و فرە نەتەوەیی دروستکرد. ئەم گرژییە بە تایبەتی لە پەسەندکردنی میکانیزمەکانی دابەشکردنی دەسەڵاتدا دەرکەوت، کە شەرعیەتی حزبی بۆ بەشداریکردن و نوێنەرایەتی بەخشی، بەڵام لە هەمان کاتدا لە چوارچێوەی سیستەمێکی هاوسەنگی تائیفیدا قەتیس کرد و توانای بەڕێوەبردنێکی یەکگرتووی ناوەندیی سنووردار کرد.

ئەزمونی حزبی دەعوە لەم ماوەیەدا ئەوەمان بۆ دەردەخات کە بەشداریکردنی لە ئەنجومەنی حوکمڕانی و داڕشتنی چوارچێوەی دەستووری و ئینتقالی بەشداری کرد لە چەسپاندنی ئامادەیی خۆی وەک هێزێکی سیاسی کاریگەر لە سیستەمی نوێدا. بەڵام ئەم بەشدارییە لە چوارچێوەی ژینگەیەکی سەروەری ناتەواودا ڕوویدا، کە بە سەریەککەوتنی بڕیاردانی نیشتمانی لەگەڵ کاریگەری دەرەکی، پەرەسەندنی دابەشکارییە کۆمەڵایەتییەکان و پەرەسەندنی تەحەددیاتی ئەمنی تایبەتمەند بوو. بۆیە دەکرێ بڵێین ماوەی ساڵانی 2003 تا 2006 نوێنەرایەتی چرکەساتێکی دووانەی دامەزرێنەری دەکرد: لەلایەک بناغەی دامەزراوەیی دانا بۆ چوونە ناو حکومەت و لەلایەکی دیکەشەوە تۆوی کێشەکانی چاند کە دواتر کاریگەری لەسەر ئەدای کارکردنی لە دەسەڵاتدا هەبوو، چ لە بەڕێوەبردنی دەوڵەت و چ لە مامەڵەکردن لەگەڵ پلۆرالیزمی سیاسی و کۆمەڵایەتیدا.

بەم شێوەیە ئەم میحوەرە خاڵی هاتنە ژوورەوەی شیکاری پێکدەهێنێت بۆ تێگەیشتن لە پەرەسەندنی ڕۆڵی حزبی دەعوەی ئیسلامی لە قۆناغەکانی دواتردا، بە تایبەت لە کاتی

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

سەرکردایەتیکردنی حکومەتدا لە دوای ساڵی ٢٠٠٦ کە ئەو قۆناغەیە کە لە میحوەرەکەی داهاتووی لێکۆڵینەوەکەدا باسی لێوە دەکرێت.

تەوەری سێیەم : پەیوەندی حزبی دەعوەی ئیسلامی لەگەڵ حزبەکانی دیکەی شیعەکانی عێراق 2003-2006:

دیمەنی سیاسی شیعە لە عێراق لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ شایەتی گۆڕانکاری قووڵی بەخۆیەوە بینی کە بە فرەیی ئەکتەرەکان و ڕۆڵی سەریەککەوتوو و چوارچێوەی فیکری و ڕێکخراوەیی جیاواز لە نێوان هێزە ئیسلامییە شیعەکاندا تایبەتمەند بوو. لەگەڵ داڕمانی دەوڵەتی ناوەندی و سەرهەڵدانی سیستەمێکی سیاسی نوێ لەسەر بنەمای سیاسەتی فرە حزبی و کۆدەنگی سیاسی، پەیوەندی نێوان حزبەکانی نێوان لایەنە شیعەکان بووە فاکتەری یەکلاکەرەوە بۆ داڕشتنی پرۆسەی سیاسی، جا چ لە پێکهێنانی هاوپەیمانی هەڵبژاردن یان بەڕێوەبردنی دامودەزگاکانی حکومەت و دابەشکردنی دەسەڵات.
لە بەرامبەر ئەم پاشخانەدا، ئەم بەشە تیشک دەخاتە سەر شیکردنەوەی سروشتی پەیوەندی نێوان حزبی دەعوەی ئیسلامی و لایەنە شیعەکانی دیکەی چالاک لە ماوەی 2003-2006، بەتایبەتی ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق، بزووتنەوەی سەدری و حزبی فەزیلەتی ئیسلامی. ئامانج لێی تێگەیشتنە لە نەخشەکانی هاوکاری و ململانێ و سنووری ڕێککەوتن و ناکۆکی ئایدیۆلۆژی و سیاسی و کاریگەریی ئەو پەیوەندیانە لەسەر سەقامگیری و ئەدای هاوپەیمانییە شیعەکان لە چوارچێوەی سیستەمی سیاسی عێراقی سەرهەڵدەدات.

1) **پەیوەندی نێوان حزبی دەعوە و ئەنجوومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی:** پەیوەندی نێوان حزبی دەعوەی ئیسلامی و ئەنجوومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق (SCIRI) دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی دەربەدەربوونیان لە ئێران لە ساڵانی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا، کاتێک کۆماری ئیسلامی پشتیوانی لە هێزە شیعەکانی دژ بە ڕژێمی بەعس لە عێراق دەکرد. بەڵام لە سەرەتاوە جیاوازی ئایدیۆلۆژی لە نێوان ئەو دوو لایەنەدا سەریهەڵدا، بەتایبەتی سەبارەت بە چەمکی سەرپەرشتیکردنی فەقیێ. ئەنجوومەنی باڵا زیاتر مەیلیئەوە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بوو کە ئەم پرەنسیپە لە باوەش بگرێت، لە کاتێکدا حزبی دەعوە پابەند بوو بە تیۆرێکەوە کە نزیکتر بوو لە چەمکی "پاراستنی میللەت بەسەر خۆیدا" کە محمد باقرسەدر پێشنیاری کردبوو. پێش ساڵی 2003 پەیوەندی نێوان ئەنجوومەنی باڵا و حزبی دەعوە وریا بوو، بە هەماهەنگی نافەرمی تایبەتمەند بوو، بەتایبەتی لەگەڵ سەرهەڵدانی بزووتنەوەی سەدری وەک هێزێکی جەماوەری لە چوارچێوەی عێراق لە ساڵانی نەوەدەکان و نەبوونی پەیوەندی ڕاستەوخۆ لە نێوان سەرکردایەتی دەعوە لە دەربەدەری و بنکەکەی لە ناوخۆی وڵات (العلوي، ٢٠٢١: ٨٣).

ڕووخانی ڕژێمی بەعس لە مانگی نیسانی ٢٠٠٣ سەردەمێکی نوێی سیاسی بۆ هێزە شیعەکان لە عێراق دەستپێکرد. ئەم هێزانە بە خێرایی کەوتنە ناو پرۆسەی سیاسی کە لەلایەن دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانی دیاری کرابوو، لە ڕێگەی ئەنجومەنی حوکمڕانی ئینتقالی کە لە مانگی تەمموزی ٢٠٠٣ دامەزرا، نوێنەرانی ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق و باڵە سەربازییەکەی، فەیلەقی بەدر، بەشداریان لەم ئەنجومەنەدا کرد، لەگەڵ نوێنەرانی حزبی دەعوەی ئیسلامی. بزووتنەوەی سەدری لەو سەردەمەدا لە دەرەوەی چوارچێوەی سیاسی فەرمی مایەوە و چالاکی بنەڕەتیی پێ باشتر بوو.

ئەم بەشدارییە بووە هۆی پێکهێنانی ئەو وڵاتە کە بە هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقی ناسرا، بە پاڵپشتی ڕاستەوخۆی باڵاترین دەسەڵاتی ئایینی لە نەجەف. ئە م هاوپە یمانێتییە وە ک چە ترێکی سیاسی بۆ هێزە شیعە کان لە یە کە م هە ڵبژاردنی گشتیدا بوو کە لە مانگی 1ی ساڵی 2005 بە ڕێوە چوو، هاوپە یمانێتییە کە بریتی بوو لە حزبی دەعوەی ئیسلامی و ئە نجومە نی باڵا و حزبی فەزیلە و ڕە وتی سە دری و سە ربە خۆیە کانی تر و زۆرینە یە کی پە رلە مانی بە دە ستهێنا کە وای لێکرد سە رکردایە تی پرۆسە ی سیاسی بکات.

لەسەر بنەمای ئەم ئەنجامانە شیعەکان کۆنترۆڵی حکومەتی ئینتقالییان بەدەستهێنا کە ئیبراهیم جەعفەری نوێنەری حزبی دەعوە ی ئیسلامی سەرۆکایەتی دەکرد، هاوکات ئەنجومەنی باڵا و فەیلەقی بەدر وەزارەتە گرنگەکانی وەک وەزارەتەکانی ناوخۆ و ئاسایشیان کۆنترۆڵکرد. ئەمەش یەکەم دابەشبوونی کاریگەری سیاسی لەناو دامەزراوەکانی دەوڵەتی عێراقدا لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ پێکهێنا.(International Crisis Group, 2006: 55)

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

دواتر پەیوەندی نێوان ئەو دوو حزبە پەرەی سەند و بوو بە هاوپەیمانییەکی سیاسیی دەسەڵاتدار، سەرەڕای بەردەوامیی جیاوازیی ئایدیۆلۆژی و ڕێکخراوەیی لە نێوانیاندا. حزبی دەعوە بە پاشخانی مێژوویی نەجەفەوە، لایەنگری واقیعی سیاسی و ئیدارەی مەدەنییە، لە کاتێکدا ئەنجومەنی باڵا ڕێکخراوێکە کە لە دەربەدەری ئێران دامەزرا و باڵێکی سەربازی کاریگەری هەیە، ئەویش فەیلەقی بەدرە. بەڵام ئەم ناکۆکییانە نەبووە ڕێگر لە دابەشکردنی ڕۆڵەکانی ناو هاوپەیمانی شیعەکان. حزبی دەعوە پۆستی سەرۆک وەزیرانی وەرگرت (سەرەتا جەعفەری و پاشان مالیکی)، لە کاتێکدا ئەنجومەنی باڵا کاریگەری خۆی لە وەزارەتەکانی ناوخۆ و پۆلیسدا پاراست، کە دواتر دیاردەی "دوو ئاسایش"ی "الازدواجية الأمنية"لێکەوتەوە

پێکهێنانی ئەنجوومەنی حوکمڕانی ڕاگوزەر لە 13ی تەمموزی 2003، لەسەر بنەمای فەرمانی ژمارە 6 بوو کە لە لایەن دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانییەوە دەرچوو، دواتر دەرکردنی یاسای کارگێڕی بۆ دەوڵەتی عێراق بۆ ماوەی راگوزەر لە 8ی ئازاری 2004. لە چوارچێوەی ئەم دوو قەوارەیەدا حزبی دەعوە و ئەنجومەنی باڵای دابەشکردنی پۆست و ئیدارەی حوکمڕانی ئینتقالی هاوکاری کرد حزبی دەعوە ئەرکی جێبەجێکردن و کارگێڕی گرتە ئەستۆ، لە کاتێکدا ئەنجومەنی باڵا سەرنجی لەسەر درێژکردنەوەی کاریگەرییەکانی لەناو دەزگا ئەمنی و کارگێڕییەکاندا بوو، هاوپەیمانییەکی پراگماتیکی بەرهەمهێنا کە لەسەر بنەمای بەرژەوەندی هاوبەش بوو نەک یەکەیەکی ڕێکخراوەیی یەکگرتوو.(U.S. Department of State, 2006: 10)

لە ماوەی 2003-2005، هاوپەیمانی شیعەکان بەشدارییان کرد لە چەسپاندنی ناسنامەی دەوڵەتی نوێی عێراق کە بە ئیسلامی سیاسی تایبەتمەندە، بە هەماهەنگی لەگەڵ دەسەڵاتی ئایینی لە نەجەف، بەتایبەتی لە داڕشتنی دەستووری هەمیشەیی. بەڵام ناکۆکی لەسەر دابەشکردنی پۆستە باڵاکان و میکانیزمەکانی حوکمڕانی وردە وردە دەستی بە سەرهەڵدان کرد، ئەمەش بووە هۆی دروستبوونی گرژی لەناو هاوپەیمانی شیعە و دابەشبوون لە دیدگاکان سەبارەت بە بەڕێوەبردنی دەوڵەت لە ساڵانی دواتردا (الدليمي، ٢٠٠٧: ٤٥).

یەکگرتن و جیابوونەوەی پێکهاتەیی. سەرەڕای هاوپەیمانی هەڵبژاردن لەناو هاوپەیمانی یەکگرتوودا، لە ساڵی ٢٠٠٥ دا حزبی دەعوە و ئەنجومەنی باڵا و فراکسیۆنە بچووکەکانی شیعە هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقیان پێکهێنا، هاوپەیمانییەک کە زۆرینەی دەنگەکانی لە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ئەنجوومەنەکەدا بەدەستهێنا و دەستوورێکی نوێیان نووسی. لەگەڵ حزبە کوردییەکان(پارتی دیموکراتی کوردستان ویەکێتی نیشتمانی کوردستان)، بناغەکانی سیستەمێکی سیاسییان پەرەپێدا کە نەک لەسەر بنیاتنانی دەوڵەتی ئیسلامی، بەڵکو بە شێوەیەکی سەرەکی لەسەر نوێنەرایەتیکردنی پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینییەکان لە چوارچێوەی ڕێکخستنێکی فرەیی فیدراڵیدا، ئەم ئامانجە لە دەستووری نوێدا ڕەنگدانەوەی هەبوو. لە مادەی یەکەمدا عێراق بە "فیدراڵی، سەربەخۆ کۆماری، نوێنەری، پەرلەمانی و دیموکراتی" وەسف کردووە. وشەی (ئیسلامی) بەکارنەهات. سەبارەت بە ڕۆڵی ئیسلام لە یاسادانان، مادەی دووەم وەک ئایینی فەرمی دەوڵەت و سەرچاوەیەکی سەرەکی بۆ یاساکان وەسفی کردووە - بە پێچەوانەی سەرچاوەی سەرەکی . هێشتا مەرجی ئەوە دانرابوو کە هیچ

یاسایەک ناتوانێت دژایەتی برگە دامەزراوەکانی ئیسلام یان بنەماکانی دیموکراسی و ئازادییە سەرەتاییەکان بکات (Hasan,2019:6).

ئەم هاوپەیمانییە پێش ئەوەی لە کۆتاییەکانی ساڵی ٢٠٠٥دا "بێلایەنی" ڕابگەیەنێت، حزبی دەعوەی ئیسلامی، ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی ، ڕەوتی سەدری، حزبی فەزیلە و ئەوانی دیکەی لە ژێر چاودێری ئەخلاقی دەسەڵاتی ئایینی نەجەفدا کۆکردەوە، دواتر ئەم چوارچێوەیە تووشی درز و کشانەوە بوو (حزبی فەزیلە لە ساڵی ٢٠٠٧، سەدرییەکان لە ساڵی ٢٠٠٧)، و گرژییەکان لەسەر پرسەکانی فیدراڵیزم، بەڕێوەبردنی وەزارەتەکان و کاریگەرییە ناوخۆییەکان هەبوو (International Crisis Group ,2007:70).

دوابەدوای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کانوونی دووەمی ٢٠٠٥، هێزە شیعەکان چوونە ناو دانوستان بۆ هەڵبژاردنی سەرۆک وەزیرانی نوێ بۆ عێراق. ئەم قۆناغە شایەتی کێبڕکێی توندی نێو هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقی لە نێوان کاندیدی ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق عادل عەبدولمەهدی و کاندیدی حزبی دەعوەی ئیسلامی ئیبراهیم جەعفەری بەخۆیەوە بینی. لە دەنگدانی ناوخۆی هاوپەیمانیدا، ئیبراهیم جەعفەری تەنها بە یەک دەنگ سەرکەوتنی بەدەستهێنا، کە ڕەوتی سەدری پاڵپشتیی کرد، ئەمەش گۆڕانکاری لە هاوسەنگی هێز لەناو هاوپەیمانی شیعەدا دیاری دەکات. بە ڵام گوشارە کانی دانوستانە سیاسییە کانی نێوان کوتلە جیاجیاکان، جگە لە نارِە زایە تییە کانی سوننە و کورد و ئە مریکا لە سە ر کاندیدبوونی، دواجار

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بووە هۆی جێگرە وە ی نووری مالیکی لە حزبی دە عوەی ئیسلامی لە بە هاری 2006 (The Guardian, 2006: 5).

ئەم گۆڕانە سەرەتای درزێک بوو لە پەیوەندی نێوان حزبی دەعوە و ئەنجوومەنی باڵا لەناو هاوپەیمانی شیعەدا. هەرچەندە هاوبەشی ئەوان لە حوکمڕانی و دابەشکردنی پۆستەکاندا بەپێی بنەمای پشکنین (بەشداری وەزارەت و شەرعیەتی هەڵبژاردن) بەردەوام بوو، بەڵام دواتر ناکۆکییەکان لە نێوانیاندا قووڵتر بووەوە، بەتایبەتی سەبارەت بە پرسەکانی لامەرکەزییەت و فیدراڵیزم و پێکهاتەی خزمەتگوزارییە ئەمنییەکان. فەیلەقی بەدر، سەر بە ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق، دوای بۆردومانکردنی مەزارگەی عەسکەری لە سامەڕا لە ساڵی 2006، نفوزی خۆی لەناو وەزارەتی ناوخۆ و خزمەتگوزارییە ئەمنییەکان بەهێزتر کرد، ئەمەش بووە هۆی دووانەیی لە بەڕێوەبردنی ئەمنی- (ازدواجية في إدارة الأمن) لەناو دەوڵەتدا و سنووردارکردنی توانای حکومەتی ناوەندی بۆ سەپاندنی دەسەڵاتی خۆی بە شێوەیەکی پیشەیی و یەکگرتوو.

بە تێپەڕبوونی کات، پەیوەندی نێوان ئەو دوو حزبە لە هاوپەیمانییەکی سیاسی یەکگرتووەوە گۆڕا بۆ هاوبەشییەکی گرژو بەرژەوەندیی، هەر لایەنێک بنکەی ڕێکخراوەیی و سەرچاوەکانی کاریگەری خۆی لە چوارچێوەی ئەو شوێنەی کە پێی دەگوترا "ماڵی شیعە" پاراست. ئەم دابەشبوونانە بە دامەزراندنی پێکهاتەیەکی نوێ لە لایەن ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە ساڵی ٢٠٠٧ و کشانەوەی بزووتنەوەی سەدری لە هەمان هاوپەیمانی لە هەمان ساڵدا زیاتر دەرکەوتن و یەکڕیزیی هێزە شیعەکانی دەسەڵاتدار لەو سەردەمەدا لاواز بوو (U.S. Department of State, 2007: 21).

ئەم لێکۆڵینەوەیە ئاماژە بەوە دەکات کە پەیوەندی نێوان حزبی دەعوەی ئیسلامی و ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق لە ماوەی 2003-2006 پراگماتیک بووە نەک ئایدۆلۆژی جونکە لەسەر بنەمای هاوکاری بۆگەیشتن بە نفوزی سیاسی و بەشداری دەسەڵات بوو نەك لەسەر ڕێکەوتنی تەواوی ئایدۆلۆژی. بارودۆخی ئینتقالی پێویستی بە هاوکاری لەناو هاوپەیمانییە کاتیەکاندا هەبوو بۆ هاوبەشکردنی کاریگەریی سیاسی (Al-Khafaji, 2010:45). ئەم هاوکارییە وایکرد هێزە شیعەکان بتوانن پۆستە سەرەکییەکان لە حکومەتی ئینتقالیدا کۆنترۆڵ

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بکەن، حزبی دەعوە پۆستی سەرۆک وەزیرانی بەدەستهێنا و ئەنجومەنی باڵاش لەڕێگەی فەیلەقی بەدرەوە کاریگەریی ئەمنیی پاراست. ئەمەش بووە هۆی ئەوەی کە "ئیدارەی دووانە ئەمنی" - "ازدواجیة إدارة الأمن" و دەسەڵاتی دەوڵەتی ناوەندی لاواز بکات (International Crisis Group, 2005; Hashim, 2006). کێبڕکێی ناو هاوپەیمانییەکە، بەتایبەتی سەبارەت بە کاندیدکردنی سەرۆک وەزیران لە دوای هەڵبژاردنەکانیساڵی ٢٠٠٥، تیشکی خستە سەر ناسکی هاوپەیمانییەکە و سنووری یەکگرتووییەکەی. هاوبەشییەکە وردە وردە گۆڕا بۆ هاوسەنگی هێز کە زیاتر لەسەر بنەمای بەرژەوەندییە سیاسییەکان بوو نەک دیدێکی ستراتیژی هاوبەش، ئەمەش ڕەنگدانەوەی سروشتی هاوپەیمانییەکانی شیعە بوو لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ (Dodge, 2012).

2) پەیوەندی لەگەڵ بزووتنەوەی سەدری: لە پچڕانی مەیدانییەوە بۆ یەکگرتنی هەڵبژاردن: لە ساڵی 2003وە بزووتنەوەی سەدری بە سەرۆکایەتی موقتەدا سەدر، سەرنجی لەسەر فراوانکردنی بنکەی جەماوەری خۆی لە ناو شاری سەدر لە بەغدا و هەروەها لە شارە کانی باشوور و ناوچە هەژارەکان، لە ڕێگەی تۆڕێک لە خزمەتگوزارییە کۆمەڵایەتی و خێرخوازییەکانی وەک کاروانی هاوکاری و لیژنەکانی پرسە و ڕێکخراوە مرۆییەکان. ئامانج لێی بنیاتنانی بنکەیەکی جەماوەری فراوان بوو کە دوای ڕووخانی ڕژێمی پێشوو شەرعیەتی کۆمەڵایەتی و ئایینی پێ ببەخشێت. لە 18ی تەمموزی 2003، موقتەدا سەدر لە مزگەوتی کوفەوە دامەزراندنی باڵی سەربازی خۆی کە بە (سوپای مەهدی/ هەڵوێستی ئێران) ناسراوە، وەک ئامرازێک بۆ بەرگریکردن لە ناوچە شیعەکان و ڕووبەڕووبوونەوەی هێزەکانی داگیرکەری ئەمریکا و هێزە ڕکابەرەکانی ڕاگەیاند. ئەم باڵە لە ڕووداوەکانی نیسانی ٢٠٠٤ و شەڕەکانی نەجەف و شاری سەدر و بەغدا چالاک بوو و وەک ئامرازێک بۆ هەردوو فشاری مەیدانی و سیاسی بەکارهێنرا (التمیمي، ٢٠٢١: ١٤٢).

لە لایەکی دیکەوە حزبی دەعوەی ئیسلامی هەوڵی چەسپاندنی پێگەی خۆی وەک "حزبێکی دەوڵەت" لە ڕێگەی بەشداری چالاکانە لە دامودەزگاکانی حکوومەتی ئینتقالی و حکوومەتەکانی دواتردا، بە کەڵک وەرگرتن لە پێکهاتەی ڕێکخراوەیی و کادیرە ئیدارییەکانی، کە ئەزموونی

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

کەڵەکەبووی لە بەڕێوەبردنی کاروباری دەوڵەتدا، چەسپاند. ئەم جیاکارییەی ڕۆڵەکان بووە هۆی دابەشبوونی هەژموون ڕانەگەیەندراو لەناو گۆڕەپانی سیاسی شیعەدا. حزبی دەعوە سیستەمی دامودەزگاکانی حکوومەتی بەڕێوە دەبرد، ڕەوتی سەدرییش سەرنجی لەسەر کۆکردنەوەی پشتیوانیی بنەڕەتی و پێشکەشکردنی خزمەتگوزاری کۆمەڵایەتی بوو. ئەم جیاکارییە نوێنەرایەتی جۆرێک لە هاوسەنگی دەکرد لە نێوان شەرعیەتی دامەزراوەیی کە حزبی دەعوە پشتگیریی دەکرد و ئەو شەرعیەتییە جەماوەرییەی کە بزووتنەوەی سەدری بەرجەستە بوو. ئەمەش بووە هۆی بەردەوامبوونی کێبڕکێی ناوخۆیی و گرژی لەناو پێکهاتەی سیاسی شیعە لە عێراق لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ (International Crisis Group, 2006: 55).

پەیوەندیی حزبی دەعوە لەگەڵ ڕەوتی سەدری لە ساڵی 2003ەوە بەشێوەیەکی دووانە تایبەتمەند بووە: ئەو دوو لایەنە لە چوارچێوەی هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقی لە هەڵبژاردنی کانوونی دووەمی ساڵی ٢٠٠٥دا کێبڕکێیان کرد. هاوپەیمانی گەورەترین کوتلەی پەرلەمانی بەدەستهێنا و سەدرییەکان پشکێکی بەرچاویان لە کورسییەکان مسۆگەر کرد. لە ناوخۆشدا جێگرانی بزووتنەوەکە پشتگیریان لە کاندیدکردنی ئیبراهیم جەعفەری بۆ سەرۆک وەزیران کرد و بە یەک دەنگ لە کاندیدی ئەنجوومەنی باڵا سەرکەوتنی بەدەستهێنا. ئەمەش کاریگەریی یەکلاکەرەوەی بزووتنەوەکە بوو لەناو کۆمەڵگەی شیعەدا کاتێک باس لە دابەشکردنی پۆستە باڵاکان دەکرا
(The Guardian, 2006: 5).

لەلایەکی ترەوە ڕەوتی سەدری بنکە جەماوەرییە فروانیەکەی خۆی پاراست، بەمەش توانی کاریگەری لەسەر شەقامی عێراقی هەبێت، لەکاتێکدا حزبی دەعوەی ئیسلامی نفوزی خۆی لەناو دامودەزگاکانی دەوڵەت و دامەزراوەکانی کارگێریدا پاراست. ئەم نایەکسانییەی نێوان نفوزی جەماوەریی ڕەوتی سەدری و کاریگەریی دامەزراوەیی حزبی دەعوە پەیوەندییەکی بەرهەمهێنا کە بە هاوکاریی ڕواڵەتی و دژایەتییەکی بنەڕەتی تایبەتمەند بوو، بەشداری کرد لە پێکهێنانی دیمەنێکی سیاسی ئاڵۆز لەناو پێکهاتەی دەسەڵاتی شیعە لە عێراق لە دوای ساڵی ٢٠٠٣. (The Guardian, 2006: 6).

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

کاتێك بزووتنەوەی سەدربەخێرایی هاتە ناو پرۆسەی سیاسی و تێکەڵی بوو. ئەو دەنگانەی بەدەستی هێنا شایستەی ئەوە بوو کە چەند وەزارەتێک وەربگرێت. کێبڕکێی نێو ئۆردوگای شیعەکان تا ئەو ڕادەیە پەرەی سەند کە (ندیم جابیری) (٥) وەک کاندیدی سەرۆک وەزیران ڕاگەیەنرا، شانبەشانی (ئیبراهیم جەعفەری و عادل عەبدولمەهدی و حوسێن شەهرستانی)، دواتر لە کاندیدکردنەکە کشایەوە. ئەو حزبە بەشداری لە حکوومەتەکەی ئیبراهیم جەعفەری کردووە و بزووتەوەی سەدری بە "شێوازی ناوەندگەرایی"، هاوشێوەی حزبی دەعوە و ئەنجوومەنی باڵا بەڕێوەدەبرا (التميمي،٢٠٢١:١٤٣).

دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس لە نیسانی 2003، ڕەوتی سەدری ڕووبەڕووی ئاڵنگاریەکی ڕاستەوخۆ بووەوە لە گۆڕەپانی سیاسی و سەربازیدا، بەتایبەتی لەبەر ڕۆشنایی ئەو فرەیی هێزی چەکدار و سیاسی شیعە کە دوای لەشکرکێشی ئەمریکا بۆ سەر عێراق سەریان هەڵدا. ئەو بزووتنەوەیە خۆی لە ڕووبەڕووبوونەوەی ناڕاستەوخۆدا بینیەوە لەگەڵ ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق و حزبی دەعوەی ئیسلامی لەگەڵ دوو کوتلەکەی (لقی ئەو حزبە لە ئێران و لقەکەی لە عێراق)، ئەمە جگە لە کەسایەتییە ئایینی و سیاسییە شیعەکانی دیکە کە لە دوای داگیرکارییەکە نفوزییان سەریهەڵدابوو.

بێبایەخکردنی ئەمریکییەکان بە ڕەوتی سەدری و نەدانی هیچ نوێنەرایەتییەکی سیاسی فەرمی لە ئەنجومەنی حوکمڕانی ئینتقالی کە لە مانگی تەمموزی ٢٠٠٣ پێکهێنرا، هۆکارێکی سەرەکی بوو بۆ گرژبوونی پەیوەندییەکانی لەگەڵ هێزە شیعەکانی دیکە. بۆیە ئەو ڕووبەڕووبوونەوەیەی کە بزووتنەوەی سەدری بەڕێوەی برد، تەنیا دژی داگیرکاریی ئەمریکا نەبوو؛ هەروەها خەباتێکی ناوخۆیی شیعە لەسەر شیعە بوو کە ئامانجی دووپاتکردنەوەی بوونی خۆی و بەهێزکردنی شەرعیەتی سیاسی و کۆمەڵایەتی بوو.

بزووتنەوەی سەدری بەدوای ئەو شتەدا ڕۆیشت کە بە "گەمەی دووانە"- "اللعبة المزدوجة" ناسراوە، بەرخۆدانی چەکداری لەگەڵ سیاسەتی پراگماتیک تێکەڵ کرد. لە کاتێکدا کە سەرقاڵی ڕووبەڕووبوونەوەی سەربازیی دووبارە بووەوە لە دژی هێزەکانی ئەمریکا، لە هەمان کاتدا بە گوێرەی گۆڕانی بارودۆخی سیاسیدا خەریکی دانوستان و گۆڕینی هاوپەیمانی لەگەڵ هێزە شیعەکانی دیکە بوو. بزووتنەوەکە لە ڕێگەی ئەم ستراتیژەیەوە هەوڵی بەهێزکردنی پێگەی

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

سیاسی و مەیدانی خۆی دەدا، پشت بە باڵە سەربازییەکەی خۆی، سوپای مەهدی، کە ئامرازێکی سەرەکی بۆ بەرەنگاربوونەوەی داگیرکاریی ئەمریکا و پاراستنی کۆمەڵگەی شیعە لە هەردوو ئاڵنگاری ناوخۆیی و دەرەکی پێکهێنا (مرکز الجزيرة للدراسات، 2013: 6).

ساڵی 2004 شایەتی ڕووبەڕووبوونەوەیەکی توندوتیژی نێوان حکومەتی کاتی بەغدا بە سەرۆکایەتی ئەیاد عەللاوی و پشتیوانی ئەمریکا و میلیشیای سوپای مەهدی سەر بە ڕەوتی سەدری لە شارەکانی نەجەف و باشووری عێراق بەخۆیەوە بینی. ئەمەش گرژییەکانی نێوان سەدرییەکان و هێزە سیاسییەکانی دیکەی قووڵتر کردەوە. بە ڵام بە هۆی پێشهاتە کانی پرۆسە ی هە ڵبژاردن و واقیعی کۆمە ڵایە تییە وە ، ڕە وتی سە دریيە کان وردە وردە ناچار بوون لە ڕێگە ی هاوپە یمانێتییە ک لە گە ڵ هێزە شیعە کانی دیکە ی ناو هاوپە یمانی یە کگرتووی عێراق، بە شداری پرۆسە ی سیاسی بکە ن. سەدرییەکان لەم کارەدا پشتیان بە بنکەیەکی بەرفراوانی جەماوەری شیعە بەست، کە ڕێگری لە پەراوێزخستنی تەواوەتییان دەکرد (Al Jazeera, 2004: 2).

سەدرییەکان بە توانای بەڕێوەبردنی (خەباتی دووانەیی) سیاسی جیا دەکرانەوە. لە لایەکەوە لەگەڵ هێزەکانی داگیرکەری ئەمریکادا ڕووبەڕووبوونەوەیەکی توندوتیژیان کرد، لە لایەکی دیکەشەوە نەرمییان نیشان دا لە تێکەڵبوون لەناو هاوپەیمانییە سیاسییەکان لە ساڵی ٢٠٠٥ەوە. لە هەڵبژاردنی ئەنجوومەنی نیشتمانیی کانونی دووەمی 2005، سەدرییەکان (23) کورسی لە کۆی (275) کورسی بەدەستهێناوە، هەروەها ژمارەکەیان بۆ (30) کورسی لە هەڵبژاردنی پەرلەمانی 12ی 2005 بەرزبووەوە، ئەمەش وەک بەشێک لە لیستی داخراوی هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقی، کە کۆی گشتی (130) کورسی بەدەستهێناوە، کە بەسەر هێزە جیاوازەکانی شیعەکاندا دابەشکراوە: (30) کورسی بۆ ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی، (30) بۆ حزبی دەعوە لەگەڵ فراکسیۆنەکانی (ڕێکخراوی ناوەندی و ڕێکخراوی عێراقی)، (15) بۆ حزبی فەزیلەت، (15) بۆ سەربەخۆکان، (10) بۆ تورکمان و فەیلی و شەبەک، جگە لە دوو کورسی کە تاکەکان لە ڕێگەی لیستە لاوەکییەکانی هەڵبژاردنەوە بەدەستیان هێناوە (Alaaldin, 2018: 25)

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

هەروەها سەدرییەکان ڕۆڵێکی سەرەکییان هەبوو لە کاندیدکردنی کاندیدەکان بۆ پۆستی سەرۆکوەزیران. سەرەتا پشتگیریان لە ئیبراهیم جەعفەری کاندیدی حزبی دەعوە کرد، بەڵام ناڕەزایی کورد و سوننە و ئەمریکا ڕێگری لە تێپەڕاندنی ئیبراهیم جەعفەری کرد. دواتر پشتگیرییەکان دوای چەند مانگێک لە دانوستانی سیاسی گواسترایەوە بۆ نوری مالیکی وەک کاندیدێکی کۆدەنگی ((Alaaldin, 2018: 25). ئەم دابەشبوونە بووە هۆی قەیرانی پێکهێنانی حکومەت لە دوای هەڵبژاردنەکانی کانوونی دووەمی ٢٠٠٥ کە بە دوورخستنەوەی جەعفەری و کاندیدکردنی مالیکی لە مانگی ئایاری ٢٠٠٦ کۆتایی هات.

ئەم ماوەیە هاوکات بوو لەگەڵ هەڵکشانی توندوتیژی تائیفی دوای بۆردومانکردنی مەزارگەی عەسکەری لە سامەڕا، کە ئاڵنگاری ئەمنی جددی بۆ حکومەتی مالیکی دروستکرد. لەم چوارچێوەیەدا ڕەوتی سەدری پێداگری لەسەر داواکارییەکانی خۆی بۆ کشانەوەی هێزە بیانییەکان و بەهێزکردنی نفوزی جەماوەری لە ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆیدا کرد، لە کاتێکدا ئەولەویەتی هاوپەیمانی شیعەکان لەناو پەرلەماندا سەنتەری پێکهێنانی حکومەت و دابەشکردنی سەرچاوە و خزمەتگوزارییەکان بوو، لە کاتێکدا کە دابەشبوونی نێوان پەرلەمان و شەقام زیاتر بەرچاو دەبوو (International Crisis Group, 2006: 55).

لە دوای هەڵبژاردنەکانی ساڵی ٢٠٠٥ بزووتنەوەکە لە ڕووی سیاسییەوە (لە چوارچێوەی هاوپەیمانییەکان یان لە ڕێگەی فشارەکانی بۆ سەر هێزەکانی دیکە) بەشداریی کرد و لە کاتی پێکهێنانی حکومەتدا قورسایی دانوستانکاری هەبوو. بزووتنەوەکەی پشتگیری (هەندێکجار لە ڕێگەی فشاری جەماوەری یان مەیدانی) کاندیدەکانی وەک ئیبراهیم جەعفەری بۆ خولی ٢٠٠٥-٢٠٠٦ دەکرد، کاریگەرییەکی پێبەخشی کە دەتوانرێت وەبەرهێنان لە دامەزراندن و دابەشکردنەوەی سەرچاوەکاندا بکرێت.

بزووتنەوەی سەدری بە ڕەتکردنەوەی داگیرکاریی ئەمریکا و دەرئەنجامە سیاسییەکانی و بەتایبەتی ئەنجومەنی حوکمڕانی ناسراوە. بە دوودڵیەوە هاتە ناو پرۆسەی سیاسی لەگەڵ یەکەم هەڵبژاردنی پەرلەمانی ساڵی 2005، و چەند مەرجێکی دانا، دیارترینیان: بەشداری نەتەوە یەکگرتووەکان لە پاڵپشتی و سەرپەرشتیکردنی پرۆسەی سیاسی و هەڵبژاردن و دەستوورنەدانی

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

هێزە ئەمنییەکان لە هەڵبژاردنەکاندا. ئەمەش لە نێوان کەشوهەوای ناڕازیبوون و دڵەڕاوکێدا بوو لە زۆربەی حکومەتەکاندا (الزهيري،٢٠١٧: ٥٣).

لە ساڵی 2006 سیاسەتی عێراق گرژی و ئاڵۆزی توندی بەخۆیەوە بینی و بە وەرگرتنی پۆستی سەرۆک وەزیران لەلایەن نوری مالیکیەوە گەیشتە لوتکە. ئەمەش بووە هۆی کشانەوەی وەزیرەکانی ڕەوتی سەدری لە حکومەت و بایکۆتکردنی پەرلەمان، ئەم گرژیانە لە چەند هۆکارێکەوە سەرچاوەی گرتووە، دیارترینیان ڕەتکردنەوەی مالیکی لە دانانی خشتەی کاتی بۆ کشانەوەی هێزەکانی ئەمریکا لە عێراق، کە موقتەدا سەدر بە خیانەت لە بەڵێنەکانی پێشووی دەزانی. لە مانگی نیسانی ساڵی ٢٠٠٧ وەزیرەکانی ڕەوتی سەدری لە حکومەت کشایەوە و گورزێکی سیاسی لە مالیکی دا (Reuters, 2007:2).

حزبی دەعوەی ئیسلامی وەک حزبێکی پاوانخواز سەیر دەکرێت کە هەوڵی چەسپاندنی کۆنترۆڵی خۆی بەسەر دامودەزگای دەوڵەت و ئیدارەکەیدا دەدات، لە کاتێکدا بزووتنەوەی سەدری نوێنەرایەتی بزووتنەوەیەکی جەماوەری دەکات کە کاریگەرییەکی بەربڵاوی هەیە لە شەقام و گەڕەکەکانی چینی کرێکاردا. لێرەوە پەیوەندی کێشەدارەکەی نێوان ئەو دوو حزبە سەریهەڵدا. لە کاتێکدا هاوبەشی سیاسی لە ئاستی هەڵبژاردن و هاوپەیمانی پەرلەمانیدا مومکین دەهاتە بەرچاو، بەڵام لە ڕەهەندی ئەمنیدا لە ڕادەبەدەر ئاڵۆز بوو. دەوڵەت ڕووبەڕووی ئەو شتە بووەوە کە دەتوانرێت بە "ئیزدواجیەتی مەزدوجە " وەسف بکرێت: تا حکومەت زیاتر هەوڵی جێگیرکردنی سەدرییەکان و بەهێزکردنی بوونیان لە پەرلەماندا هەبوو، لە ئەنجامی پشتیوانی جەماوەریی ئەوان ڕووبەڕووبوونەوەکان لەسەر زەوی زیاتر پەرەیان سەند. بە پێچەوانەوە، تا دەوڵەت دەستی ئەمنی خۆی توندتر بکاتەوە، ئەگەری ئەوە زیاترە کە بزووتنەوەی سەدری وەک ئامرازێکی فشاری سیاسی پەنا بۆ بایکۆتکردن یان کشانەوە ببات (الكبيسي، 2013: 6).

بزووتنەوەی سەدری لە ساڵی 2006ەوە شاهیدی دابەشبوونێکی زۆر بووە، چەندین فراکسیۆن و گرووپی سیاسی و گرووپی چەکداری لێیەوە سەریان هەڵداوە، دیارترینیان: (عەسائیب ئەهلی حەق، حەرەکات نوجەبا و کاتائیبی ئیمام عەلی و ئەوانی دیکە)
(الزهيري،٢٠١٧:٥٢).

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ڕووخانی ڕژێمی عێراق لەساڵی 2003 بووە هۆی داڕشتنەوەی قووڵی بزووتنەوە سیاسییە شیعەکان، بەو پێیەی ئەو هێزانە لە چالاکی ئۆپۆزسیۆن یان موسوڵمانییەوە گواسترانەوە بۆ بەشداریکردنی ڕاستەوخۆ لە دەسەڵاتدا. لەو چوارچێوەیەشدا حزبی فەزیلەی ئیسلامی وەک یەکێک لە ڕێکخراوە نوێیە شیعییەکان کە لە سەردەمی دوای 2003 پێکهاتبوو، شانبەشانی ئەو حزبانەی کە ڕەگ و ڕیشەی ڕێکخراوەیی مێژووییان هەیە، وەک حزبی دەعوەی ئیسلامی و بزووتنەوە جەماوەرییەکانی خاوەن سیمایەکی جەماوەری و ناڕەزایی فراوان، وەک ڕەوتی سەدر سەریهەڵدا. ئەم فرەچەشنییە ڕەنگدانەوەی جیاوازییەکی پێکهاتەیی لە سەرچاوەکانی شەرعیەت و نەخشەی ڕێکخراوەیی و پەیوەندی نێوان دەسەڵاتی ئایینی و ئەکتەرە سیاسییەکان لەناو ئیسلامی سیاسی شیعەی عێراقدا (Dawisha, 2009: 12).

حزبی فەزیلەی ئیسلامی شەرعیەتی فیکری و ئایینی خۆی لەسەر بنەمای دەسەڵاتی محمد یەعقوبی یەکێک لە خوێندکارە دیارەکانی محمد محمد سدیق سەدر دانا، پێش ئەوەی لە ڕووی ڕێکخراوەیی لە ڕەوتی سەدر جیا ببێتەوە و قەوارەیەکی سیاسی سەربەخۆی لەسەر بنەمای دەسەڵاتی ئایینی خۆی دابمەزرێنێت (الخیون، 2011). بە پێچەوانەی حزبی دەعوەی ئیسلامی کە لە کۆتاییەکانی پەنجاکانی سەدەی ڕابردوودا وەک ڕێکخراوێکی ئایدیۆلۆژیکی درێژخایەن و نهێنی دامەزرا و پێکهاتە ڕێکخراوەییەکانی تاڕادەیەک سەربەخۆ لە دەسەڵاتی ڕاستەوخۆی ئایینی بنیاتنا، حزبی فەزیلە لە ئەنجامی گۆڕینی تۆڕێکی ئایینی- میسیۆنەری هەبوو بۆ چوارچێوەیەکی سیاسی ڕێکخراو لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ سەریهەڵدا ڕۆڵی دەسەڵات لە ئاراستەکردنی بڕیارە سیاسییەکان و داڕشتنی گوتاری گشتی حزب، بە پێچەوانەی سەربەخۆیی سنووورداری سەرکردایەتی جێبەجێکاری حزب، سەبارەت بە ڕەوتی سەدر، لە دوای 2003 کارەکتەری فراوان و جەماوەری و ناڕەزایەتیی پاراست، پشتی بە میراتی ڕەمزی و جەماوەری بنەماڵەی سەدر و توانای کۆکردنەوەی کۆمەڵایەتی خێرا لە گەڕەکە هەژارەکان و شارەکانی باشووردا بەست. بە پێچەوانەی ئەم چوارچێوە، حزبی فەزیلە ڕێبازێکی دامەزراوەیی و ڕێکخراوتری گرتەبەر، کە تیشکی خستە سەر کاری پەرلەمانی و دامەزراوەیی، بەتایبەتی لە پارێزگای بەسرە، سەرەڕای بەردەوامی پەیوەندی ئایدیۆلۆژیی بە قوتابخانەی سەدری دووەم. ئەم بەراوردکردنە جیاوازییەکی بنەڕەتی لە نێوان چوارچێوەیەك کە لەسەر بنەمای کاریزمای

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

جەماوەری و بزووتنەوە ناڕەزایەتییەکان (ڕەوتی سەدر) و مۆدێلێک کە هەوڵدەدات دەسەڵاتی ئایینی بگۆڕێت بۆ ئەکتەرێکی سیاسی ڕاستەوخۆ لەناو دەوڵەتدا (حزبی فەزیلە) ئاشکرا دەکات (حەداد، ٢٠١١).

پێکهاتەی دامەزرێنەری سەرەتایی ڕێکخراوەیی حزبی فەزیلە لە کۆمەڵێک کەسایەتی ئایینی و سیاسی پێکهاتبوو کە ڕۆڵی سەرەتایی لە بنیاتنانی پێکهاتەی ڕێکخراوەیی و نوێنەرایەتی سیاسیدا هەبووە. لە نێویاندا (حەسەن شەمەری کە نوێنەرایەتی باڵی سیاسی-ئیداریی حزبەکەی دەکرد و دواتر پۆستی جێبەجێکردن و یاسادانانی وەرگرت و محمد عەبدولکەریم عەنوز کە بەشدارییان کرد لە چەسپاندنی هەیکەلی تەشکیلاتی حزب لە پارێزگاکانی باشوور بەتایبەتی (بەسرە و زی قار). هەروەها کەسایەتییەکانی دیکە، وەک عەبدول حسێن عەبایجی و شێخ عەلی موتەیری، لە نێو کادیرە سەرەتاییەکاندا سەریان هەڵدا کە چالاکیی ئایینییان لەگەڵ کاری پەرلەمانیدا تێکەڵ کرد، بەشدارییان لە داڕشتنی گوتاری سیاسی حزب لە قۆناغە سەرەتاییەکانیدا کرد (Visser, 2006: 43).

حزبی فەزیلەی ئیسلامی سوودی لە تۆڕێک لە دەسەڵاتدارانی ئایینی و وتاربێژانی وتاری هەینی و فەرمانگە ئاینیەکانی پەیوەست بە ئایەتوڵڵا یەعقوبی وەرگرت کە بنکەی بنەڕەتی کۆمەڵایەتی و ڕێکخراوەیی حزبەکەیان پێکهێنا و بەشدارییان لە پێشکەوتنی پێشوەختەی هەڵبژاردنەکاندا کرد. لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی ٢٠٠٥دا، حزبەکە پانزە کورسی لەناو هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقیدا بەدەستهێنا و دەستکەوتی بەرچاوی لە پارێزگای بەسرە بەدەستهێنا، کە لە هەندێک لە قەزای ناوخۆییدا لە حزبە شیعەکانی کۆن و دامەزراوتر، لەنێویاندا حزبی دەعوەی ئیسلامی، تێپەڕاند. ئەمەش توانای گۆڕینی شەرعیەتی ئایینی ناوخۆییە بۆ سەرمایەی سیاسی کاریگەر (Visser, 2006; Dawisha, 2009).

حزبی فەزیلەتی ئیسلامی دەتوانرێت بە قەوارەیەکی سیاسی میانڕەو لە چوارچێوەی سپێکتری ئیسلامی سیاسی شیعەی دوای ٢٠٠٣ دابنرێت. پێکهاتە تەشکیلاتییەکەی جیاوازە لە حیزبە ئایدیۆلۆژییە تەقلیدییەکانی وەک حزبی دەعوەی ئیسلامی، هەروەها لە بزووتنەوە ناڕەزایەتییە جەماوەرییە ئاشتیخوازەکانی وەک ڕەوتی سەدر. حزب خۆی وەک ئەکتەرێکی سیاسی دامەزراوەیی لە چوارچێوەی نوێی دەوڵەتی عێراقدا جێگیر کردووە، بۆیە ئەزموونی حزبی

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

فەزیلەت بەشدارە لە شیکردنەوەی دینامیکی پارچەپارچەبوون لەناو ئیسلامی سیاسی شیعەی دوای ٢٠٠٣ و دارشتنەوەی پەیوەندی نێوان دەسەڵاتی ئایینی، پێکهاتە رێکخراوەیی حزبییەکان و نوێنەرایەتی جەماوەری، بەتایبەتی لە چوارچێوەی شیعەی باشووردا. لەم روانگەیەوە ئەم ئەزموونە چوارچێوەیەك دەرەخسێنێت بۆ تێگەیشتن لەوەی کە چۆن کەسایەتییە سیاسیە میانڕەوەکانی شیعە لەگەڵ دەوڵەتی نوێدا کارلێک دەکەن و چۆن شەرعیەتی ئایینی لە چوارچێوەیەکی دامەزراوەیی و سیاسی مۆدێرن دەگونجێنن.

3- پەیوەندی حزبی دەعوە لەگەڵ حزبی فەزیلەی ئیسلامی عێراقی: دوابەدوای ساڵی ٢٠٠٣، حزبی فەزیلەی ئیسلامی لە عێراق وەک یەکێک لە بزووتنەوە نوێیە شیعەکان سەریهەڵدا کە بنکەیەکی کۆمەڵایەتی بەهێزی هەبوو، بەتایبەتی لە باشووری عێراق، بەتایبەتی لە پارێزگای بەسرە. دەسەڵاتی فیکری و ئایینی ئەو حزبە لەسەر بنەمای ئایەتوڵڵا محمد یعقوبی (6)، شاگردی دیاری ئایەتوڵڵا محمد محمد سدیق ئەلسەدر بوو، پێش ئەوەی دواتر لە ڕەوتی سەدری جیاببێتەوە و قەوارەیەکی سیاسی سەربەخۆ دابمەزرێنێت.
لە ڕووی ئایدیۆلۆژی و ڕێکخراوەییەوە، حزب سەرەڕای پێکهاتەی سیاسی و ڕێبازی ڕێکخراوەیی جیاواز، پەیوەندییەکی نزیکی فیکری و مەعنەوی لەگەڵ ڕەوتی سەدری پاراست. ئەو حزبە بە ڕێنمایی ڕاستەوخۆی ئایەتوڵڵا محمد یەعقوبی دامەزرا و ڕەهەندە ئایینی و سیاسیەکانی لە پرۆژەی چاکسازیدا تێکەڵ کرد. حزبی فەزیلەی ئیسلامی، شانبەشانی حزبی دەعوە و هێزە شیعەکانی دیکە پەیوەندی بە هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقییەوە کرد، لە دوای ساڵی 2003 ڕۆڵێکی بەرچاویان لە دیمەنی سیاسی شیعەدا بینی.
ئەو حزبە ئامادەیی سیاسی خێرا و کاریگەری نیشان دا، لە هەڵبژاردنی پەرلەمانی ساڵی 2005دا ئەنجامێکی بەرچاوی بەدەستهێنا و 15 کورسی لەناو هاوپەیمانی شیعەکانی بەدەستهێنا و پلەی یەکەمی لە پارێزگای بەسرە بەدەستهێنا. ئەمەش بە دەستکەوتێکی بەرچاو لە ناو کۆمەڵگەی سیاسی شیعە دادەنرا، کە ڕەنگدانەوەی توانای تێکەڵکردنی دەسەڵاتی ئایینی لەگەڵ نوێنەرایەتی جەماوەرییە دوابەدوای ساڵی ٢٠٠٣، حزبی فەزیلەی ئیسلامی لە عێراق وەک یەکێک لە بزووتنەوە نوێیە شیعەکان سەریهەڵدا کە بنکەیەکی کۆمەڵایەتی بەهێزی هەبوو، بەتایبەتی لە باشووری

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

عێراق، بەتایبەتی لە پارێزگای بەسرە. دەسەڵاتی فیکری و ئایینی ئەو حزبە لەسەر بنەمای ئایەتوڵڵا محمد یەقووبی، شاگردی دیاری خوالێخۆشبوو ئایەتوڵڵا محمد محمد سدیق سەدر بوو، پێش ئەوەی دواتر لە ڕەوتی سەدری جیاببێتەوە و قەوارەیەکی سیاسی سەربەخۆ دابمەزرێنێت (الخیون، ٢٠١١: ٤٤٥).

حزبی فەزیلەی ئیسلامی بەشداری هەڵبژاردنی یاسادانانی عێراقی ساڵی ٢٠٠٥ لە چوارچێوەی هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقی کرد کە زۆربەی هێزە سیاسییە دیارەکانی شیعەی ئەوکاتی لەخۆگرتبوو، لەوانەش ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق و حزبی دەعوەی ئیسلامی و ڕەوتی سەدری. ئەم هاوپەیمانییە وای لە شیعەکان کرد کە لە دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس ئامادەییەکی بەرچاو لە پرۆسەی سیاسیدا بەدەست بهێنن، بە سوودوەرگرتن لە یەکڕیزیی خۆیان لە ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو ئاڵنگاریە ئەمنی و سیاسیانەی کە دوای داگیرکاریی ئەمریکا هاتبوون. بەڵام ئەم هاوسەنگییە زۆری نەخایاند، چونکە حزبی فەزیلەی دواترلە مانگی ئازاری ٢٠٠٧دا بە فەرمی کشانەوەی خۆی لە هاوپەیمانییەکە ڕاگەیاند (الأمم المتحدة – مجلس الأمن،٢٠٠٧:٧).

بڕیارەکەی بەهۆی نەبوونی دیدێکی هاوبەش و پەرەسەندنی ناکۆکییەکان لەسەر پرسەکانی دابەشکردنی دەسەڵات و دابەشکردنی سەرچاوەکان، بەتایبەتی سەبارەت بە بەڕێوەبردنی کەرتی نەوت و گاز، کە حزبەکە لە ڕێگەی نوێنەرایەتییەکەی لە پارێزگای باسرا کاریگەریی لەسەر هەبووە. ئەم کشانەوەیە، بڕگەیەکی بەرچاو بوو لە دارِشتنی هاوسەنگی هێز لەناو بنکەی شیعەکان، لاوازکردنی یەکگرتوویی هاوپەیمانی یەکگرتوو و ڕێکخستنەوەی پەیوەندییەکانی نێوان ئەندامەکانی، بەتایبەتی لەگەڵ حزبی دەعوەی ئیسلامی، کە لە ساڵی ٢٠٠٥ تا ٢٠٠٦ بە سەرکردایەتی ئیبراهیم جەعفەری پۆستی سەرۆک وەزیرانی گرتە ئەستۆ.

بەم شێوەیە هەنگاوەکەی حزبی فەزیلەی ئیسلامی بەشداری کرد لە ئاشکراکردنی سنووری هاوپەیمانییە شیعەکان و تیشک خستنە سەر جیاوازییە ئایدیۆلۆژی و سیاسییەکانی نێوان پێکهاتەکانیان کە دواتر کاریگەرییان لەسەر سروشتی هاوپەیمانییەکان لەناو پەرلەمان و حکومەتدا هەبوو (United Nations Security Council,2007:6).

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراق لە ساڵی 2006دا گۆڕانکارییەکی بەرچاوی لە هاوسەنگیی ناوخۆی هێز لە نێوان پێکهاتە شیعەکانیدا بەخۆیەوە بینی، ئەمەش لە ئەنجامی زیادبوونی فشارە سیاسییەکان و پەرەسەندنی ناکۆکییە ڕێکخراوەییەکانی ناو ڕیزەکانیدا بوو. دوابەدوای ئەو مشتومڕە چڕانەی لە دەوری کاندیدکردنی سەرۆکوەزیرانی هەمیشەیی دوای هەڵبژاردنەکانی کانوونی دووەمی ٢٠٠٥، حزبی فەزیلەی ئیسلامی وەک هێزێکی کاریگەری شیعە دەرکەوت کە وردە وردە دەستی کرد بە دوورکەوتنەوە لە چوارچێوەی هاوپەیمانی تەقلیدی، هەوڵیدا پێگەی سیاسی خۆی لە چوارچێوەی گۆڕانی دیمەنی شیعەدا دابڕێژێتەوە.
سەرکردەکانی حزبی فەزیلەی ئیسلامی، لەگەڵ ژمارەیەک کەسایەتی سەربەخۆ، سەرکردایەتی هەوڵە سیاسییەکانیان کرد بۆ خستنەڕووی جێگرەوەیەك بۆ ئیبراهیم جەعفەری لە ئەگەری سەرنەکەوتنی ماوەی سەرۆک وەزیران. ئەم هەنگاوە نوێنەرایەتی ئاڵنگاریەکانی ڕاستەوخۆی هاوپەیمانانی پێشووی ئەو حزبە بوو، بەتایبەتی حزبی دەعوەی ئیسلامی و ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق. ئەم ململانێیە قووڵایی قەیرانی دابەشکردنی دەسەڵاتی لەناو پێکهاتەی سیاسی شیعەدا ئاشکرا کرد، کە لە دوو ئاستی سەرەکیدا دەرکەوت:
یەکەم: لە کێبرکێی دابەشکردنی پۆستە باڵاکانی کارگێڕی و ئەمنی لەناو دامودەزگاکانی دەوڵەتدا.
دووەم: لە هەوڵەکانی هێزە شیعەکان بۆ چەسپاندنی تۆڕەکانی نفوزی ناوخۆیی خۆیان و کۆنترۆڵکردنی سەرچاوەکانی ناو پارێزگاکانی باشوور بەتایبەتی بەسرە.
ئەم پێشهاتانە بوونە هۆی ئەوەی کە حزبی فەزیلە گەرەنتی پێبدات کە بەردەوامی بەشداریکردنی لە هاوپەیمانی عێراقی یەکگرتوودا بەس نییە بۆ گەرەنتیکردنی بەرژەوەندییە ڕێکخراوەیی و کاریگەرییە ناوخۆییەکانی. ئەمەش وای لێکرد بژاردەیەکی سەربەخۆتر بگرێتەبەر و دواتر لە هاوپەیمانی جیاببێتەوە (Council on Foreign Relations, 2006: 10).

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێكی زانستی وەرزی باوەرپێكراوە لە لایەن زانكۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-كوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

تەوەری چوارەم: هاوپەیمانی سیاسی حزبی دەعوەی ئیسلامی لە گەڵ (ئێران و ئەمەریكا وكورد).

یەكەم: پەیوەندی حزبی دەعوە لەگەڵ دەوڵەتی ئێران - هاوپەیمانییەكی ئایدیۆلۆژی و سیاسی.

پەیوەندی حزبی دەعوەی ئیسلامی لەگەڵ كۆماری ئیسلامی ئێران پێش ساڵی ٢٠٠٣ نزیك بوو و لەسەر بناغەی سیاسی، پێكهاتە ئایینی و ئایدیۆلۆژی بنیات نرابوو. لە سەرەتای هەشتاكانی سەدەی ڕابردووەوە، لەگەڵ پەرەسەندنی سەركوتی ڕژێمی بەعس لە دژی بزووتنەوە ئیسلامییەكان، زۆربەی سەركردەكانی ئەو حزبە پەنایان بۆ ئێران برد، ئەمەش پەناگەیەكی ئارام و پاڵپشتی لۆجستی و میدیایی و ڕێكخراوەیی بۆیان دابین كرد. تاران ڕێگەی پێدان كە لە خاكی خۆیەوە چالاكییە سیاسییەكانیان بەڕێوەببەن و تەنانەت هانی دەدان بچنە پاڵ كوتلە ئۆپۆزسیۆنەكانی ڕژێمی عێراق لەو كاتەدا، دیارترینیان ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراقبوو كە لە ژێر چاودێری ڕاستەوخۆی سەركردایەتی ئێران دامەزرا (العلوي، ٢٠٠٩: ١١٨-١٢١). لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ ئەم پەیوەندییە گۆڕا بۆ هاوبەشییەكی ستراتیژیی بە ڕوونی دیاریكراو. ئێران حزبی دەعوەی وەك هاوپەیمانێكی جێی متمانە و دەربڕینی پرۆژەی ناوچەیی خۆی لە چوارچێوەی عێراقدا دەڕوانی، بەتایبەتی كە زۆرێك لە سەركردەكانی پەیوەست بوون بە دامەزراوە ئایینییە تەقلیدییەكانی شیعە و هاوبەشی بنەما ئایدۆلۆژییەكانی تاران بوون سەبارەت بە حوكمڕانی فەقهی و ڕۆڵی ئایین لە سیاسەتدا.

ئەم پەیوەندییە لە سەردەمی دەسەڵاتی نووری مالیكی گەیشتە لوتكە، كاتێك ئێران لە ڕێگەی هەماهەنگییەكی نزیكی ئەمنی لەگەڵ سوپای پاسدارانی ئێران، بە تایبەتی لە بەڕێوەبردنی میلیشیا شیعەكان و كۆنترۆڵكردنی ناڕەزایەتییە ناوخۆییەكان و كاریگەری لەسەر ئەنجامی هەڵبژاردنەكان، هەژموونی خۆی لەناو حزبەكەدا بەهێزتر كرد. بەم شێوەیە پەیوەندی حزب لەگەڵ تاران لە هاوپەیمانی پەنابەری سیاسییەوە گۆڕا بۆ هاوپەیمانی هەژموونی ستراتیژی (حەسەن، ٢٠١٨: ١٥١).

پەیوەندییە ناوچەیی و نێودەوڵەتییەكانی حزبی دەعوەی ئیسلامی فاكتەری سەرەكی بوو لە داڕشتنی ئەزموونی سیاسیی لە دوای ساڵی ٢٠٠٣، حزب خۆی لە بەرامبەر هاوكێشەیەكی ئاڵۆزدا

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەڕەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بینیەوە کە میراتی هاوپەیمانی مێژوویی خۆی لەگەڵ ئێران لە لایەک و پێویستی سوود وەرگرتن لەو بەرگە سیاسی و دیپلۆماسییەی کە ئەمریکا لە دوای داگیرکارییەوە دابینی کردبوو، لە لایەکی دیکەوە تێکەڵ بوو. ئەم دوو سەریەککەوتنە لە تۆڕی هاوپەیمانییەکاندا، پێگەی ناوخۆیی حزبەکەی زیاتر ئاڵۆز کرد و ڕاستەوخۆ کاریگەری لەسەر ستراتیژی و بژاردەکانی دروستکرد بۆ دروستکردنی هاوپەیمانی لە چوارچێوەی گۆڕەپانی سیاسی عێراقدا
(فالح، ٢٠١٥: ١٨١).

لە 14ی ئابی 2004، ئیبراهیم جەعفەری، جێگری سەرۆک وەزیرانی ئەوکاتە لە حکومەتی کاتی عێراق و سەرۆکی حزبی دەعوەی ئیسلامی، ئاماژەی بەوەدا کە ئێران بەشێکە لە ژینگەی جوگرافیای عێراق و وڵاتێکی دۆست، ئاماژەی بەوەدا کە لە سەردەمی دەسەڵاتی سەدام حوسێندا پەناگەیەکی بۆ عێراقییەکان دابینکردووە. ئەم بەیاننامەیە ڕەنگدانەوەی ئاراستە سیاسییەکانی ئەو قۆناغە بوو،کە هەوڵی پتەوکردنی پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئێران لە چوارچێوەی پرۆسەی ئاوەدانکردنەوەی عێراقی دوای٢٠٠٣دا دەدا (علي،٢٠١٥: ٤٦٥).

کەمال خەرازی وەزیری دەرەوەی ئێران لە 17ی ئایاری 2005 لە یەکەم سەردانی بۆ عێراق لە دوای لەشکرکێشی ساڵی 2003 لە بەغدا. سەردانەکە سێ ڕۆژی خایاند. نارەزایی سەرکردەکانی عێراق لە خواستی تاران بۆ "لاپەڕەیەکی نوێ" لەگەڵ بەغدا، ڕەنگدانەوەی ڕادەی هەژموون و تەماحەکانی تارانە لە گۆڕەپانی عێراق لە قۆناغی دوای ئاوەدانکردنەوەی ڕژێمدا. (الجزيرة ، 2005:3).

دوای پێکهێنانی حکومەتەکەی ئیبراهیم جەعفەری، وەزیری دەرەوەی ئێران(کەمال خەرازی (7) ، بە مەبەستی پیرۆزبایی دەستبەکاربوونی جعفەری وەک سەرۆکوەزیرانی عێراق، سەفەری بەغدای کرد. سەردانەکە سێ ڕۆژی خایاند. ئەمە یەکەم سەردانی بەرپرسێکی پلە وەزاری بوو لە وڵاتێکی دراوسێوە بۆ عێراق لە دوای لەشکرکێشی ئەمریکا لە ساڵی ٢٠٠٣، سەردانەکە پەیامێکی ڕوونی گەیاندە ئەمریکا و دەوڵەتانی تری عەرەبی ناوچەکە سەبارەت بەو ڕۆڵە گرنگەی کە ئێران دەستی پێکردبوو لە کارنامەی جەعفەری و ئیدارەکەی لە عێراقی دوای ڕژێمی بەعس (International Crisis Group,2005:3).

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

لەگەڵ دەستبەکاربوونی جەعفەری سەرۆکایەتی حکومەتی ڕاگوزەر و سەرکەوتنی هاوپەیمانی عێراقی یەکگرتوو، بەغدا و تاران قۆناغێکی گشتی لێکنزیکبوونەوەیان دەستپێکرد. لە سەردانەکەی مانگی تەمموزی ٢٠٠٥ بۆ تاران، پەیوەندییە ئەمنییەکانی نێوان دوو دەوڵەت بە ئاشکرا پەیوەست بوون و هەردوولا باسیان لە هاوکارییە ئەمنییەکان و پڕۆژە ئابوورییەکان لەوانەش :- دابینکردنی کەلوپەلی سەرەتایی و ئاسۆی تۆڕی کارەبا کرد (International Crisis Group,2005:6).

ڕاپۆرتە نێودەوڵەتییەکان ئاماژەیان بەوە کردووە کە پەیوەندییەکانی نێوان دەوڵەتی عێراق و ئێران ئاستی لێکنزیکبوونەوەی ئایدیۆلۆژیی تێپەڕاندووە بۆ ئەوەی فۆرمێکی فەرمی و دامەزراوەییتر وەربگرێت. بەیاننامە هاوبەشەکان بە ناونیشانی "ئاسایشی عێراق و ئێران بەیەکەوە گرێدراون" بڵاوکرانەوە، لەوانە پلانی کاراکردنی ڕێککەوتننامەکانی هاوکاری سەربازی بەتایبەتی لە بوارەکانی مەشق و ڕاهێنان و مانۆڕی هاوبەشدا. بەم گواستنەوەیە، هاوبەشی نێوان هەردوو لایەن لە تەنیا یەکگرتنی دیدگا ئایدیۆلۆژییەکانەوە گۆڕا بۆ چوارچێوەیەکی ڕاگەیەندراو بۆ هەماهەنگی ئەمنی و سەربازی، ئاستی هاوکاری نێوان بەغدا و تاران بۆ بەرزترین ئاست لە ماوەی دە ساڵدا بەرزکردەوە (International Crisis Group, 2007: 9).

دوای ئەوەی نەیارانی حزبی دەعوە سەرکەوتوو بوون لە ناچارکردنی ئیبراهیم جەعفەری بۆ کشانەوەی لە پۆستی سەرۆک وەزیران لە ساڵی 2006، هەروەها حزبی دەعوە نووری مالیکی وەک جێگرەوەی بۆ سەرکردایەتی حکومەتی عێراق کاندید کرد، نەیارەکانیان وایان دانا کە حزبی دەعوە چووەتە ناو تونێلێکی تاریکەوە، و سەرکەوتوو بوون لە لاوازکردنی و دانانی لە لێواری شکست هێنان، قەیرانی پێکهێنانی حکومەتی هەمیشەیی دوای هەڵبژاردنەکانی کانونی یەکەمی ساڵی 2005 بووە هۆی دەستنیشانکردنی نووری مالیکی بۆ سەرۆک وەزیران لە 20ی ئایاری 2006 (المؤمن،٢٠١٦: ٥٥).

لە 20ی ئایاری 2006، نوری مالیکی حکومەتەکەی ڕاگەیاند، کە لەسەر بنەمای تائیفی دامەزرابوو، کە تێیدا پۆستەکان بەسەر هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراق و هاوپەیمانی نیشتمانی کوردستان و بەرەی ڕێککەوتنی عێراقیدا دابەش دەکرا
(The Guardian,2006:22).

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

هەڵبژاردنی مالیکی لە ڕاستیدا دەرئەنجامی ڕێککەوتنێکی ڕانەگەیەندراوی ئەمریکا و ئێران بوو. ئیدارەی ئەمریکا ویستی کەسایەتییەکی دیکە لە شوێنی ئیبراهیم جەعفەری سەرۆکی حکومەتی ڕاگوزەر بگۆڕێت. لای خۆیەوە ئێران ڕەزامەندی دەربڕی لەسەر گۆڕینی ئیبراهیم جەعفەری کەسایەتییەکی دیکەی هەمان ئاراستەی سیاسی و دڵسۆزی بۆی. ئەمەش ڕوویدا، بەو پێیەی جەعفەری ڕازی بوو دەستبەرداری ئەو پۆستە بێت، بە مەرجێک کاندیدێکی دیکەی حزبی دەعوەی ئیسلامی ئەو پۆستە وەربگرێت لە ماوەی دەسەڵاتی مالیکیدا شایەتی زیادبوونی نفوزی ئێران بوو لە هەموو کایە سیاسی و ئەمنییەکان، بەو پێیەی مالیکی کار دەکات بۆ ئەوەی خۆی لەگەڵ کۆمەڵێک دڵسۆزدا دەورە بدات کە لە ڕووی سیاسی و مەزهەبییەوە پەیوەندییان بە ئێرانەوە هەبووە. لە سایەی ئەم چینە لە سیاسەتمەدار و کارمەندە ئەمنییەکان، ئێران توانی بڕیاری سەروەری لە عێراقدا کۆنترۆڵ بکات و زاڵ بێت
.(Eisenstadt,2011:13)

لەم چوارچێوەیەدا، سەردانەکەی مالیکی بۆ تاران لە ١٢ی ئەیلوولی ٢٠٠٦، ساتێکی سەرەکی بوو بۆ دووبارە پێناسەکردنەوەی پێگەی ناوچەیی عێراق. لەم سەردانەدا، سەرۆک کۆماری ئێران، مەحمود ئەحمەدی نژاد ئامادەیی وڵاتەکەی دەربڕی "بۆ یارمەتیدانی دامەزراندنی ئاسایش و بەرزکردنەوەی سەقامگیری لە عێراق" و تاران خۆی وەک هاوبەشێکی پشتیوانی حکومەتی هەڵبژێردراو نیشاندا، نەک وەک لایەنێکی دەستوەردان لە کاروباری ناوخۆیدا (IRNA, 2006:3). لە بەرامبەردا، مالیکی وریا بوو لە جەختکردنەوە لەسەر بنەمای دەستوەرنەدان لە کاروباری عێراق، لە هەوڵێکی ڕوون بۆ بەڕێوەبردنی پەیوەندییە ناسکەکان لەگەڵ ئەمریکا لە لایەک و بۆ کۆنترۆڵکردنی دڵەڕاوکێ ناوخۆییەکان سەبارەت بە کاریگەرییەکانی ئێران لە لایەکی دیکەوە (پولادی، ٢٠٠٧: ٢).

لە ناوخۆدا ئەم سیاسەتە بە کۆی دەنگ پشتگیری نەکرا. هێزەکانی ناو هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراق، بەتایبەتی حزبی دەعوە و ئەنجوومەنی باڵای ئیسلامی، پێشوازییان لە پەیوەندییە نزیکەکان لەگەڵ تاران کرد و وەک درێژکراوەیەکی سروشتی دەربەدەری سیاسی خۆیان و پێویستییەک کە لەلایەن داینامیکی نوێی دەسەڵاتەوە سەپێنراوە، سەیریان دەکرد (مار، ٢٠١٢). بە پێچەوانەوە هێزە عەلمانی و سوننەییەکان نیگەرانی خۆیان لە پەرەسەندنی نفوزی ئێران لە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ناو دامەزراوەکانی دەوڵەتدا، بەتایبەتی دامەزراوەئەمنییەکان دەربڕی، بەو پێیەی کە ئەم کاریگەرییە بێلایەنی دەوڵەتی تێکداوە و دابەشبوونی تائیفی قووڵتر کردووەتەوە (Human Rights Watch, 2006: 7).

ئەم مشتومڕە ناوخۆییە هاوکات بوو لەگەڵ ڕاپۆرتەکانی ئەمریکا لە کۆتاییەکانی ٢٠٠٦ کە باس لە گفتوگۆکانی ئیدارەی ناوخۆی ئەمریکا دەکەن سەبارەت بە ئەگەری گۆڕینی حکومەتی مالیکی، ئەمەش بەهۆی بێتوانایی هەستپێکراوی لە کۆنترۆڵکردنی توندوتیژی تائیفی و ڕووبەڕووبوونەوەی یەکلاکەرەوەی میلیشیا شیعەکان. واشنتۆن چەندین جار ڕەخنەی لەوە گرت کە بە لێبوردەیی وەسفی کرد کە هەندێک لە دامودەزگاکانی دەوڵەت بەرامبەر بە گروپە چەکدارەکانی پەیوەست بە بزووتنەوەی شیعە نیشانی دەدەن. ئەمەش مالیکی خستە دوو پەیوەندییەوە: پاراستنی پشتیوانی هاوپەیمانی شیعە لە ناوخۆدا و دوورکەوتنەوە لە لەدەستدانی پشتیوانی ئەمریکا لە ئاستی نێودەوڵەتیدا (Human Rights Watch, 2006; International Crisis Group, 2006).

ئەم قۆناغە ئەوە نیشان دەدات کە سیاسەتی دەرەوەی مالیکی کەمتر دەربڕینی یەکڕیزی ئایدیۆلۆژی بووە و زیاتر ستراتیژی مانەوەی سیاسی بووە. ئەو هەوڵیدا پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئێران وەک زلهێزێکی ناوچەیی لە سەردەمی دابەزینی متمانەی ئەمریکادا بەکاربهێنێت، بەبێ ئەوەی پەیوەندییەکانی لەگەڵ واشنتۆن بپچڕێنێت یان بە ئاشکرا دەستبەرداری سەروەری بێت. بەم مانایە سیاسەتی دەرەوەی مالیکی لە نێوان ساڵانی ٢٠٠٦ بۆ ٢٠٠٨ نموونەیەکی ڕوونی گۆڕانی حزبی دەعوە لە گوتارێکی دەوڵەتیکی واقعیینیەوە بۆ گوتارێکی دەسەڵات، کە پەیوەندییە دەرەکییەکان وەک ئامرازێک بۆ بەڕێوەبردنی قەیرانە ناوخۆییەکان و دەستەبەرکردنی بەردەوامیی حوکمڕانی پێناسە کرانەوە، نەک تەنها درێژکراوەی بنەما ئایدیۆلۆژییەکانی پێشوو. مالیکی لە 12ی ئەیلوولی 2006 یەکەم سەردانی فەرمی خۆی بۆ تاران ئەنجامدا. سەرۆک(ئەحمەدی نژاد) ئامادەیی ئێرانی بۆ "هاوکاری" لە بەرقەرارکردنی ئاسایش و باشترکردنی سەقامگیری ڕاگەیاند، مالیکی لەگەڵ هەموو هێزەکانی هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقی (شیعە)، بەردەوام بوون لە سەیرکردنی دەوڵەتی ئێران وەک لایەنگر و پشتیوانێکی سەرەکی لە پرۆسەی بنیاتنانەوەی ڕۆڵی داهاتوودا. ئەوان ئێران وەک لایەنگر و پشتیوانێکی

سەرەکی لە پرۆسەی بنیاتنانەوەی رۆلی داهاتووی عێراق لە ناوچەکەدا دەبینن. لە هەمان کاتدا دەوترێت مالیکی داوای خۆی بۆ دەستوەرنەدان لە کاروباری عێراق دووپاتکردووەتەوە. سە رچاوە نێودە وڵە تیبە کان پەیوەندییەکانیان بە " ناياب" وە سف کرد و ئێران بە لێنی دا پشتیوانی لە سە قامگیری بکات. ئەمەش رێبازێکی پراگماتیک بۆ حوکمڕانی نیشان دەدات کە هەم داواکاری پشتگیری و هەم خۆگرتن لە کاریگەریی ناوچەیی تێکەڵ دەکات (بولادي،٢٠٠٧:٢). لە کۆتاییەکانی ساڵی ٢٠٠٦دا ڕاپۆرت و دەنگۆی ئەوە دەرکەوت کە بەرپرسانی ئەمریکا بیر لە بژاردەیەک دەکەنەوە کە بریتین لە گۆڕینی حکومەتەکەی نوری مالیکی، ئەمەش بە پشتبەستن بە نیگەرانییەکان سەبارەت بە لێهاتوویی و توانای کۆنترۆڵکردنی توندوتیژی تائیفی و مامەڵەکردن لەگەڵ میلیشیا شیعەکان. ئەمەش هاوکات بوو لەگەڵ ڕەخنەی دووبارەی ئەمریکا لە لێبوردەیی یان بێباکی هەندێک لە دامەزراوەکانی دەوڵەت بەرامبەر بە گروپە چەکدارەکانی پەیوەست بە بزووتنەوەی شیعە، بەتایبەتی لەناو هەندێک یەکە و دەزگا ئەمنییەکان (Human Rights Watch,2006:7).

لە هەمان کاتدا، نوێنەرایەتیيە نێودەوڵەتییەکان و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ، ئەو حاڵەتانەیان بەڵگەدار کرد کە ئاماژەیان بە بوونی "فەقەی مەرگ" (فقه الموت)یان شانە چەکدارەکان دەکرد کە لەناو دەزگای ئەمنیدا کاردەکەن (لەوانەش ئەندامانی وەزارەتی ناوخۆ) و تێوەگلانیان لە ڕفاندن و ئەشکەنجەدان و کوشتنی تائیفیدا. بەڵگە و ڕاپۆرتە هاوچەرخەکان ئاماژە بەوە دەکەن کە شکستی دامەزراوە و ئەکتەرەکانی دەوڵەت لە گرتنەبەری ڕێوشوێنی کاریگەر و چارەنووسساز بەرامبەر ئەم دیاردانە هۆکارێک بووە کە جەمسەرگیری تائیفی قووڵتر کردەوە و بەشداری کرد لە خلیسکانی دۆخی ئەمنی بەرەو تایبەتمەندییەک کە لە شەڕی ناوخۆ دەچێت (بعثة الأمم المتحدة لمساعدة العراق، ٢١:٢٠٠٨).

دووەم: پەیوەندی لەگەڵ ئەمەریکا – هاوبەشی پێویستی و گومانی یەکتر.

پێش ساڵی ٢٠٠٣ بەشێکی زۆری سەرکردایەتییەکەی لە دەربەدەریدا بوو (لە ئێران و گۆڕەپانەکانی دیکە). دوای داگیرکاری، حزبەکە گەڕایەوە بۆ بەشداریکردن لە پێشبڕکێکانی هەڵبژاردن و هاوپەیمانی دروستکرد ، ئەم گۆڕانکارییە لە بزووتنەوەیەکی چەکداری/

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

گۆشەگیرکراوی ئۆپۆزسیۆنەوە بۆ حزبێکی دەسەڵاتدار هەم دەرفەتێکی خستەڕوو و هەم ئاڵنگار بۆ پەیوەندییەکانی ئەمریکا لەگەڵ دەستەبژێر شیعەکان(Shanahan,2004:22).

دوای داگیرکردنی عێراق لە ساڵی ٢٠٠٣ و ڕووخانی ڕژێمی بەعس، هاوسەنگی هێزی سیاسی لە وڵاتدا بە قازانجی نفوزی شیعە گۆڕا. حزبی دەعوەی ئیسلامی، یەکێک لە دیارترین بزووتنەوە ڕێکخراوە شیعەکانی دژ بە ڕژێمی بەعس ، لە بزووتنەوەیەکی جوداخوازەوە گۆڕا بۆ هێزێکی سەرەکی لە گۆرەپانی سیاسی عێراقدا، لە ساڵی ٢٠٠٣ وە لەعێراق پۆستی کارگێڕی و پەرلەمانی وەرگرتووە (لەوانەشدا چەند جارێک لەژێر سەرکردایەتییەکەیدا پۆستی سەرۆکوەزیران: ئیبراهیم جەعفەری، پاشان نووری مالیکی، دواتر حەیدەر عەبادی)، کە کەناڵی ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆی پەیوەندی و کێبڕکێی لەگەڵ ئەمریکا لە زۆر بواردا پێکهێنا: دروستکردنی دامەزراوەی دەوڵەت، ئاسایشی ناوخۆ، دابەشکردنی پۆستەکان، و بەڕێوەبردنی پرسە ناوچەییەکان (The Century Foundation,2023:5)

ڕاستەوخۆ دوای ڕووخانی ڕژێم، ئەمریکا لە ڕێگەی هێز و دەزگا مەدەنییەکانی (وەک هاوپەیمانیکاتی و نوێنەرایەتیە دیپلۆماسییەکان و تیمەکانی ئاوەدانکردنەوە)،پەیوەندی لەگەڵ سەرکردە دیارەکانی شیعە دامەزراند بۆ تاقیکردنەوەی توانای هاوکاری و دوورکەوتنەوە لە بۆشایی سیاسی- ئەمنی، وەک بەشێک لە هاوپەیمانییەکانی شیعە، حزبی دەعوەی ئیسلامی کەوتە دانووستان بۆ پێکهێنانی حکومەت و دامودەزگاکان، ئەمەش وایکرد کە لەگەڵ نوێنەرایەتییە دیپلۆماسی و سیاسییەکانی ئەمریکادا لە گفتوگۆی بەردەوامدا بێت (Binner,2006:10)

لە قۆناغە سەرەتاییەکانی دوای 2003 واشنتۆن پشتی بە هێزە ناوخۆییەکانی عێراق بەست بۆ یارمەتیدانی ئاسایشی چەند ناوچەیەکی گرنگ بەتایبەتی بەغدا و بەسرە و نەینەوا و هەولێر بە ئامانجی سنووردارکردنی نائارامی ناوخۆیی و دەستەبەرکردنی سەقامگیری ئەمنی و سیاسی لە وڵاتەکەدا. ئەم ڕێبازە لە چوارچێوەی هەماهەنگی لەگەڵ سەرکردە ناوخۆییەکان هاتە ئاراوە، لەوانە سەرکردە شیعەکانی سەر بە حزبی دەعوەی ئیسلامی لە باشوور و هەروەها ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق.(SCIRI)

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ئەم پەیوەندیانە لەسەر ئاسانکاری بۆ جێگیرکردنی مەیدانی هێزەکانی ئەمریکا و دابینکردنی ژینگەیەکی سەقامگیرتر بۆ ئاوەدانکردنەوەی ئەمنی و ئۆپەراسیۆنەکانی نۆژەنکردنەوە بوو. هەروەها ئەمریکا پاڵپشتی لە بەرنامەکانی ڕاهێنان و چاکسازی بۆ هێزە نوێیەکانی عێراق کرد، لەوانەش هێزەکانی ئاسایشی ئاسایی و ناوخۆ، بە هەماهەنگی ڕاستەوخۆ لەگەڵ سەرکردەکانی حکومەتی عێراق، کە تیایدا حزبی دەعوەی ئیسلامی ڕۆڵێکی دیار و دیار بوو و بە تەواوی ئامادە بوو بۆ بەشداریکردن لە بەڕێوەبردنی قۆناغی ڕاگوزەر (پەیوەندییەکانی ئەنجومەنی پیرانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، 2005: 12).

یەکەم پەیوەندی نێوان حزبی دەعوەی ئیسلامی و باڵاترین بەرپرسی ئەمریکی لە عێراق کاتێک بوو کە ئیبراهیم جەعفەری لە ١٧ی ئایاری ٢٠٠٣ لە کۆشکی کۆمارییەکان لەگەڵ (پۆڵ بریمەر)، کارگێڕی گشتی مەدەنی و جۆگارنەر کارگێڕی پێشوو کۆبووەوە
(الجعفري،٢٠٠٨: ٦٩).

1. دەستپێکردنی ڕەشنووسی بەرنامەی دەستوور.
2. پێکهێنانی حکوومەتی عێراق.

هەوڵەکانی حزبی دەعوە بۆ دەسەڵات لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ بەهۆی داگیرکارییەکانی ئەمریکا خۆیەوە بووە .سەرەڕای دژایەتی ڕاگەیەندراوی ئەو داگیرکارییە، بەڵام بەشداری لە ئەنجومەنی حوکمڕانی کاتی کرد کە لەلایەن دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانییەوە لە سەردەمی (پۆڵ بریمەر) دامەزرا، بەشداری کرد لە دارشتنی دەستوورەکە و یەکەم حکومەتی هەڵبژێردراوی لە ژێرسەرپەرشتی ڕاستەوخۆی ئەمریکادا پێکهێنا Coalition Provisional Authority (CPA,2003:17).

لە ماوەی دوای ساڵی ٢٠٠٣، ئەمریکا زیاتر لەسەر بنەمای تاکتیکی کاتی مامەڵەی لەگەڵ سەرکردایەتی سیاسی حزبی دەعوەی ئیسلامی کرد نەک وەک هاوپەیمانییەکی ستراتیژی. واشنتۆن هەوڵیدا دڵنیابێت لەوەی حکومەتی داهاتووی عێراق ملکەچی ئەو کوتلە دوژمنایەتیانەی بەرژەوەندییە ناوچەییەکانی ئەمریکا نەبێت، لە هەمان کاتدا هەوڵیدا حکومەتێک پێکبهێنێت کە قبوڵکردنی ڕێژەیی لەلایەن هەموو کوتلە سیاسییەکانەوە بەدەستبهێنێت. بەم پێیە واشنتۆن هەندێک جار نیازی ئەوەی هەبووە کە پاڵپشتی کاندیدە

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ناوەندگەرەکانی ناو هێزە سیاسییەکانی عێراق بکات، لەنێویاندا بەشێک لە ئەندامانی حزبی دەعوە، بە ئامانجی گەیشتن بە هاوسەنگی لە نێوان ڕەوتی ئایینی و سیاسی و دەستەبەرکردنی سەقامگیری ئیداری و ئابووری، بەڵام سەرکەوتوونەبوو ،جونکە باڵانسی ئێران بە هێزتربوو (Coalition Provisional Authority, 2003 : 22).

بەڵام پەیوەندی نێوان ئەو دوو لایەنە "هاوپەیمانییەکی ڕوون" نەبووە. بەڵکو بەهۆی گرژییە بەردەوامەکانەوە تێکچووە، بەتایبەتی سەبارەت بە بوونی ئەمریکا لە عێراق و سەروەری نیشتمانی و پەیوەندی لەگەڵ ئێران. لەگەڵ پێکهێنانی حکوومەتە ئینتقالیەکان، نوێنەرانی حزبی دەعوەی ئیسلامی ڕۆڵێکی سەرەکییان لە پرۆسەی سیاسیدا هەبوو، ڕاستەوخۆ کاریگەرییان لەسەر هەڵبژاردنی وەزیرەکان و تەرخانکردنی پۆستە ئەمنی و ئیدارییە هەستیارەکان هەبوو. ئەمەش بووە هۆی بەرزبوونەوەی کەسایەتییە حزبییەکان بۆ پۆستی سەرکردایەتی، وەک ئیبراهیم جەعفەری لەساڵی ٢٠٠٥ و دواتر نوری مالیکی، ئەمەش وایکرد کە حزبی دەعوا کەناڵێکی سەربەخۆ بۆ هەماهەنگی لەگەڵ واشنتۆن لە بوارەکانی ئاسایش و پاڵپشتی لۆجستی و بەڕێوەبردنی دامەزراوە حکومییەکان دابمەزرێنێت (The Century Foundation, 2023).

لە سەردەمی جەعفەری و مالکیدا، حزبی دەعوەی ئیسلامی وەک "حزبێکی دەوڵەتی" عێراقی نوێ تەماشا کرا، ئەمەش لە ئەنجامی یەکگرتنی بەرژەوەندییەکانی نێوان ئەو و واشنتۆن بوو. ئەمریکا پێویستی بە حکومەتێکی میانڕەوی شیعە هەبوو بۆ دەستەبەرکردنی سەقامگیری و ئاوەدانکردنەوەی دامەزراوەکانی دەوڵەت، لە کاتێکدا ئەو حزبە پێویستی بە پشتیوانی ئەمنی و سیاسی و ئابووری هەبوو بۆ چەسپاندنی بوونی خۆی لە حکومەتدا. بەڵام پەیوەندی نێوان ئەو دوو لایەنە بە گومانی یەکترەوە بەڕێوەچوو، چونکە واشنتۆن هەوڵیدا وەبەرهێنان لە سەرکردەکانی دەعوە (وەک جەعفەری و مالیکی) بکات بۆ بنیاتنانی "مۆدێلێکی دیموکراسی شیعەی میانڕەو" کە توانای هاوسەنگکردنی کاریگەریی ئێران و بەرژەوەندییەکانی ئەمریکای هەبێت (Dodge, 2012: 135–139).

حزبی دەعوەی ئیسلامی بەشداری لەو حکوومەتە کاتیەی کە لە مانگی حوزەیرانی ساڵی 2004 پێکهێنرا، بە سەرۆکایەتی ئەیاد عەللاوی بەشداری کرد. ئیبراهیم جەعفەری وەک جێگری سەرۆک

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

کۆمار دەستبەکار بوو ، هاوکات حزبەکە دوو وەزارەتی بەدەستەوە بووە: وەزارەتی پەیوەندییەکان، بە سەرۆکایەتی (حەیدەر عەبادی)، و وەزارەتی تەندروستی، بە سەرۆکایەتی (خضير فاضل عباس)، کە هەردووکیان سەرکردەی حزب بوون لە ئەوروپا (الخرسان، 2019: 232). لەم چوارچێوەیەدا، پۆڵ بریمەر، بەڕێوەبەری مەدەنیی ئەمریکا، فەرمانی کارگێڕی ژمارە (٩٦)ی ساڵی ٢٠٠٤ی دەرکرد، کە نوێنەرایەتی یەکەم یاسای هەڵبژاردنەکانی دوای ڕووخانی ڕژێمی پێشووی دەکرد. ئەرکەکانی قۆناغی ڕاگوزەر بە پێکهێنانی حکومەتێکی کاتی بۆ ماوەی ساڵێک و ئامادەکردنی زەمینە بۆ یەکەم هەڵبژاردنی پەرلەمانی و داڕشتنی دەستوورێکی هەمیشەیی بۆ عێراق پێناسە کرد (Researchers Group, 2003: 122).

لەگەڵ هەڵبژاردنی پەرلەمانی عێراق کە لە کانوونی دووەمی ٢٠٠٥ ئەنجامدرا، عێراق چووە ناو قەیرانێکی سیاسی ئاڵۆزەوە کە بە سەختی پێکهێنانی حکومەتی نوێ دەستنیشانکرا. دانوستانەکان لەناو پەرلەمان بۆ ماوەی چەند مانگێک بەردەوام بوون لە کاتێکدا توندوتیژی تائیفی و تێکچوونی بارودۆخی ئەمنی بەرەوپێشچوون. ئەوە ڕوون بووەوە کە شەرعیەتی نێودەوڵەتی و پاڵپشتی سیاسی دەرەکی، بەتایبەتی لەلایەن ئەمریکا و بەریتانیاوە، پەیوەستە بە توانای سەرکردەکانی عێراقەوە بۆ پێکهێنانی حکومەتێکی کاریگەر کە کۆتایی بە ئیفلیجی سیاسی بهێنێت (Al Jazeera, 2006: 2).

لە هەوڵێکدا بۆ شکاندنی چەقبەستوویی سیاسی لە عێراق لەو کاتەدا، کۆندۆلیزا ڕایس وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بە یاوەری هاوتا بەریتانییەکەی، جاکستراو (8)، لە مانگی نیسانی ٢٠٠٦دا سەردانێکی لەناکاوی بۆ بەغدا ئەنجامدا، ئامانجی سەرەکی ئەم سەردانە، فشاری ڕاستەوخۆی سەرکردە سیاسییەکانی عێراق بوو بۆ تێپەڕاندنی ناکۆکی ناوخۆیی و خێراکردنی پێکهێنانی حکومەتێکی یەکگرتوویی نیشتمانی کە توانای بەڕێوەبردنی کاریگەرانەی قۆناغی گواستنەوەی هەبێت.

ڕایس لە میانی دیدارەکانیدا لە بەغدا، بە ڕوونی نارەزایی واشنتۆنی لە ئەدای ئیبراهیم جەعفەری وەک سەرۆک وەزیران دەربڕی، جەختی لەسەر پێویستی هەڵبژاردنی کەسایەتییەکی بەدیل کردەوە کە توانای زیاتری هەبێت بۆ بنیاتنانی هاوپەیمانییەکی سیاسی فراوان کە هێزە سوننە و کوردییەکان لەخۆ بگرێت، لەگەڵ پێکهاتە شیعەکان.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

میدیا نێودەوڵەتییەکان ئەم سەردانەیان بە وەرچەرخانێکی یەکلاکەرەوە لە دیمەنی سیاسی عێراقدا وەسفکرد، بەو پێیەی ڕاستەوخۆ بەشداربووە لە لاوازکردنی پێگەی ئیبراهیم جەعفەری و ڕێگە خۆشکردن بۆ بەرزبوونەوەی نوری مالیکی بۆ پۆستی سەرۆکوەزیرانی عێراق، ئەمەش وەک بەشێک لە هاوسەنگ کردنەوەیەک لەناو هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقیدا (CBS News, 2006).

بەڵام ڕەگ و ڕیشەی ئەو چەقبەستوویە سیاسییەی پێش پرۆسەی پێکهێنانی حکومەت لە ساڵی ٢٠٠٦دا دەگەڕێتەوە بۆ ڕووداوەکانی زیندانی جادریە لە مانگی تشرینی دووەمی ٢٠٠٥، کاتێک ئاشکرا بوو کە نزیکەی (١٧٠) دەستگیرکراو لە بارودۆخێکی نامرۆڤانەدا بە سەرپەرشتی وەزارەتی ناوخۆی عێراق ڕاگیراون. ئەم بابەتە مشتومڕێکی بەرفراوانی نێوان باڵیۆزخانەی ئەمریکا و وەزارەتی ناوخۆی سەبارەت بە پراکتیزەکردنی ئەشکەنجەدان و پێشێلکاری لێکەوتەوە و بە بەڵگەی دزەکردنی میلیشیاکان لە ناو دامەزراوە فەرمییەکانی دەوڵەت دادەنرا. بۆ حکومەتی ئیبراهیم جەعفەری، ئەم ڕووداوە تاقیکردنەوەیەکی قورس بوو لە نێوان پێویستی پاراستنی سەروەری نیشتمانی لە لایەک و وەڵامدانەوەی داواکارییەکانی هاوپەیمانی ئەمریکی بۆ سەپاندنی چاکسازی بنەڕەتی لە خزمەتگوزارییە ئەمنییەکان لە لایەکی دیکەوە (Human Rights Watch, 2005: 32).

لەگەڵ پەرەسەندنی قەیرانی سیاسی لە دوای 2005، ناکۆکی لەسەر بەردەوامیی کاندیدکردنی ئیبراهیم جەعفەری بۆ سەرۆک وەزیران سەریهەڵدا، بەتایبەتی دوای ئەوەی نەیتوانی دەنگی متمانەی دووەمی پەرلەمانی دەستەبەر بکات. لەژێر فشاری ناوخۆیی و دەرەکی زیاتر سەرکردەکانی شیعەکان لە هەوڵێکدا بۆ تێپەڕاندنی چەقبەستوویی سیاسی و پاراستنی یەکڕیزی هاوپەیمانی عێراقی یەکگرتوو دەستیان بە زنجیرەیەک دانوستانی نهێنی و گشتی کرد. ئەم گفتوگۆیانە لە کۆتاییدا بووە هۆی کشانەوەی جەعفەری لە کاندیدبوونی خۆی، دەرگای بۆ حزبی دەعوە کردەوە کە بەدیلێک لە ناو ڕیزەکانیەوە کاندید بکات (Al Jazeera, 2006:3).

لەو چوارچێوەیەشدا ڕۆژنامە ڕۆژئاواییەکان بڵاویانکردەوە، باڵیۆزخانەی ئەمریکا لە بەغدا و بەتایبەت زالمای خەلیلزاد(9) باڵیۆزی ئەمریکا، هۆشداریی ڕوونی گەیاندووەتە هەندێک لە سەرکردە شیعەکان کە واشنتۆن پاڵپشتی بەردەوامی بوونی ئیبراهیم جەعفەری ناکات و

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانكۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-كوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

پێداگری لەسەر بەردەوامی بوونی جەعفەری ڕەنگە ببێتە هۆی لەدەستدانی پشتیوانی نێودەوڵەتی لەڕووی شەرعیەت و هاوکاری سیاسی و ئەمنییەوە. ئەم هەڵوێستە لەگەڵ سەردانەکەی کۆندۆلیزا ڕایس و جاک ستراو وەزیری دەرەوەی بەریتانیا بۆ بەغدا لە نیسانی ٢٠٠٦دا یەکدەگرێتەوە، کە بە ئاشکرا نارەزایی واشنتۆن و لەندەنیان لە ئەدای جەعفەری و بێتوانایی لە بەڕێوەبردنی قۆناغی ئینتقالی بە شێوەیەکی کارا دەربڕی. ئەمەش وایکرد هەندێک لە هێزە دوودڵەکانی شیعە دەستلەکارکێشانەوەکەی قبوڵ بکەن (Democracy Now, 2006:9; CBS News, 2006).

ئەمەش هاوکات بوو لەگەڵ پەرەسەندنی کاریگەریی حزبی دەعوەی ئیسلامی لەناو دەزگای دەوڵەتی عێراقدا. ڕاپۆرتە دیپلۆماسییەکان و دزەپێکردنی میدیاکان ئاشکرایان کردووە کە ئەو حزبە هەوڵی چەسپاندنی بوونی خۆی لە ناو دامەزراوە ئەمنی و هەواڵگرییەکاندا داوە. ئەم کاریگەرییە وەک جۆرێک لە دووبارە دابەشکردنەوەی دەسەڵات لە چوارچێوەی دامەزراوەکانی دەوڵەتدا لە بەرژەوەندی هێزە شیعەکان سەیر دەکرا، ئەمەش نیگەرانییەکانی لای ئیدارەی ئەمریکا لەبارەی بە سیاسیکردنی خزمەتگوزارییە ئەمنییەکان و لادانیان لە چوارچێوەی بێلایەنی نیشتمانی و نەتەوەیی وروژاند (البسام، 2014:65).

بە تێپەڕبوونی کات ئەم نیگەرانیانە لە سەردەمی حکوومەتی نوری مالیکیدا خراپتر بوون، کە بە مەیلی ڕوون بۆ بەهێزکردنی نفوزی ئێران و زیادبوونی گومانەکان سەبارەت بە ڕادەی هاتنە ناوەوەی میلیشیا شیعەکان بۆ ناو دامودەزگاکانی دەوڵەت. هەموو ئەمانە بوونە هۆی دابەزینی متمانە لە نێوان واشنتۆن و حزبی دەعوەی ئیسلامی و گرژییەکی نەوتراویان لەناو هاوپەیمانی هەبوونی نێوان هەردوولادا دروستکرد (البسام، 2014:68).

لەبەرامبەردا واشنتۆن بەردەوام بوو لە هەوڵەکانی بۆ کاریگەری لەسەر پرۆسەی سیاسی لە ڕێگەی ڕۆڵی ڕاستەوخۆی باڵیۆز زالمای خەلیلزاد، کە نەک هەر نێوەندگیری لە نێوان کوتلە عێراقییە ناکۆکەکاندا کرد بەڵکو بەشداری کرد لە داڕشتنی "ڕێککەوتنی ئاشتەوایی نیشتمانی" لە نێوان هەر سێ پێکهاتەکەی شیعە، سوننە و کورد. هەروەها پرۆسەی داڕشتنی دەستووری عێراقی ساڵی 2005 ڕووبەڕووی ناکۆکی توند بووەوە لەسەر پرسە بنەڕەتییەکانی وەک فیدراڵیزم، دابەشکردنی داهاتی نەوت، پەیوەندی نێوان ئایین و دەوڵەت و شوناسی نەتەوەیی.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

ئەمەش لە کۆتاییدا وایکرد دەستوور ڕەنگدانەوەی هاوسەنگی هێز بێت لەو کاتەدا نەک دیدێکی نەتەوەیی گشتگیر (Khalilzad, 2016:55).

لە نێوان ئەم پێشهاتانەدا، جۆرج بوش، سەرۆکی ئەمریکا ڕۆڵێکی سەرەکی بینی لە پاڵپشتیکردنی کاندیدکردنی نووری مالیکی و بە "پیاوێکی گونجاو بۆ عێراق" وەسفی کرد، هاوکات واشنتۆن پابەندبوونی خۆی بە گواستنەوەی بەرپرسیارێتییە ئەمنییەکان بۆ سەر حکومەتی عێراق ڕاگەیاند. بەڵام ئەم گەشبینییە لەگەڵ ڕاپۆرتی گروپی لێکۆڵینەوەی عێراقدا بوو، هەڵسەنگاندنی ستراتیژی گشتی وەك لە ڕاپۆرتی گروپی توێژینەوەی عێراقداهاتووە (بەیکەر،2006)، کە هەڵسەنگاندنی بۆدۆخی ئەمنی و سیاسی و ئابووری وکاریگەری سیاسەتەکانی ئەمریکا لەسەر بەرژەوەندییەناوچەیی و نێودەوڵەتییەکان کردووە، بەو ئەنجامە گەیشتووە کە دۆخی عێراق "جددی و خراپتر دەبێت"، هەروەها سیاسەتەکانی پێشوو سەرکەوتنی ڕوونیان بەدەست نەهێناوە، ئەمەش پێویستی بە پێداچوونەوە بە ڕێبازی ئەمریکا هەبووە. کە ئاماژەی بە شکستی ستراتیژی ئەمەریکا کرد و داوای سەرلەنوێ سەیرکردنەوەی ڕێبازەکەیان کرد، تیشکی خستە سەر ئاشتەوایی نیشتمانی و بەهێزکردنی واناکانی دەوڵەتی عێراق لە چوارچێوەی هاوبەشییەکی هاوسەنگ لە نێوان بەغدا و واشنتۆن (Baker, 2006:45).

دوای پێکهێنانی حکومەتی نوری مالیکی لە ٢٠ی ئایاری ٢٠٠٦ کە بە فەرمی ڕاگەیەندرا، ئەمەش کۆتایی بەو ئیفلیجییە سیاسییە هێنا کە دوای هەڵبژاردنەکان هاتبوو (الهاشمی، ٢٠١٣: ١٠٣). ئەم حکومەتە سەرەتای قۆناغێکی نوێ بوو لە ئەزموونی دەوڵەتی عێراقدا، چونکە دەسەڵاتدارانی ناوەندی دەستیان کرد بە هەوڵدان بۆ هاوسەنگکردنی دینامیکی تائیفی و بەرژەوەندییە ناوچەییەکان و ڕۆلی ئەمریکا لە سەقامگیرکردنی وڵاتدا، لەسەر شانۆی نێودەوڵەتی، ئەمریکا ڕۆڵێکی سەرەکی بینی لە پاڵپشتیکردنی حکومەتی نوێی عێراق لەڕێگەی ئەوەی دواتر بە سیاسەتی "شەراکەتی وریا" "الشراكة الحكيمة"،ناسرا. ئەم سیاسەتە ئامانجی پاڵپشتیکردنی حکومەتی عێراق بوو لە هەمان کاتدا لە نزیکەوە چاودێری ئەدای ئەمنی و سیاسیی حکومەتی عێراق بکات. ئەم سیاسەتە نموونەی سەردانە گێژەڵوکەییەکەی مالیکی بۆ واشنتۆن بوو لە تەمموزی ٢٠٠٦، کە لەوێ لەگەڵ جۆرج بوش سەرۆکی ئەمریکا کۆبووەوە و وتارێکی لە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەڕەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

کۆنگرێسدا پێشکەش کرد. لەم چوارچێوەیەدا واشنتۆن متمانەی بە تواناکانی مالیکی دەربڕی و بە "پیاوی گونجاو بۆ عێراق" وەسفی کرد، بەڵام نیگەرانی خۆی لە سەرهەڵدانی نفوزی تائیفی و بڵاوبوونەوەی میلیشیا چەکدارەکان نەشاردەوە، کە ئەمەش مەترسی لەسەر توانای حکومەت دروستکرد بۆ سەپاندنی سەروەری دەوڵەت و پاراستنی ئاسایش (ئەلهاشمی، ٢٠١٣: ١٠٣).

ڕۆڵی زاڵمای خەلیلزاد باڵیۆزی ئەمریکا وەک ناوبژیوان ناوەندی سیاسەتی ئەمریکا بوو. ڕۆڵی ئەو لە نێوەندگیری لە نێوان کوتلە ڕکابەرەکاندا زیاتر بوو؛ ڕاستەوخۆ بەشداری کرد لە داڕشتنی ئەوەی کە بە "ڕێککەوتنی ئاشتەوایی نیشتمانی" ناسرا لە نێوان سێ مەزهەبی سەرەکی- شیعە، سوننە و کورد- بە ئامانجی کەمکردنەوەی گرژییە تائیفیەکان و گەڕاندنەوەی هاوسەنگی هێزی سیاسی ناوخۆیی (خەلیلزاد، ٢٠١٦: ٥٥). بەڵام ئەم هەوڵانە کاریگەرییەکی سنوورداریان لەسەر زەوی هەبوو، چونکە حکومەت ڕووبەڕووی تەحەددیاتی پێکهاتەیی بووەوە، لەوانە لاوازی دامەزراوە دەوڵەتییەکان و پەرەسەندنی کاریگەریی میلیشیاکان، کە ئەمەش بووە هۆی بەربەست لە توانای گەیشتن بە ئاشتەوایی نیشتمانی هەمەلایەنە.

هەروەها هۆکارە تائیفیەکان بەربەستێکی گەورە بوون لەبەردەم ئەدای حکومەتدا. پەرەسەندنی کاریگەریی میلیشیا شیعەکان و سوننەکان، لەگەڵ کوتلە سیاسییە جیاوازەکان، بڕیاردانی حکومەتی تێکدا و کاریگەریی دامەزراوە ناوەندییەکانی کەمکردەوە. ئەم دیاردەیە تیشکی خستە سەر پێویستی بەردەوامی چاودێری و میکانیزمەکانی چاودێری ئەمریکا بۆ کەمکردنەوەی کاریگەریی کوتلە چەکدارەکان لەسەر ئەدای سیاسی و ئەمنی حکومەتی عێراق (الهاشمی، ٢٠١٣: ١٠٥). جگە لەوەش، ئەزموونەکان دەریانخستووە کە هاوسەنگی هێزی ناوخۆیی لە نێوان شیعە و سوننە و کورددا تەنیا لە ڕێگەی فشاری ئەمریکاوە ناتوانرێت چارەسەر بکرێت؛ بەڵکو پێویستی بە چاکسازی و سیاسەتی دەستوری هەیە بۆ دابەشکردنی دادپەروەرانەی سەرچاوەکان بۆ دەستەبەرکردنی سەقامگیری درێژخایەنی دەوڵەت.

لە ڕوانگەی شیکارییەوە، ئەم قۆناغە ڕەنگدانەوەی تەحەددای پێکهاتەیی بنیاتنانەوەی دەوڵەتی عێراقە لە دوای لەشکرکێشی، کە دینامیکی تائیفی و سیاسی ناوخۆیی لەگەڵ سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکادا تێکەڵ دەبن. دەتوانرێت بڵێین ئەزموونی سەرەتایی مالیکی، و پشتیوانی ئەمریکا کە مەرجدارە بە سیاسەتی هاوبەشی وریا، سنوورداربوونی دەسەڵاتی ناوەندی لە

ڕووبەڕووبوونەوەی کاریگەریی تائیفی و میلیشیاکاندا ڕەنگدەداتەوە، هەروەها ئاستەنگییەکانی گەیشتن بە ئاشتەواییەکی هەمەلایەنەی نیشتمانی. ئەم ئەزموونە چوارچێوەیەک بۆ تێگەیشتن لە ئالۆزییەکانی دەوڵەتی تازەپێگەیشتووی عێراق و تەحەددیاتی بەڕێوەبردنی گواستنەوە سیاسییەکان لە ژینگەیەکی فرە تائیفی و فرە بەرژەوەندیدا دابین دەکات.

لە ٢٠ی ئایاری ٢٠٠٦، دوای چەند هەفتەیەک لە مشتومڕ، پێکهێنانی حکومەتی مالیکی بە فەرمی ڕاگەیەندرا. پاشان لە مانگی تەمموزی هەمان ساڵدا بە خێرایی سەردانی واشنتۆنی کرد و لەوێ لەگەڵ سەرۆک بوش کۆبووەوە و وتارێکی پێشکەش بە کۆنگرێس کرد. ئە م سە ردانە لاپە ڕە یە کی نوێی پە یوە ندییە دوو قۆڵییە کانی نێوان هە ردوو وڵاتی بە دە ستهێنا، بە ڵام نیگە رانییە کانی ئە مریکای لە بارە ی بە رزبوونە وە ی نفوزی تائیفی و میلیشیا لە ناو عێراق نەڕەواندەوە . ئەمەش وایکرد واشنتۆن سیاسەتێک بگرێتەبەر کە دواتر بە سیاسەتی "هاوبەشی وریا" ناسرا، واتە پشتگیری لە حکومەتی عێراق بکات لە هەمان کاتدا لە نزیکەوە چاودێری ئەدای ئەمنی و سیاسیی بکات (الهاشمي، 2013:103).

سێیەم: پەیوەندی سیاسی نێوان کوردو حیزبی دەعوەی ئیسلامی شیعی پێکەوەژیان و ململانێ و دوورخستنەوە.

دوای ڕووخانی ڕژێمی بەعس کورد دەستکەوتی دەستووری و سیاسی بێ وێنەی بەدەستهێنا، دیارترینیان ئۆتۆنۆمی هەرێمی کوردستان لە چوارچێوەی فیدراڵی دەوڵەتی عێراق ، لەگەڵ دەستبەرکردنی پۆستەکاریگەرەکان لەچوارچێوەی دامودەزگا فیدراڵییەکان ، لەوانە سەرۆکایەتی هەرێم و چەند وەزارەتێکی سەرەکی و بەشداری کارا لەو لیژنەیەی دەستووری ساڵی 2005ی داڕشتووە. ئەم دەستکەوتانە وایکرد نوخبەی سیاسی کورد بتوانن ئامادەیی خۆیان لە سیستمی سیاسی نوێدا بچەسپێنن و بەرژەوەندییە ناوچەییەکانی خۆیان لە هەردوو ئاستی دەستوری و ئابووریدا مسۆگەر بکەن. بەڵام ئەم گۆڕانکارییە نیگەرانییەکانی پەرەسەندنی لەنێو کوتلە تەقلیدییە شیعەکاندا وروژاند، بەتایبەتی ئەوانەی پەیوەستن بە چەمکی دەوڵەتی ناوەندی و کرێچی، سەبارەت بە ئەگەری هەڵوەشاندنەوەی دەسەڵاتی فیدراڵی یان پەرەسەندنی کێبڕکێ بۆ سەرچاوە ستراتیژییەکان. ئەم نیگەرانیانە بە پلەی یەکەم لەسەر ناوچە دەوڵەمەندە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

نەوتییەکان بوو، دیارترینیان پارێزگاری کەرکوک بوو، کە کێڵگە نەوتییە گەورەکانی وەک کەرکوک، بابا گورگور، و بای حەسەن لەخۆدەگرێت، هەروەها ناوچەکانی دیکە کە بە "خاکی جێناکۆک" لە پارێزگاکانی نەینەوا و دیالە پۆلێنکراون، لەوانە زوممار، مەخمور، خانەقین، بەهۆی نەوت و کشتوکاڵی و سنوورەکانیانەوە گرنگی. کۆنترۆڵکردن یان کاریگەریی کارگێڕی بەسەر ئەم بوارانەدا وەک هۆکارێکی چارەنووسساز سەیر دەکرێت بۆ دیاریکردنی دابەشکردنی داهاتی نەوت لە داهاتوودا و توانای حکومەتی ناوەندی بۆ پاراستنی کۆنترۆڵی سەرچاوە سەروەرییەکانی. بەمجۆرە ئەم گرژییانە گوزارشت لە ململانێیەکی پێکهاتەیی لە نێوان سیستەمی حوکمڕانی فیدراڵی فراوان کە کورد پەسەندی کردبوو و سیستەمی دەوڵەتی یەکگرتوو کە لەلایەن هێزە گەورەکانی شیعە بەرگریی لێدەکرا. لە هەمان کاتدا، توانای سنوورداری حکومەتی فیدراڵی دوای ٢٠٠٣یان ئاشکرا کرد بۆ درێژکردنەوەی سەروەری تەواوی خۆی- نەک تەنها لە ڕووی ئەمنییەوە، بەڵکو لە ڕووی ئابووری و کارگێڕییەوە- بەسەر هەموو خاکی دەوڵەمەند بە سەرچاوەی عێراقدا (ئەنجوومەنی پەیوەندییە دەرەکییەکان، ٢٠٠٦: ١٤).

حزبی دەعوەی ئیسلامی، وەک هێزێکی دیاری شیعە (بە نوێنەری لە پۆستە جێبەجێکارەکانی وەک سەرۆکوەزیران/ پۆستە وەزارییەکان لە قۆناغەکانی دوای ساڵی ٢٠٠٤، هەڵوێستێکی پراکتیکی بگرێتەبەر: دانوستان لەگەڵ هێزە کوردییەکان بۆ کۆکردنەوەی پشتیوانی سیاسی لە بەغدا و دەستەبەرکردنی دامەزراندنی دامەزراوە ناوەندییە تەوافوقەکان بەبێ کردنەوەی ململانێیەکی چەکداری بەرفراوان لەگەڵ هەرێم. ئەم هەڵوێستە بەشێکی هاوسەنگی لە نێوان پێویستی هاوبەشی نیشتمانی و خواستی پاراستنی کاریگەری شیعە لە دامودەزگاکانی دەوڵەتدا لە قاڵب درا (The Century Foundation,2023:88).

هەڵبژاردنی پەرلەمان کە لە مانگی یەکی ساڵی ٢٠٠٥ بەڕێوەچوو، بووە هۆی پێکهێنانی هاوپەیمانییەکی دەسەڵاتدار کە لەلایەن هێزە کوردییەکانەوە پشتیوانی لێدەکرا. پاڵپشتیی کورد بەشداری کرد لە کاندیدکردنی ئیبراهیم جەعفەری بۆ سەرۆک وەزیران لە بەرامبەر بەڵێنی سیاسی پەیوەست بە پرسە فیدراڵی و هەرێمایەتییەکان و ئاساییکردنەوەی دۆخی کەرکوک. ڕوماڵی میدیایی ئەو قۆناغە ئاماژە بەوە دەکات کە هێزە کوردییەکان پشتیوانییەکی ڕوونیان لە ئیبراهیم جەعفەری کردووە، لە هەمان کاتدا بەردەوام بوون لە داوای بەڵێننامەی نووسراو بۆ

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

دڵنیابوون لە پابەندبوون بە برگەکانی ماددەی ٥٨ی یاسای ئیدارەی دەوڵەت بۆ ماوەی ڕاگوزەر-ئینتقالی. هەر زوو گرژی لە نێوان سەرۆکایەتی کۆمارکە (جەلال تاڵەبانی) نوێنەرایەتی دەکرد و سەرۆکوەزیران لەسەر میکانیزمەکانی جێبەجێکردنی بەشێک لە "ڕێککەوتننامەکانی هاوبەشی" سەریهەڵدا (The Guardian,2005:3).

حزبی دەعوەی ئیسلامی و هاوپەیمانییەکانی ئەو بۆچوونە دەگرنەبەر کە هێزە کوردییەکان لە ڕێگەی داڕشتنی دەستووری ساڵی 2005ی عێراق و دەنگی گەلی عێراقەوە مافە سیاسی و ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی خۆیان بەدەست هێناوە، لەنێو ئەو مادانەی دەستوور پەسەندی کردوون بریتین لە: دەستبەرداربوون لە هەندێک بەرپرسیارێتی لە پێشەکی دەستووردا؛ دانپێدانانی فەرمی بە هەرێمی کوردستان؛ دامەزراندنی نوێنەری دیپلۆماسی بۆ هەرێمی کوردستان لە دەرەوەی وڵات؛ دانانی میکانیزمێک بۆ گەڕانەوەی ناوچە جێناکۆکەکان لە ڕێگەی مادەی پێنجەمەوە؛ داننان بە ڕەوایی هەموو ئەو یاسایانەی کە لە ساڵی ١٩٩٢ەوە لەلایەن حکومەتی هەرێمی کوردستانەوە دەرچوون، بە بڕیار و گرێبەستەکانی دادگاشەوە؛ گەرەنتی ئەوە دەکات کە حکومەتی فیدراڵی دەستوەردان لە کاروباری جێبەجێکردنی هەرێمی کوردستان یان وەزارەتەکانی نەکات؛ گواستنەوەی هێزی سەربازی یان ئەمنی بۆ هەرێم بەبێ ڕەزامەندی خۆی قەدەغە دەکات؛ و گەرەنتی پاراستنی مافی تاکەکان دەکات، وەک پۆلیس و پێشمەرگە، لەگەڵ ئەو ماف و ئیمتیازاتانەی تر کە لە ڕووی سیاسییەوە لەسەری ڕێککەوتوون (عبدالرزاق،١٣٤:٢٠١٧).

لە لایەکی دیکەوە، (هیومان ڕایتس ووچ) ئاماژەی بەوەدا کە سیاسەتەکانی "عەرەبیکردن" کە لە دەیەکانی ڕابردوودا پەیڕەوکرابوون، بووە هۆی دروستبوونی شەپۆلی ئاوارەبوونی زۆرەملێ کە کاریگەری لەسەر کورد و تورکمان و ئاشوورییەکان لە کەرکوک و ناوچەکانی دەوروبەریدا هەبوو، لە دوای ساڵی 2003 شارەکە شاهیدی گەڕانەوەی بەکۆمەڵی خێزانە کوردەکان بوو بۆ ناوچە ڕەسەنەکانیان، کە لە ئەنجامدا ململانێی کۆمەڵایەتی و ئابووری پەیوەست بە نیشتەجێبوون و موڵک و هەلی کارەوە لێکەوتەوە. ئەم پرسە بووەتە جێی سەرنجی سەرەکیی دانوستانە سیاسییەکانی نێوان حکومەتی فیدراڵی لە بەغدا و حکومەتی هەرێمی کوردستان، هەروا بە ملکەچی ئەو چوارچێوەی دەستوورییە دەمێنێتەوە کە لە مادەی ٥٨ی یاسای کارگێڕی

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بۆ دەوڵەتی عێراق بۆ ماوەی ڕاگوزەر دیاری کراوە، و دواتر مادەی ١٤٠ی دەستووری هەمیشەیی عێراق (Human Rights Watch, 2004:25).

قەیرانەکانی دەوروبەری پێکهێنانی حکومەتی هەمیشەیی لە دوای هەڵبژاردنی پەرلەمانی کانوونی دووەمی ٢٠٠٥ بووە هۆی ئەوەی لە ٢٠ی ئایاری ٢٠٠٦ نووری مالیکی بۆ سەرۆک وەزیران کاندید بکرێت، هەرچەندە کوتلەی کوردی پێگەی خۆی وەک "هاوبەشێکی کاریگەر"ی حکومەتی شیعە پاراست، بەڵام پەرەسەندنی توندوتیژی تائیفی دوای بۆردومانکردنی مەزارگەی عەسکەری لە ٢٢ی شوبات، ساڵی ٢٠٠٦، دووبارە ئەولەویەتەکانی ئاسایشی کردەوە، لەگەڵ پرسە سیاسییەکان بوونە ئەولەویەتی سەرەکی (International Crisis Group,2006:58).

ڕاپۆرتەکانی نێردەی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ هاوکاری عێراق (یونامی) و هیومان ڕایتس ووچ پشتڕاستیان کردەوە کە پەرەسەندنی توندوتیژی لەو کاتەدا وردە وردە گۆڕا بۆ ململانێیەکی تائیفی بەربڵاو، ئەمەش بووە هۆی دروستبوونی شەپۆلی بەرفراوانی ئاوارەبوونی ناوخۆیی لە سەرانسەری دانیشتووانەکەدا. ڕاپۆرتەکان ئاماژەیان بەوە کردووە، ناوچە تێکەڵاوەکان کە ڕێژەیەکی زۆری کورد و عەرەبی تێدایە، لە زۆرترین زیانلێکەوتوون، بەتایبەتی لە پارێزگاکانی بەغدا و دیالە و کەرکوک و نەینەوا. ئەمەش بووە هۆی دارمانی نزیکەی تەواوەتی لایەنی کۆمەڵایەتی لەم بوارانەدا و سەرهەڵدانی نەخشەی نوێی دابەشبوونی کۆمەڵایەتی بە درێژایی هێڵە تائیفی و نەتەوەییەکان.

سەرەڕای بەردەوامی هاوپەیمانی سیاسی نێوان هێزە شیعە و کوردەکان لەسەر ئاستی سەرکردایەتی باڵای دەوڵەت، واقیعی سەر زەمین دەریخست کە گرژییە تائیفی و ئیدارییەکان لە ناوچە جێناکۆکەکاندا کاریگەری نەرێنی لەسەر ئەدای سیاسی و ئیداری ناوخۆیی هەبووە و بناغەکانی پێکەوەژیانی کۆمەڵایەتی لاواز کرد کە پێش ساڵی ٢٠٠٣ هەبووە (UNAMI, 2006:45؛ Human Rights Watch, 2006:34).

لە ڕوانگەیەکی شیکارییەوە، ئەو دەقەی من نووسیومە باسێکی دەوڵەمەند و یەکگرتوو پێشکەش دەکات لە گۆڕانی حزبی دەعوە لە بزووتنەوەیەکی ئۆپۆزسیۆنەوە (زۆربەی دەربەدەری پێش ٢٠٠٣) بۆ ئەکتەرێکی بەهێز لە دوای داگیرکاری. بە وردی ڕوونی دەکاتەوە کە چۆن ئەم گۆڕانکارییە دەرفەتی بۆ حزب کردەوە (بەشداریکردن لە پرۆسەی سیاسی،

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

کۆنترۆڵکردنی دامودەزگا سەرەکییەکانی دەوڵەت، و سەرۆکایەتیی وەزیران) بەڵام لە هەمان کاتدا قەیرانی پێکهاتەیی لە پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئەمریکا و هێزە سیاسییەکانی دیکەی عێراقدا دروستکرد. بیرۆکەی ناوەندی کە لە دەقەکەوە سەرهەڵدەدات ئەوەیە کە پەیوەندی نێوان واشنتۆن و حزبی دەعوە "هاوپەیمانییەکی ستراتیژی جێگیر" نەبووە، بەڵکو پێکەوەژیانی تاکتیکی بووە کە بە دوو ئامانجی هاوتەریب بەڕێوەدەبرێت:

پێویستی واشنتۆن بە هاوبەشێکی شیعەی "کارا" بۆ دڵنیابوون لە بنیاتنانی دامەزراوەکانی دەوڵەت و پاراستنی ئاسایش (تەنانەت ئەگەر بەشێکیش بێت)،

و پێویستی حزبی دەعوە بە پشتیوانی سیاسی و ئەمنی و لۆجستی بۆ چەسپاندنی بوونی خۆی لەناو دەوڵەتی تازەپێگەیشتودا.

بە لام ئە م پێکە وە ژیانە بە حوکمڕانی فاکتە ری گومان و گرژی مایە وە ، چونکە پرسی سە روە ری و بوونی ئە مریکا و هاوسە نگی نفوزی ئێران و بە سیاسیکردنی دە زگا ئە منییە کان پرسێکی ناکۆک بوون کە بە ئاسانی یە کلایی بکرێنە وە ، ئە مە ش گۆڕانی پە یوە ندییە کە لە "لە تێگە یشتنێکی کاراییە وە" بۆ "بێ متمانە یە کی کە ڵە کە وت" بە تایبە ت لە گە ڵ سە رهە ڵدانی توندوتیژی تائیفی، جە عفە ری ڕوون دە کاتە وە قەیران، و پاشان سەرهەڵدانی مالیکی (دۆج، ٢٠١٢: ١٣٥-١٣٩؛ چاودێری مافی مرۆڤ، ٢٠٠٥: ٣٢؛ دامەزراوەی سەدە، ٢٠٢٣).

ئەم شیکارییە ئەوەمان بۆ دەردەخات کە قۆناغی دوای ٢٠٠٣ پێگەی حزبی دەعوەی لەناو دەوڵەتی عێراقدا بە تێکەڵکردنی بە پێکهاتەی حوکمڕانی ئینتقالی و دواتر لە حکومەتە هەڵبژێردراوەکاندا دووبارە دارشتەوە. ئەمەش وایکرد حزب ببێتە بەشێک لە هاوکێشەی دەوڵەتسازی نەک تەنها ئۆپۆزسیۆنێکی ئایدیۆلۆژی. ئەم قۆناغە وایکرد کە حزب بتوانێت شەرعیەتی سیاسی و دامەزراوەیی (سەرۆکایەتی، پۆستە وەزارییەکان و نوێنەرایەتی پەرلەمانی) بەدەستبهێنێت، بەڵام بارگرانیشی کردە سەری بە بەرپرسیارێتی بەڕێوەبردنی دەوڵەتێک کە هەم لەڕووی ئەمنی و هەم لەڕووی یەکگرتوویی کۆمەڵایەتییەوە لەژێر فشاری داگیرکاری و بەرخۆدان و توندوتیژیی تائیفیدا هەڵوەشێتەوە.

جگە لەوەش دیارە پەیوەندی نێوان ئەمریکا و حزبی دەعوە زیاتر لەسەر بنەمای قازانجی هاوبەش بووە نەک دیدێکی درێژخایەنی هاوبەش. واشنتۆن وەک بژاردەیەکی "پێویست و

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

کاتی" مامەڵەی لەگەڵ حزبەکەدا دەکرد بۆ بەڕێوەبردنی بۆشایی سیاسی و ڕێگریکردن لە داڕمانی دەوڵەت، لە کاتێکدا حزبەکە واشنتۆنی وەک "ریالپۆلیتیک" سەیر دەکرد کە دەتوانرێت بۆ چەسپاندنی دەسەڵات بەکاربهێنرێت، سەرەڕای ڕاگەیاندنی ئاشکرای ڕەتکردنەوەی. لەگەڵ پەرەسەندنی ڕووداوەکانی وەک فەزیحەی جادریە (٢٠٠٥) و زیادبوونی دزەکردنی دامەزراوە ئەمنییەکان و ناکۆکییەکانی دواتر لەسەر ئەدای جەعفەری و سەرهەڵدانی مالیکی، سنووری ئەم لێکتێگەیشتنە زیاتر دەرکەوت و جیاوازیی متمانەی نێوان هەردوولا زیاتر بوو.

ئەنجام:

دوابەدوای ئەو گۆڕانکارییە قووڵانەی کە عێراق لە دوای ڕووخانی ڕژێم لە ساڵی ٢٠٠٣دا شاهیدی بوو، ئەوە ڕوون بووەوە کە حزبی دەعوەی ئیسلامی وەک یەکێک لە کۆنترین حزبە ئیسلامییە شیعەکان ڕۆڵێکی سەرەکیی لە داڕشتنی سیستەمی سیاسی نوێدا هەبووە. ئەو حزبە لە ڕێکخراوێکی ئۆپۆزسیۆنی نهێنی پەرشوبڵاوی دەربەدەرییەوە بۆ یاریزانێکی سەرەکی لە حوکمڕانی و بڕیارداندا گواسترایەوە، پێگەی خۆی لەناو سیستەمی سیاسیدا لە ڕێگەی چەند قۆناغێکی یەک لە دوای یەکەوە چەسپاند.

1. دەرئەنجامی ئەم لێکۆڵینەوەیە دەریدەخات کە حزبی دەعوەی ئیسلامی لە دوای ڕووخانی ڕژێمی سەدام حسێن و گۆڕانکاری لە دیمەنە سیاسییەکان، لە ماوەی ساڵانی 2003 تا 2006 وەرچەرخانێکی گرینگ بوو لە مێژووی ئەم حزبەدا،بە بەشداریکردنی لە ئەنجومەنی حوکمڕانی عێراق و حکومەتە کاتیەکانی عێراق و دواتر سەرکردایەتیکردنی هاوپەیمانی یەکگرتووی عێراقی لە هەڵبژاردنەکانی ساڵی ٢٠٠٥، وایکرد پێگەی خۆی لەناو سیستەمی سیاسی نوێدا چەسپێنێت و ئاستێک لە شەرعیەتی سیاسی و دامەزراوەیی بەدەستبهێنێت کە پێش ساڵی ٢٠٠٣ نەبووە ، لەو ماوەیەدا حزب بوو بە بەشێک لە هەیکەلی نوێی دەسەڵات لە عێراق، بەشداری لە حکومەتەکان و پەرلەماندا کرد. ئیتر تەنیا نوێنەرایەتی ڕەوتی سیاسی لەناو کۆمەڵگەی شیعەدا نەدەکرد، بەڵکو فراکسیۆنێک بوو کە نوێنەرایەتی فەرمی هەڵبژاردنی لە سیستەمی نوێدا هەبوو.

2. لە ساڵانی سەرەتای دوای 2003 پشتیوانییەکی بەرچاو لە لایەن چینێکی بەرفراوانی کۆمەڵگەی شیعە بۆ حزبی دەعوە وەک بەشێک لە نوێنەرایەتی سیاسیان دوای دەیان ساڵ لە پەراوێزخستن هەبوو. ئەو حزبە یەکێک بوو لەو هێزانەی کە لە باشوور و ناوەندی شیعە دەنگی دایەوە.

4- پەیوەندی حزبی دەعوە لەگەڵ دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانی بە پراگماتیزمی ورياييەوە تایبەتمەند بوو. حزب لەلایەک داگیرکاریی وەک پرەنسیپ ڕەتدەکاتەوە، بەڵام لەلایەکی دیکەوە بەشداری لەو دامەزراوانەی دەسەڵاتی ئینتقالی دامەزراندووە، وەک ئەنجومەنی حوکمڕانی عێراق. ئەم دژایەتییە ڕواڵەتییە ڕەنگدانەوەی هەوڵی حزبە بۆ هاوسەنگکردنی شەرعیەتی نەتەوەیی لەگەڵ داواکارییەکانی ڕیالیزمی سیاسی لە چوارچێوەی ناهاوسەنگیی دەسەڵاتدا کە لە بەرژەوەندی ئەمریکادایە.

6- حزبی دەعوە بەشداریی لە چەسپاندنی پرەنسیپی بەشداری سیاسی شیعە لە چوارچێوەی دەوڵەتی نوێدا کرد، بەڵام لە بوارەکانی ئاسایش و بنیاتنانی دامەزراوەکاندا ڕووبەڕووی شکستی ڕوون بووەوە. سەرهەڵدانی سیاسی ئەو هاوکات بوو لەگەڵ پەرەسەندنی توندوتیژی تائیفی (2005-2006)، کە توانای حکومەتی بۆ سەپاندنی قۆرخکاری دەوڵەت لەسەر بەکارهێنانی هێز لاواز کرد و کاریگەری نەرێنی لەسەر پرۆژەی بنیاتنانی دەوڵەتێکی نیشتمانی هەبوو.

7- بە تێپەڕبوونی کات، لەگەڵ داکشانی خزمەتگوزارییە حکومییەکان و پەرەسەندنی گەندەڵی و جێبەجێنەکردنی خواستە کۆمەڵایەتییەکان، توێژەکانی کۆمەڵگەی عێراق (بە خودی شیعەکانیشەوە) دەستیان کرد بە ڕەخنەگرتن و چەقاندنی پشتیوانی بۆ حزبەکە لە بەرژەوەندی هێزەکانی دیکەی وەک سەدرییەکان، گرووپە توندڕەوەکانی دیکە، یان ئەو بزووتنەوەی ناڕەزایەتییەی کە پشکی سیاسییان ڕەتکردەوە.

8- پەیوەندی حزبی دەعوە لەگەڵ ئەنجومەنی باڵای شۆڕشی ئیسلامی لە عێراق (SCIRI)، پەیوەندییەکە بە پلەی یەکەم هاوکاری بوو، بەتایبەتی لە بوارەکانی حکومەتی ئینتقالی و بەڕێوەبردنی دامەزراوە سیاسی و ئەمنییەکان، هەردوو لایەن هەوڵیاندا کاریگەری شیعە لەناو دەوڵەتی نوێدا بەهێزتر بکەن و هەماهەنگی بکەن لەسەر نوێنەرایەتی ئەمنی و سیاسی، لەوانەش بەشداریکردنی حزبی دەعوە لە حکومەتی ئینتقالی و پێکهێنانی وەزارەتەکان ، بەڵام

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

هەندێک گرژیی کێبڕکێ سەبارەت بە پۆستە وەزارییەکان و سەرکردایەتی دەزگا ئەمنییەکان سەریان هەڵدا، چونکە هەرلایەنێک هەوڵی چەسپاندنی بوونی خۆی لە ناو دامەزراوەکانی دەوڵەتدا و سنووردارکردنی کاریگەریی ئەوی دیکەی دەدا. بەڵام لەگەڵ ڕەوتی سەدرپەیوەندییەکە زیاتر ڕکابەری بوو نەک دۆستانە، ڕەوتی سەدر بە سەرۆکایەتی موقتەدا سەدر نوێنەرایەتی بنکەیەکی فراوانی جەماوەری دەکرد و پشتی بە گوتارێکی کۆمەڵایەتی و تایفەگەری بەستبوو کە تیشکی خستە سەر بەرخۆدان و دادپەروەری کۆمەڵایەتی، لە بەرامبەردا حزبی دەعوە سەرنجی لەسەر بنیاتنانی دەوڵەت و دامەزراوە سیاسییە فەرمیەکان بوو، ئەم جیاوازییە هەندێک جار بووە هۆی پێکدادانی سیاسی بەتایبەت لە ئیدارەی ئەنجوومەنە ناوخۆییەکان و هێزە ئەمنییەکان، چونکە سەدرییەکان هەوڵیان دەدا تەحەدای هەژموونی حزبی دەعوە بکەن بەسەر پێکهاتە سەرەکییەکانی دەسەڵاتی شیعەدا سەرەڕای کێبڕکێ، ساتەکانی هەماهەنگی سنووردار هەبوو، بەتایبەتی لە ڕووبەڕووبوونەوەی تەحەددای هاوبەشی ئەمنی یان سیاسی، بەڵام پەیوەندییەکە هەرگیز نەگەیشتە ئاستی هاوپەیمانییەکی ستراتیژی جێگیر وەک ئەوەی لەگەڵ ئەنجومەنی باڵادا هەبوو.

8- سەبارەت بە دەوڵەتی ئێران پەیوەندیی حزبی دەعوە لەگەڵ ئێران لە ماوەی 2003-2006 هاوپەیمانییەکی ستراتیژی بوو کە لەسەر بنەمای بەرژەوەندی هاوبەش دامەزرا. ئە م هاوپە یمانێتییە نفوزی شیعە ی لە عێراق بە هێزتر کرد و پاڵپشتی سیاسی و لۆجستیکی بۆ حزب دابین کرد، سەرەڕای ئەم هاوکارییە ، حزبی دەعوە تا ڕادەیەک سەربەخۆیی سیاسیی پاراست، هەوڵیدا هاوسەنگی کاریگەریی ئێران لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی دەوڵەتی عێراق بپارێزێت بۆ ئەوەی کۆنترۆڵی ڕاستەوخۆ بەسەر بڕیارەکانی حکومەتی عێراقدا نەبێت، بەتایبەتی ئەوانەی پەیوەندییان بە سەروەری نیشتمانی و بەڕێوەبردنی دامودەزگاکانی حکومەتەوە هەیە.

9- هەلوێستی حزبی دەعوە لەگەڵ کورد بە پلەی یەکەم پراگماتیک بوو. حزب پشتی بەو هاوپەیمانییە بەستووە بۆ دەستەبەرکردنی سەقامگیری پرۆسەی سیاسی ئینتقالی و دەرکردنی یاسا و دەستوور و قبوڵکردنی سیستەمی نوێی فیدراڵی، کە دەسەڵاتی فراوانکراوی بە کورد لە چوارچێوەی هەرێمەکەیدا بەخشی. لە لایەکی دیکەوە حزبی دەعوە هەڵوێستێکی پاراست کە

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

بەرژەوەندییەکانی دەوڵەتی ناوەندی و شیعەی عێراقی دەپاراست، کە هەندێکجار بووە هۆی ناکۆکی لەسەر پرسە ئەمنییەکان و سەرچاوە نەوتییەکان و دەسەڵاتەکانی ناوچەکە.

پەراویزەکان

1. مەزارگەی عەسکەری: مەزاری سەربازی پیرۆز کە بە مەزاری سەربازی پیرۆز یان مەزارگەی دوو ئیمام ناسراوە، یەکێکە لە گرنگترین مەزارگە و شوێنە ئاینییەکانی عێراق و جیهانی ئیسلامی. دەکەوێتە شاری سامەڕا لە باکووری بەغدا، مەزارگەی ئیمام عەلی هادی و ئیمام حەسەنی عەسکەری ئیمامی دەیەم و یازدەیەمی تەریقەتی شیعەی دوانزەی تێدایە.
2. ژەنەراڵ جۆن فیلیپ ئەبیزاید: فەرماندەیەکی دیاری سەربازی ئەمریکییە و بە ڕەچەڵەک لوبنانییە، لە ساڵی ١٩٥١ لە ویلایەتی کالیفۆرنیای ئەمریکا لەدایک بووە. ناوبراو بە یەکێک لە ئەفسەرە دیارەکانی سوپای ئەمەریکا دادەنرێت لە سەردەمی جەنگی عێراقدا، بە ڕۆڵی لە بەڕێوەبردنی ئۆپەراسیۆنە سەربازییەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ناسراوە لە دوای ڕووخانی ڕژێمی سەدام حوسێن لە ساڵی 2003.
3. مانفرێد نۆواک: مامۆستای زانکۆ و شارەزای یاسایی نەمساییە، شارەزای پێشەنگی مافەکانی مرۆڤ و یاسای مرۆیی نێودەوڵەتییە. لە ساڵی ١٩٥٠ لە نەمسا لەدایکبووە، چەندین پۆستی گرنگی نێودەوڵەتی هەبووە، لەوانە وەک ڕاپۆرتدەری تایبەتی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ ئەشکەنجەدان (٢٠٠٤-٢٠١٠)، کە ئەرکی مەیدانی ئەنجامداوە بۆ چاودێریکردنی پێشێلکارییەکانی مافی مرۆڤ. هەروەها وەک سکرتێری گشتی پەیمانگای لودڤیگ بۆڵتزمان بۆ مافەکانی مرۆڤ لە ڤییەنا کاری کردووە و لە زانکۆی ڤیەنا وەک مامۆستای یاسای نێودەوڵەتی و مافەکانی مرۆڤ وانەبێژ بووە. لە ساڵی ٢٠١٧ پۆستی بەڕێوەبەری گشتی دەستپێشخەری توێژینەوەی نەتەوە یەکگرتووەکان سەبارەت بە منداڵانی بێبەش لە ئازادی وەرگرتووە. نۆواک بە هەڵوێستی سەربەخۆی خۆی لە دژی پێشێلکارییەکانی مافی مرۆڤ لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی ناسراوە، هەروەها نووسەری بەرهەمی سەرەکییە لەسەر ئەشکەنجەدان، دادپەروەری ئینتقالی و سەروەری یاسا، ئەمەش وایکردووە ببێتە یەکێک لە دەنگە دیارەکانی مافی مرۆڤ لە جیهاندا.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

4. سوپای مەهدی: ڕێکخراوێکی سەربازی شیعەیە و لە ساڵی ٢٠٠٣ دوای لەشکرکێشی ئەمریکا بۆ سەر عێراق لەلایەن موقتەدا سەدرەوە دامەزراوە. ناوی ئیمام مەهدی چاوەڕوانکراو، مەهدی، ئامانجی ڕاگەیەندراوی بەرەنگاربوونەوەی داگیرکاریی ئەمریکا و پاراستنی کۆمەڵگەی شیعە بووە، بەڵام دواتر تێوەگلاوە لە ململانێی تائیفی لە نێوان ساڵانی ٢٠٠٦ بۆ ٢٠٠٨. لە ساڵی ٢٠٠٨دا ئەلسەدر چالاکییەکانی سوپای ڕاگرت، دواتر لە ژێر ناوی سەرایە ئەلسەلام بۆ پاراستنی ڕێکخستەوە مەزارگە ئاینیەکان و بەرەنگاربوونەوەی داعش.
5. نەدیم جابری : سیاسەتمەدار و ئەکادیمی عێراقییە و لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ بە کەسایەتییەکی دیار دادەنرێت، هەروەها یەکێکە لە دامەزرێنەرانی حزبی فەزیلەی ئیسلامی کە لە ڕەوتی سەدری سەریهەڵداوە. ناوبراو وەک ئەمینداری گشتی حزبەکە کاری کردووە و ڕۆڵێکی بەرچاوی لە قۆناغی ئینتقالی دوای ڕووخانی ڕژێمدا بینیوە و بووەتە ئەندامی ئەنجومەنی نیشتمانی ڕاگوزەر و بەشداری لە داڕشتنی دەستووری هەمیشەیی عێراقدا کردووە لە ساڵی ٢٠٠٥ ڕێبازێکی ئیسلامی میانڕەو و تاڕادەیەک سەربەخۆ لە کاریگەرییە ناوچەیی و نێودەوڵەتییەکان.
6. محمد یەقوبی: پیاوێکی ئایینی شیعەی عێراقییە و لە ساڵی ١٩٦٠ لە شاری نەجەف لەدایک بووە، خوێندکاری ئایەتوڵڵا محەممەد سدیق ئەلسەدر بووە. دوابەدوای تیرۆرکردنی ئەلسەدر لە ساڵی ١٩٩٩، ئەلیەقووبی وەک یەکێک لە دیارترین دەسەڵاتە ئایینی و سیاسییەکانی نزیک لە ڕەوتی سەدری دەرکەوت. لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ حزبی فەزیلەتی ئیسلامی دامەزراند کە نوێنەرایەتی بزووتنەوەی ئایینی میانڕەوی دەکرد لەناو گۆڕەپانی شیعەدا.
7. حزبی فەزیلەتی ئیسلامی عێراق حزبێکی سیاسی ئیسلامی شیعەی کۆنەپەرستە، لە دوای ڕووخانی ڕژێمی سەدام حوسێن لە ساڵی 2003 دامەزرا، لە چوارچێوەی گۆڕانی بزووتنەوە ئاینییە شیعەکان لە موسوڵمانەوە بۆ بەشداری دامەزراوەیی لە پرۆسەی سیاسی نوێدا. حزب لە سەرەتای دامەزراندنیەوە پەیوەندی بە دەسەڵاتی ئایینی شێخ محمد موسا یەعقوبیەوە هەیە کە لە ئەدەبیاتی ئەکادیمیدا بە دیارترین دامەزرێنەر و دەسەڵاتی ئایینی ئەو حزبە دادەنرێت. کەسایەتییە سیاسی و تەشکیلاتیەکان لەوانەش نەدیم جابری بەشداریان کرد لە داڕشتنی پێکهاتە ڕێکخراوەییەکان و گۆڕینی تۆڕە ئایینی-

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

کۆمەڵایەتییەکانی نەجەف بۆ قەوارەیەکی سیاسی کە لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ لەگەڵ سیستەمی سیاسی عێراقدا یەکگرتووە، ئەمەش وایکرد ئەو حزبە زوو تێکەڵ بە سیستەمی سیاسی نوێی عێراق ببێت و بەشداری لە هاوپەیمانی هەڵبژاردن و دامەزراوە نوێنەرایەتییەکانی دەوڵەتدا بکات.

8. کەمال خەرازی: سیاسەتمەدار و دیپلۆماتکارێکی دیاری ئێرانە، لە ساڵی 1944 لە تاران لەدایک بووە، بە کەسایەتییەکی کاریگەر دادەنرێت لە داڕشتنی سیاسەتی دەرەوەی ئێران لە دوای شۆڕشی ئیسلامیی ساڵی 1979. لە ساڵی 1997 تا 2005 وەزیری دەرەوە لە حکومەتەکەی محەمەد خاتەمی سەرۆک کۆماردا بووە، هەروەها لایەنگرێکی دیاری سیاسەتی "دیالۆگ لەنێوان شارستانیەتەکان" بووە، کە ئێران لەرێگەیەوە هەوڵی باشترکردنی پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکانی و سوککردنی گۆشەگیرییە ناوچەییەکەی دەدا. پێشتریش لە سەردەمی شەڕی ئێران و عێراقدا نوێنەرایەتی وڵاتەکەی لە نەتەوە یەکگرتووەکان کردووە و لە کۆڕبەندە دیپلۆماسییە نێودەوڵەتییەکاندا بەرگری لە پێگەکانی ئێران کردووە. دوای کۆتایی هاتنی خولی وەزارییەکەی، لە ساڵی ٢٠٠٦دا سەرۆکایەتیی ئەنجومەنی ستراتژیکی پەیوەندییەکانی دەرەوەی ئێرانی گرتە ئەستۆ، کە دەزگایەکی ڕاوێژکاری باڵای بەرپرسە لە داڕشتنی دیدگا ستراتیژییەکان بۆ سیاسەتی دەرەوەی ئێران. خەرازی بە پەیوەندی لەگەڵ بزووتنەوەی ڕیفۆرمخوازی میانڕەو و بانگەوازی وتووێژ و لێکتێگەیشتن لەگەڵ جیهانی عەرەبی و ڕۆژئاوا و لە هەمان کاتدا پاراستنی بنەما شۆڕشگێڕییەکانی کۆماری ئیسلامی ناسراوە.

9. جاک ستراو : سیاسەتمەدار و دیپلۆماتکارێکی دیاری بەریتانیایە، لە ساڵی ١٩٤٦ لە شاری لیڤەرپوول لەدایک بووە، لە سەردەمی حکومەتی تۆنی بلێر کەسایەتییەکی دیاری حزبی کرێکارانی بەریتانیا بووە. چەندین پۆستی گرنگی لە حکومەتی بەریتانیادا هەبووە، لەوانە وەزیری ناوخۆ (1997-2001)، کە تێیدا سەرپەرشتی چاکسازییەکانی ئاسایش و کۆچبەری کردووە، دواتر وەزیری دەرەوە (2001-2006)، پۆستێک بووە هۆی ئەوەی ببێتە بڕیاردەرێکی سەرەکی لە داگیرکردنی عێراق لە ساڵی 2003، شانبەشانی ئەمریکا. ستراو ڕۆڵێکی سەرەکی بینی لە داڕشتنی هەڵوێستی بەریتانیا بەرامبەر بە ڕژێمی سەدام حوسێن

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

و کۆکردنەوەی پشتیوانی دیپلۆماسی لەناو ئەنجومەنی ئاسایشی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ ڕەوایەتیدان بە دەستێوەردانی سەربازی. لەدوای شەڕەکە، تیشکی خستە سەر بنیاتنانەوەی پەیوەندییەکان لەگەڵ جیهانی ئیسلامی و داوای پێشخستنی وتووێژ لە نێوان شارستانیەتەکان و پڕکردنەوەی بۆشایی کولتووری نێوان ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات کرد. جاک ستراو بە ڕێبازی پراگماتیکی خۆی لە سیاسەتی دەرەوە ناسراوە، هەوڵدەدات هاوسەنگی لە نێوان پابەندبوون بە بەرژەوەندییەکانی بەریتانیا لەگەڵ پشتیوانیکردن لە چارەسەری دیپلۆماسی بۆ قەیرانە نێودەوڵەتییەکان هاوسەنگ بکات.

10. زەڵمای خەلیلزاد: دیپلۆماتکارێکی ئەفغانی- ئەمریکی و بیرمەندی سیاسییە و لە ساڵی ١٩٥١ لە شاری مەزار شەریف لەدایک بووە، بە یەکێک لە کەسایەتییە دیارەکان دادەنرێت کە لە دوای ساڵی ٢٠٠١ سیاسەتی ئەمریکای لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست داڕشتووە، دکتۆرای لە زانستە سیاسییەکان لە زانکۆی شیکاگۆ بەدەستهێناوە و پێش ئەوەی پۆستی باڵای دیپلۆماسی وەربگرێت، وەک ڕاوێژکاری چەندین ئیدارەی ئەمریکا کاری کردووە. لە ساڵی 2003 تا 2005 باڵیۆزی ئەمەریکا لە ئەفغانستان بووە و لەوێ سەرپەرشتی بنیاتنانەوەی دامەزراوە دەوڵەتییەکانی کردوە لە دوای ڕووخانی ڕژێمی تاڵیبان. پاشان لەساڵی 2005 تا 2007 بووە باڵیۆزی عێراق، ڕۆڵێکی چارەنووسساز لە ڕێکخستنی پرۆسەی سیاسی عێراق و داڕشتنی لێکتێگەیشتن لە نێوان هێزە شیعە و سوننە و کوردییەکان بۆ پێکهێنانی حکومەتی نوێ لە دوای لەشکرکێشی ئەمریکا. هە ڕوە ها لە ساڵانی 2007 تا 2009 نوێنە ڕایە تی وڵاتە کە ی لە نە تە وە یە کگرتووە کاندا کردووە ، لە مە رجە کانی ناوچە یی و نێودە وڵە تیدا دە نگێکی کاریگە ڕ بووە . خەلیلزاد بە یەکێک لە دیارترین تەلارسازەکانی ستراتیژی ئەمریکا لە عێراق و ئەفغانستان دادەنرێت و لە ڕێگەی کارەکانییەوە هەوڵی دروستکردنی سیستەمی سیاسی سەقامگیر و لایەنگری ڕۆژئاوای داوە لە هەمان کاتدا هاوسەنگی هێز لەناو کۆمەڵگە دابەشبووەکاندا بپارێزێت.

11. ئیبراهیم عەبدولکەریم جەعفەری: لە ساڵی ١٩٤٧ لە شاری کەربەلا لەدایک بووە. دەرچووی پزیشکی لە زانکۆی موسڵ پێش ئەوەی لە سەرەتای بەشداریکردنی سیاسەت لەگەڵ حزبی دەعوەی ئیسلامی کە دژایەتی ڕژێمی پێشووی عێراق بوو. ئەمەش ناچاری کرد لە ماوەی

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

هەشتاکان و نەوەدەکاندا ساڵانێکی زۆر لە دەربەدەریدا بمێنێتەوە. دواى 2003 گەڕایەوە عێراق و لە سیستمی سیاسی نوێدا بەرزبووەوە و پلەی جێگری سەرۆکی کۆماری (2004) و پاشان سەرۆک وەزیرانی عێراق (2005-2006) لە قۆناغێکدا کە بە تەحەدای توندی ئەمنی و سیاسییەوە دیار بوو. دواتر لە حزبی دەعوە جیابووەوە و بزووتنەوەی چاکسازیی نیشتمانیی دامەزراند، درێژە بە کارە سیاسی و دیپلۆماسییەکانی دا، لەوانەش وەزیری دەرەوەی عێراق (2014-2018). ژیانی پیشەیی ئەو گوزارشتە لە گواستنەوە لە دژایەتی ئایدیۆلۆژییەوە بۆ حوکمڕانی و ئەو کێشە پێکهاتەییانەی کە لایەنە ئیسلامییەکان لە عێراق لە دوای ساڵی ٢٠٠٣ ڕووبەڕوویان بووەوە.

12. پۆڵ بریمەر لویس پاوڵ بریمەری سێیەم، دیپلۆماتکار و سیاسەتمەداری ئەمریکییە. لە ٣٠ی ئەیلوولی ١٩٤١ لە شاری هارتفۆرد لە ویلایەتی کۆنتێکتیکۆت لە ئەمریکا لەدایک بووە. لە ساڵی ١٩٦٣ لە زانکۆی ییێل دەرچووە و لە ساڵی ١٩٦٦ بڕوانامەی MBA لە زانکۆی هارڤارد وەرگرتووە، دوای خوێندنەکەی چووە ناو خزمەتی دیپلۆماسی ئەمریکا و چەندین پۆستی لە وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا هەبووە، لەوانە وەک یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا هێنری کیسینگەر و ئەلێکساندەر هایگ. پاشان لە ساڵانی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا وەک باڵیۆزی ئەمریکا لە هۆڵەندا کاری کردووە و دواتر بووە باڵیۆزی گشتی بۆ بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر. دوای ئەوەی لە کۆتایی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوودا لە خزمەتکردنی حکومەت خانەنشین بوو، لە کەرتی تایبەتدا کاری کردووە پێش ئەوەی بگەڕێتەوە بۆ خزمەتکردنی حکومەت دوای هێرشەکانی ١١ی ئەیلوولی ٢٠٠١ وەک ئەندامی ئەنجومەنی ئاسایشی ناوخۆی ئەمریکا.

13. لە ساڵی ٢٠٠٣ و دوای لەشکرکێشی ئەمریکا بۆ سەر عێراق، لەلایەن جۆرج بوش سەرۆکی ئەمریکاوە وەک نێردەی سەرۆکایەتی و کارگێڕی دەسەڵاتی کاتی هاوپەیمانی (CPA) دەستنیشانکرا، ئەو دەزگایەی کە لە ماوەی ئینتقالی لە مانگی ئایاری ٢٠٠٣ تا حوزەیرانی ٢٠٠٤ وڵاتەکەی بەڕێوەدەبرد، لەم ماوەیەدا بریمەر بڕیاری کاریگەرانەی دا، لەوانە هەڵوەشاندنەوەی سوپای عێراق، جێبەجێکردنی... ڕێوشوێنەکانی بەعس لابردن، و داڕشتنەوەی دامەزراوەکانی پێشووی دەوڵەتی عێراق، ڕۆڵی ئەوی کردە جێی مشتومڕ و

جێگەی ڕەخنەی بەرفراوان ، دوای ڕادەستکردنی دەسەڵاتی بە حکومەتی کاتی عێراق، بریمەر گەڕایەوە ئەمریکا و بەردەوام بوو لە کاری نووسین و ڕاوێژکاری. هەروەها بیرەوەرییەکانی خۆی بە ناوی *ساڵی من لە عێراق: خەبات بۆ بنیاتنانی ئایندەیەکی هیوا* بڵاوکردەوە.

سەرچاوەکان

یەکەم: سەرچاوەکان بە زمانی کوردی

کتێب

حەسەن، هاریس (2018). "ئێران و گۆڕینی حزبی دەعوە لە عێراق". ناوەندی کارنیغی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست.

علوی، حەسەن .(2009) شیعەگەری و دەوڵەتی نەتەوە لە عێراق .بەیروت: خانەی میزۆپۆتامیا.

فالح، عەبدولجەبار .(2015) دەوڵەت و کۆمەڵگا لە عێراق: هەڵوەشاندنەوەی پێکهاتەی هەژموون . بەیروت: سەنتەری عەرەبی بۆ لێکۆڵینەوە.

کرمانج، شیرکۆ .(2017) شوناسی عێراق: ململانێ نەتەوەیی و مەزهەبییەکان .چاپ یەکەم، چاپخانەی سەردەم.

کەمەڵێك نووسەر .(2015) کوردستان و عێراق: ململانێی ناوەخۆیی و ئایندەی سیاسی .چاپی دووەم، بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان.

دووەم: سەرچاوەکان بە زمانی عەرەبی

توێژینەوە و بڵاوکراوەکان

بلقيس، م. ج. وكاظم، م. ك. (2017) ‘أثر الممارسات السياسية للأحزاب العراقية في مسار العملية السياسية بعد عام 2003’, مجلة الكلية الإسلامية الجامعة.

حسن، حارث. "من الإسلاموية الراديكالية إلى الإسلاموية الريعية: حالة حزب الدعوة في العراق". بيروت: مركز كارنيغي للشرق الأوسط، ١٦ أبريل/نيسان ٢٠١٩.

عبد الستار، هـ.ح. وآخرون. (2015) ‘العدالة الانتقالية في العراق بعد عام 2003’, المجلة السياسية والدولية.

علي، محمد، فوزي (2015). "مد فضاء النفوذ: إيران وعراق ما بعد صدام ."حوليات آداب عين - المجلد 43 ، اكتوبر 2015.

الهاشمي، هشام (2013) المليشيات الشيعية في العراق بعد 2003. بغداد: المعهد العراقي للدراسات الإستراتيجية.

ومسن، سعيد عبود (2018). "مؤتمر لندن للمعارضة العراقية ودور الولايات المتحدة الأمريكية فيه ."مجلة الأستاذ.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

کتێب

البركة الشامي، حسين .(2013) العراق كما نريد: دراسة في إشكاليات الأزمة ورؤية في المعالجات .بغداد: دار السلام.
البسام، عبد الرحمن (2014) العراق بين الاحتلال الأمريكي والنفوذ الإيراني. بيروت: المركز العربي للأبحاث ودراسة السياسات
التميمي، فرزدق علي .(2021) التنمية السياسية وأزماتها في العراق بعد عام 2003 .بيروت: لبنان.
الجعفري، إبراهيم .(2008) تجربة حكم .الطبعة الثالثة، مركز دراسات المشرق العربي، بيروت.
الخرسان، صلاح .(2019) حزب الدعوة الإسلامية: المرحلة السياسية 1979-2019 .بيروت.
الخيون، رشيد .(2011) مائة عام على الإسلام السياسي في العراق .دبي: مركز المسبار.
الدليمي، غسان العطية. (2007) الشيعة والدولة في العراق المعاصر. بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية.
الزبيدي، حسن لطيف .(2007) موسوعة الأحزاب العراقية: الأحزاب والجمعيات والحركات السياسية والقومية والدينية في العراق .بيروت: مؤسسة المعارف.
الزهيري، أحمد يحيى .(2017) العملية السياسية في العراق بعد 2003: دراسة في إشكالية الرئاسات الثلاث . بيروت: دار السنهوري.
السامرائي، شفيق .(2015) نوري المالكي 2006-2014: سنوات الفشل والفساد الإداري والمالي .عمان: دار نشر.
سعيد، حيدر .(2010) شیعەگەری و الدولة في العراق بعد 2003 .بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية.
الشيخ، سعد شهاب أحمد .(2022) الديمقراطية التوافقية وانعكاسها على الأداء السياسي للنظام السياسي في العراق بعد عام 2005 .برلين: المركز الديمقراطي العربي.
صالح ، سماح مهدي .(2021)السيد محمد بحر العلوم: رؤيته في تشكيل الهوية الوطنية .بيروت.
عبد الجبار، فالح .(2006) متضادات الدستور الدائم: في مأزق الدستور بعد التحليل .بغداد: معهد الدراسات الاستراتيجية.
عبدالرزاق، صلاح .(2017) حزب الدعوة الإسلامية: قراءة في تاريخه وفكره ومواقفه .بغداد: دار قناديل.
العلوى، نبيل، السيد عبدالعزيز الحكيم ودوره السياسي في العراق 1950-2009، الطبعة الثانية، 2021.
مجموعة باحثين .(2023) العراق: عقدان ملتهبان – تناسل الأزمات وامتناع الحلول .بيروت/النجف الأشرف.
المساري، محمد. عبد. (2019) النظام الانتخابي وبناء العملية الديمقراطية. بيروت: العربي للنشر والتوزيع.
المؤمن، علي (2016). "حزب الدعوة وإشكالية حكم العراق بعد عام 2003 ."صحيفة المثقف.
نعناع، محمد .(2019) العلاقة الشيعية – الكردية ومستقبلها .أربيل: مركز دراسات روو داو.
هادي، رياض عزيز .(2005) البرلمان في العراق: دراسة في الواقع والتأملات .بغداد.
الصدر، محمد باقر (بلا تاريخ) الأسس: وثيقة تنظيمية. النجف: منشورات حزب الدعوة الإسلامية.
الصدر، محمد باقر (1979) الإسلام يقود الحياة. بيروت: دار التعارف.

راپۆرت

الأمم المتحدة – مجلس الأمن. تقرير الأمين العام عن العراق S/2007/330 (7 حزيران/يونيو 2007). يوثّق رسميًا انسحاب حزب الفضيلة من الائتلاف العراقي الموحّد في مارس 2007.
بعثة الأمم المتحدة لمساعدة العراق (2008) تقرير حقوق الإنسان، 1 تموز/يوليو – 31 كانون الأول/ديسمبر 2007. بغداد: الأمم المتحدة.
بولادي، فرهد. (2007) 'رئيس الوزراء العراقي في إيران لإجراء محادثات تتمحور حول الأمن في بلاده', الصفحة الأيام، 9 أغسطس.

ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

الكبيسي، يحيى. (2013) اللعبة المزدوجة: استراتيجية في العراق. تقارير مركز الجزيرة الجامعي، 6 آذار.
مركز دراسات الوحدة العربية (2007) الحرب على العراق: يوميات – وثائق – تقارير 1990-2005. الطبعة الأولى. بيروت: مركز دراسات الوحدة العربية.

سێیەم: سەرچاوەکان بە زمانی ئینگلیزی

بەڵگەنامە ڕەسمیەکان

Coalition Provisional Authority (CPA). (2003). Interim Governing Council Members and Responsibilities. Baghdad: CPA Archive.
Coalition Provisional Authority (CPA). (2003–2004). Records of Engagement with Iraqi Political Parties. Baghdad: CPA Archive.

توێژینەوە و بڵاوکراوەکان

Hasan (al-Qarawee), H. (2019). “From Radical to Rentier Islamism: The Case of Iraq’s Dawa Party.” Carnegie Endowment for International Peace, April 16.
Shanahan, R. (2004). “The Islamic Da’Wa Party: Past Development and Future Prospects.” *Middle East Review of International Affairs (MERIA)*,26 June.
United States Senate, Committee on Foreign Relations (2005) Iraq in US Foreign Policy: One Hundredth Ninth Congress, 1st Session, 19 October 2005 . Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

کتێب

Dodge, T. (2012). *Iraq: From War to a New Authoritarianism*. London: Routledge.
Eisenstadt, M., Knights, M. and Ali, A. (2011) Iran’s influence in Iraq: confronting Tehran’s comprehensive approach to political manipulation. Washington, DC: The Washington Institute for Near East Policy.
Khalilzad, Z. (2016) The Envoy: From Kabul to the White House, My Journey Through a Turbulent World. New York: St. Martin’s Press.
Marr, P. (2012). *The Modern History of Iraq*. 3rd ed. Boulder: Westview Press.

ڕاپۆرت و بلاوکراوە نێودەولەتیەکان

Al Jazeera (2006) ‘Rice and Straw on Iraq mission’, Al Jazeera English, 2 April.
Al Jazeera (Arabic) (2006). ‘Shiite Split in Support of Jaafari Amid US Pressure’ (Arabic Coverage of the Jaafari Support Crisis), April.
Al Jazeera Arabic (2006). “انشقاق شيعي في دعم الجعفري وسط ضغط أميركي.” April.
Al Jazeera English (2004–2006). Various reports on Najaf, Rice visit, and political crises.
Al Jazeera. (2004) ‘Najaf standoff ends’, 27 August.

ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print) :ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی

Alaaldin, R. (2018) Sectarianism, governance, and Iraq's future. Brookings Doha Center Analysis Paper No. 24, November. Doha: Brookings Institution.

Baker, J.A. and Hamilton, L.H. (2006) The Iraq Study Group Report: The Way Forward – A New Approach. New York: Vintage Books.

Binner, Lionel. (2006) US intervention in Iraqi politics. New York: Council on Foreign Relations, 30 March.

Burns, John. (2003). Iraq's Transition: The Formation of the Governing Council. New York Times, 1 August 2003.

CBS News (2006). "Rice, Straw Make Surprise Iraq Trip." April 2.

Council on Foreign Relations (2006). "U.S. Intervention in Iraqi Politics." CFR Backgrounder.

Council on Foreign Relations, 2006. 'The Challenge in Iraq's Other Cities: Basra', 28 June.

Democracy Now! (2006). 'Calls for Iraqi Prime Minister al-Jaafari To Resign Intensify', April.

Democracy Now! (2006). "Calls for Iraqi Prime Minister al-Jaafari to Resign Intensify." April.

GlobalSecurity.org (2006). *Human Rights Report UNAMI Jan–Feb 2006.*

Hamasaeed, S. and Nada, G., 2020. Iraq Timeline: Since the 2003 War. Washington, DC: United States Institute of Peace (USIP)CPA/United Nations Team (2004). *Iraqi Interim Government – Press Packet (Biographical Sketches).* 1 June.

Human Rights Watch (2004). *Claims in Conflict: Reversing Ethnic Cleansing in Northern Iraq.* August.

Human Rights Watch (2006) Iraq: End Interior Ministry death squads. 28 October. Human Rights Watch.

Human Rights Watch, 2005. Getting Away with Torture? Command Responsibility for the U.S. Abuse of Detainees.

Human Rights Watch, 2006. Iraq: Sectarian Violence and Displacement. New York: Human Rights Watch.

Institute for the Study of War, 2008. Fact Sheet on Major Shiite Political Parties and Militia Groups in Iraq.

International Crisis Group (2005). *Iraq's Uncertain Future: Elections and Beyond.* (*report / briefing). Accessed September 10*

International Crisis Group (2006). Iraq's Muqtada al-Sadr: Spoiler or Stabiliser. Middle East Report No. 55.

International Crisis Group (2006). *The Next Iraqi War? Sectarianism and Civil Conflict.* Middle East Report No. 52.

International Crisis Group (2007). *Iraq and the Kurds: Resolving the Kirkuk Crisis.* Middle East Report No. 64.

International Crisis Group (2007). *Shiite Politics in Iraq: The Role of the Supreme Council.* Middle East Report No. 70,15 November.
International Crisis Group (2007). *Shiite Politics in Iraq: The Role of the Supreme Council.*
International Crisis Group, 2006. Iraq’s Political Transition and the Rise of Sectarian Violence, Middle East Report No.32
International Crisis Group. (2005) Iran in Iraq: How effective is it? Middle East Report No. 38, 21 March.
international Crisis Group. The Next Iraqi War? Sectarianism and Civil Conflict. Middle East Report No. 52, February 27, 2006.
Janab , Nazar , Who Won the Battle for Basra?, Washington institute ,10, 2008.
Katzman, K. (2006) Iraq: Elections, Government, and Constitution. CRS Report for Congress, Order Code RS21968, updated 15 June. Washington, DC: Congressional Research Service.
Mansour, R. & D’Cruz, B., 2022. The Sadrist movement in Iraq. Chatham House.
Reuters, 2007. Sadr’s bloc orders ministers to quit Iraq govt. Reuters, 16 April.
Security Council, 2006. Report of the Secretary-General on the United Nations Assistance Mission for Iraq. S/2006/137, 3 March
Sullivan, Marissa, The report, entitled “Maliki's Dictatorship,” was written by the Institute for the Study of War (ISW) in April 2013.
The Century Foundation (2023). Men of Dawa: How the Personalities of One-Party Shaped Iraq’s New Politics.
The Guardian (2005). ‘Shias reach deal to form Iraqi government’, 10 March.
The Guardian (2005–2006). Various reports on Iraqi elections, prisoners, and new government.
The Guardian (2006) ‘Iraq’s political paralysis ends as Shia is chosen as new PM’, The Guardian, 22 April.
The Guardian. (2006) ‘Jaafari wins narrow vote to head Iraq’s new government’, The Guardian, 13 February.
The report, entitled “Maliki's Dictatorship,” was written by the Institute for the Study of War (ISW) in April.
U.S. Department of State. (2006) Country Reports on Human Rights Practices—2005: Iraq. 8 March. Washington, DC: U.S. Department of State.
U.S. Department of State. (2007) Country Reports on Human Rights Practices 2006 – Iraq. 6 March.
UN Security Council (2006) Report of the Secretary-General on Iraq. S/2006/360, 2 June. New York: United Nations.
UNAMI (United Nations Assistance Mission for Iraq), 2006. Report on the Humanitarian Impact of Sectarian Violence in Iraq. Baghdad: UN.

United Nations Security Council (2007). Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 30 of resolution 1546 (2004), S/2007/330, 5 June 2007. New York: United Nations.
United Nations Security Council, 2006. Report of the Secretary-General pursuant to paragraph 30 of resolution 1546 (2004). Security Council Distr.: General, 1 September.
White House (2006). "President Bush and Iraqi Prime Minister Al-Maliki Visit with Military Personnel." 26 July.
WikiLeaks (2006–2010). U.S. Diplomatic Cables on Iraq.
Aziz, F. (2017) The Political Thought of Muhammad Baqir al-Sadr. London: I.B. Tauris.

Haddad, F. (2011) Sectarianism in Iraq: Antagonistic Visions of Unity. London: Hurst.

Shanahan, R. (2004) 'The Islamic Da'wa Party: Past Development and Future Prospects', Middle East Review of International Affairs, 8(2), pp. 1–15.
Al-Kadhimi, M. (2018) 'The Evolution of Shiʿa Political Islam in Iraq', Contemporary Arab Affairs, 11(3), pp. 45–63
Jones, (book) Counterinsurgency in Crisis: … (مثال على عمل أكاديمي/تحليلي يذكر موقع الحزب في البنى المحلية بعد 2003—استخدمته لتأكيد السياق السياسي والانتشار الإقليمي للحزب).
Dawisha, A. (2009) Iraq: A Political History from Independence to Occupation. Princeton: Princeton University Press
Visser, R. (2006) Basra, the Failed Gulf State. Oslo: Norwegian Institute of International Affairs.
• الجزيرة (2005) «مسؤول إيراني يزور العراق زيارة تاريخية»، 17 مايو 2005.
RNA (2006) 'Maliki Visit Marks New Phase in Iran–Iraq Relations', Iranian News Agency, September.
Kayhan (2006) 'Iraq's New Government and Regional Security', Tehran, September

Shargh (2006) 'Maliki Between Washington and Tehran', Tehran, September.
بولادي، ح. (2007) إيران والعراق بعد صدام. طهران: مركز الدراسات الاست
Al-Khafaji, A., 2010. Political Dynamics of Shi'a Parties in Post-2003 Iraq. Baghdad: University Press.
(Dodge, 2012)

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەرپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەرەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

The Role of the Islamic Da'wah Party in Iraq 2003-2006

Hero Weli Jokil
Department of History, College of Literature, Salahaddin University - Erbil, Kurdistan Region, Iraq
Email: hero.jokil@su.edu.krd

Abstract
After 2003, the Iraqi state witnessed fundamental changes in governance, most notably the transition of power from a centralized, authoritarian regime to a pluralistic system based on political and sectarian democratic consensus. The Islamic Dawa Party, one of the most prominent Shiite political parties in Iraq, participated in the Governing Council and drafted the constitution. It won electoral power through a unified coalition for three terms, but faced internal and external obstacles. This limited its influence on average. Between 2003 and 2006, the role of the Dawa Party remains controversial among scholars, as it is viewed on the one hand as a key figure in the political transformation, and on the other hand as a party that contributed to deepening divisions. Based on several important sources, this study consists of three main topics: The first Consists of on the Dawa Party's participation in the Governing Council between 2003 and 2006, and the second is devoted to the Islamic Dawa Party's relationship with other Iraqi Shiite parties (and the Kurds). The paper adopts a descriptive analytical approach and applies political theory to understand the relationship between Shiite political Islam and state-building under the US occupation and regional pressures. The results indicate that the party's performance was influenced by several factors, including its closed ideological structure, its vertical organizational structure, its ideological political discourse, and its diverse relations with regional powers.

گۆڤاری قەڵای زانست
گۆڤارێکی زانستی وەرزی باوەڕپێکراوە لە لایەن زانکۆی لوبنانی فەڕەنسی دەردەچێت-هەولێر-کوردستان-عێراق
بەرگی(١١) – ژمارە(٤)، پایز ٢٠٢٦
ژمارەی تۆماری نێودەڵەتی: ISSN 2518-6566 (Online) - ISSN 2518-6558 (Print)

دور حزب الدعوة الإسلامية في العراق 2003-2006
دراسة في التاريخ السياسي

ملخص:
بعد عام 2003، شهدت الدولة العراقية تغييرات جوهرية في الحكم، أبرزها انتقال السلطة من نظام مركزي شمولي إلى نظام تعددي قائم على التوافق الديمقراطي السياسي والطائفي. شارك حزب الدعوة الإسلامية، أحد أبرز الأحزاب السياسية الشيعية في العراق، في مجلس الحكم وصاغ الدستور. فاز بالسلطة الانتخابية من خلال الائتلاف الموحد لثلاث فترات، لكنه واجه عقبات داخلية وخارجية. حد هذا من التأثير في المتوسط. بين عامي 2003 و2006، لا يزال دور حزب الدعوة مثيرًا للجدل بين الباحثين، لأنه من ناحية يُنظر إليه على أنه شخصية رئيسية في التحول السياسي، ومن ناحية أخرى كحزب ساهم في تعميق الانقسامات. استنادًا إلى عدة مصادر مهمة. تتكون هذه الدراسة من ثلاثة مواضيع رئيسية: يركز المبحث الأول على مشاركة حزب الدعوة في مجلس الحكم بين عامي 2003-2006، ويخصص المبحث الثاني لعلاقة حزب الدعوة الإسلامية بالأحزاب الشيعية العراقية الأخرى (والكرد). تعتمد الورقة البحثية على المنهج التحليلي الوصفي، وتطبق النظرية السياسية لفهم العلاقة بين الإسلام السياسي الشيعي وبناء الدولة في ظل الاحتلال الأمريكي والضغوط الإقليمية. وتشير النتائج إلى أن أداء الحزب تأثر بعوامل عدة، منها بنيته الأيديولوجية المنغلقة، وهيكله التنظيمي العمودي، وخطابه السياسي الأيديولوجي، بالإضافة إلى علاقاته المتباينة مع القوى الإقليمية.

الكلمات المفتاحية: الحزب، حزب الدعوة الإسلامية، العراق، الحكومة، حوكمة ما بعد 2003، الدولة العراقية.